

Bijdrage tot de geschiedenis van de hooge vierschaar in Zeeland

<https://hdl.handle.net/1874/257001>

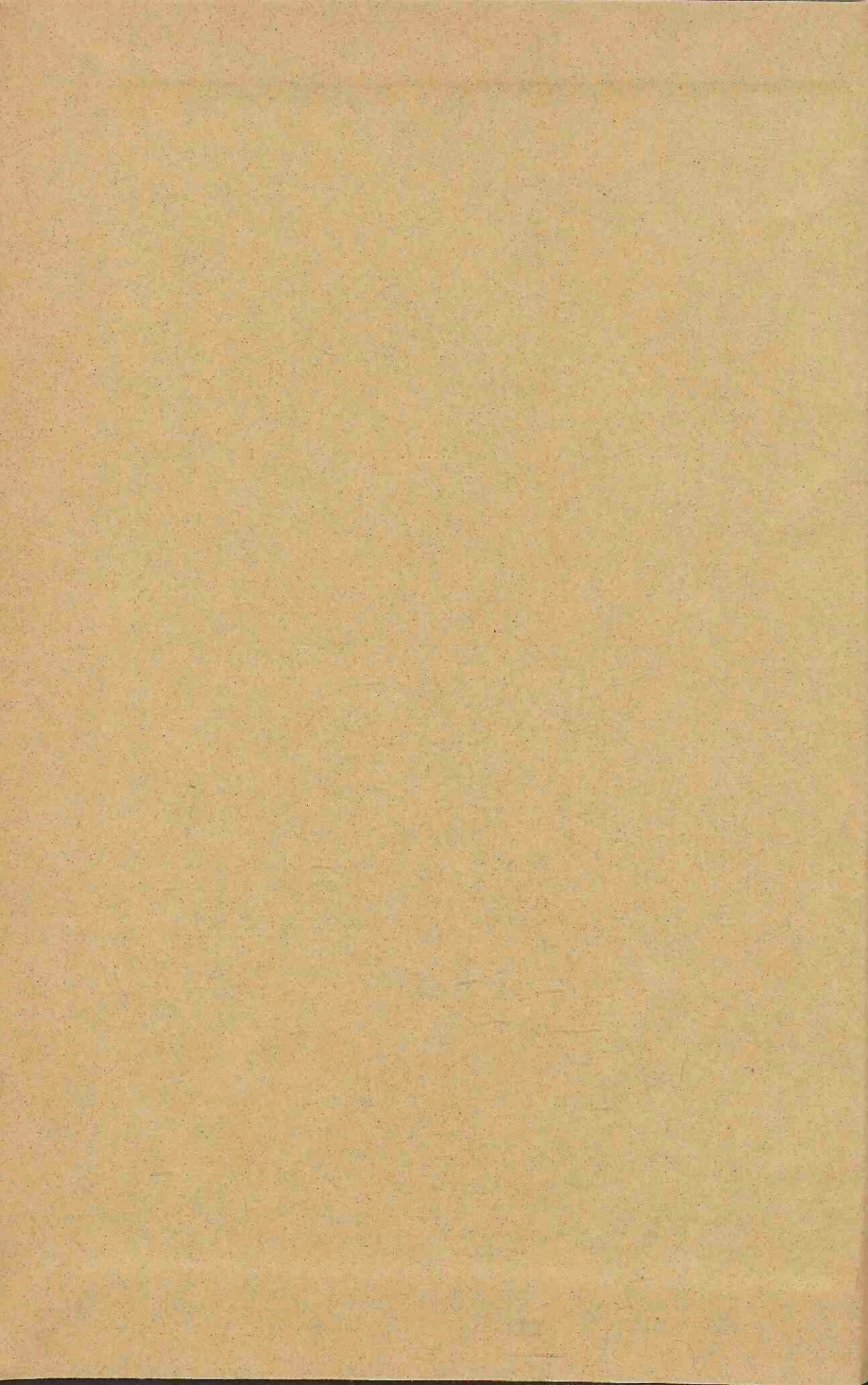
A^o 192

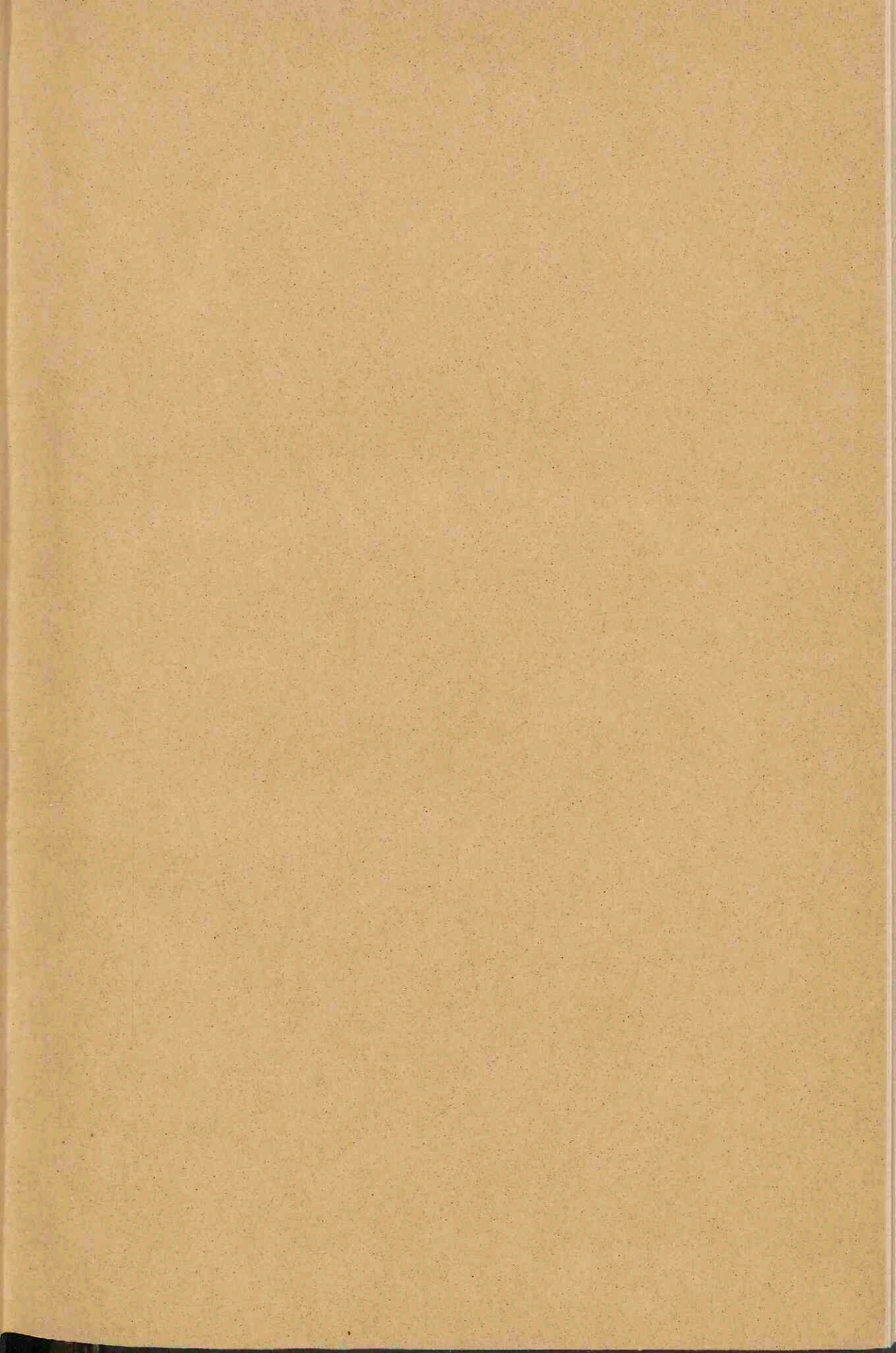
Litt 19 Jani 1909

BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS
VAN DE HOOGHE VIERSCHAAR IN
ZEELAND.

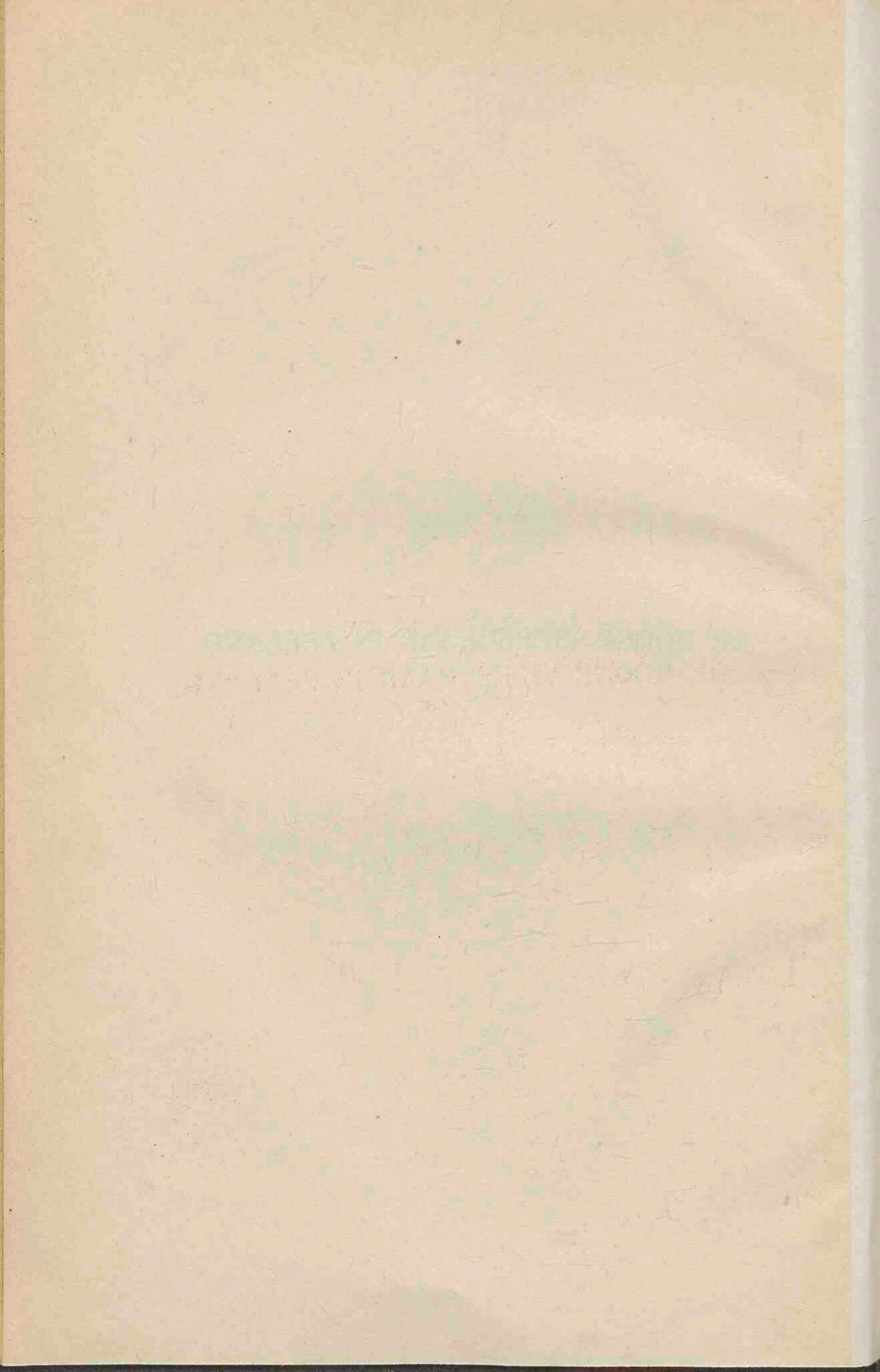

L. W. A. M. LASONDER.

DE HOOGHE VIERSCHAAR IN ZEELAND

Diss. Utrecht 1909

Bijdrage tot de geschiedenis van
de hooge vierschaar in Zeeland.

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

DOCTOR IN DE NEDERLANDSCHE LETTEREN

AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT,

OP GEZAG VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS

Dr. JAN DE VRIES,

Hoogleraar in de Faculteit der Wis- en Natuurkunde,

VOLGENS BESLUIT VAN DEN SENAAAT DER UNIVERSITEIT,

TEGEN DE BEDENKINGEN VAN

DE FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE

TE VERDEDIGEN

op DINSDAG 19 JANUARI 1909, des namiddags te 4 uur

DOOR

LAURENS WALRAVEN ADRIAAN MARIE LASONDER,

geboren te Middelburg.

'S-GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF
1909.

Bijdragen tot de geschiedenis van
de hooge vermaard van

PROLOGUE

THE AUTHOR'S PREFACE

THE HISTORY OF THE

OF THE

OF THE

THE HISTORY OF THE

OF THE

OF THE

OF THE

OF THE

OF THE

OF THE

OF THE

OF THE

OF THE

OF THE

OF THE

OF THE

OF THE

AAN MIJN PLEEGMOEDER

AAN MIJN AANSTAANDE VROUW

VOORREDE.

Bij de voltooiing van dit proefschrift aan het einde mijner academische studiën gekomen, is het mij een behoefte een woord van hartelijken dank te betuigen aan allen, die tot mijne wetenschappelijke vorming hebben bijgedragen.

In de eerste plaats aan U, Prof. Kernkamp, hooggeachte promotor. Gij waart het, die, nadat in mijn jeugd mijn onvergetelijke grootvader, Dr. W. Francken Azn., met zijn enthusiasten geest mijne liefde voor het heerlijke vak der geschiedenis had wakker gemaakt, op het Utrechtsche gymnasium bij mij die liefde steeds meer hebt weten te ontwikkelen; gij waart het verder, die, nadat een paar jaren onze wegen waren uiteengelopen, aan de academie weder als leermeester voor mij geplaatst werdt, en die mij daar door Uw bezielend onderricht nog maar te meer het hartverheffende van een dieper doordringen in de historische vraagstukken hebt doen gevoelen. En ook nu weder, bij het samenstellen van dit proefschrift, heb ik steeds de grootst mogelijke welwillendheid en steun van U mogen ondervinden.

Korter dan Prof. Kernkamp waart gij, hooggeachte Mr. Fruin, nu reeds meer dan vier jaren mijn chef, in de gelegenheid mij in mijne wetenschappelijke ontwikkeling gade te slaan. Maar gedurende dien korteren tijd is het aandeel, dat gij m. n. in de samenstelling van dit proefschrift gehad hebt, des te grooter geweest. Het is daarom dat ik direct na en naast mijn promotor mij wil richten tot U om U nog eens in het bijzonder dank te zeggen voor de medewerking,

die ik daarbij van U in alle opzichten heb mogen onder- vinden, en voor de vele nuttige wenken, die ik van U heb mogen ontvangen.

Gij beiden, Prof. Kernkamp en Mr. Fruin, wilt daarom wel in de allereerste plaats mijn hartelijken dank aan- vaarden en er U van overtuigd houden, dat ik het mij steeds als een groot voorrecht zal rekenen, wanneer U mij ook later Uwe belangstelling in mijne historische studiën niet zult willen onthouden.

Ook echter den hoogleeraren in de faculteit van letteren en wijsbegeerte aan de Utrechtsche universiteit ben ik veel verplicht voor het onderwijs, dat ik van hen heb mogen genieten. Zelden zal een faculteit in zoo korten tijd zoo groote veranderingen ondergaan hebben, als hier gedurende mijn studietijd het geval was. Geen van de drie hoogleeraren, bij welke ik mijne studie in de Nederlandsche Letteren aan- ving, zijn daar thans meer aanwezig; en een van hen kan mijn woord van dank helaas! niet meer bereiken. De nage- dachtenis van Prof. Gallée, den beminnelijken man, die voor ons studenten in alle zaken steeds zulk een bijzondere be- langstelling aan den dag legde, zal door mij steeds in hooge eere worden gehouden. De beide overige hoogleeraren, Prof. Kalff, thans te Leiden, en Prof. Krämer, thans Direc- teur van het Huis-archief van H. M. de Koningin, ontvangen mede mijn dank voor het van hen genoten onderwijs, Prof. Krämer behalve daarvoor in het bijzonder ook voor de door hem steeds in mijn persoon betoonde belangstelling.

Van de leden der faculteit, met wie ik in mijn studietijd verder in aanraking kwam, zijn Prof. Muller en Prof. Caland thans nog te Utrecht aanwezig. Hun beiden ook mijn bijzonderen dank voor hetgeen ik aan hen voor mijne studiën verplicht ben.

Ten slotte, meer bepaaldelijk in verband met de samen- stelling van dit proefschrift, een woord van warme erkente- lijkheid aan allen, die buiten het Zeeuwsche archief mij bij het verzamelen der bouwstoffen van dienst geweest zijn;

bepaaldelijk aan den Algemeenen Rijksarchivaris Jhr. Mr. Th. H. F. van Riemsdijk, die op de meest welwillende wijze mij de in den Haag aanwezige stukken, voor mijn onderwerp van belang, wel heeft willen aanwijzen, en mij het werk veel heeft vergemakkelijkt door enkele der oudste registers van het Hof van Holland op het Zeeuwsch archief tijdelijk te deponeeren. Voorts in het bijzonder een woord van dank aan U, waarde Swaving, met wien ik, door Uwe vriendelijkheid daartoe in de gelegenheid gesteld, menig avonduur in het klassieke Middelburgsche stadhuis heb mogen doorbrengen, om daar hetzij de aan Uw zorgen toevertrouwde schatten, hetzij de uit het Zeeuwsche archief daar tijdelijk gedeponeerde stukken voor mijn doel te raadplegen.

L. L.

MIDDELBURG, 12 December 1908.

INHOUD.

LITTERATUUR-OVERZICHT	Bladz. XVII
INLEIDING	1—16

Een bronnenpublicatie over de bestuursinrichting onzer gewesten door de Bourgondisch-Oostenrijksche vorsten, is zeer gewenscht, blz. 1. — Ook na den tachtigjarigen oorlog is die bestuursinrichting in hoofdzaak onveranderd gebleven, blz. 2. — Over ons geheele land kon nooit een algemeen, centraal bestuur komen, wel in elke provincie afzonderlijk, blz. 2. — Geldt ditzelfde ook voor de rechterlijke organisatie? blz. 3. — Behaaldelijk aan de hand van Zeeuwsche bronnen dit na te gaan, blz. 3. — Onze beschouwingen zijn het best vast te knoopen aan een historisch overzicht van de hooge vierschaar in Zeeland, blz. 3. — Eerst nog iets over de rechtspraak in Zeeland in het algemeen, blz. 3. — Drie punten zijn daarbij in het oog te houden, blz. 3. — Voorop zal staan de vraag, door wie wordt recht gesproken, blz. 3. — De geestelijke rechtspraak wordt buiten beschouwing gelaten, blz. 4. — Ook Zeeuwsch-Vlaanderen buiten beschouwing, blz. 4. — Ontwikkeling van de rechterlijke organisatie sedert Karel den Grooten, blz. 5. — De graaf van Holland wordt op den duur in Zeeland de hoogste rechter, echter niet de eenige. De lage rechtspraak gaat over op ambachtsheeren, een deel van de hooge rechtspraak, later deze geheel, op hooge heerlijkheden en steden, blz. 5. — Bovendien komt er op den duur een vast college ter uitoefening van de grafelijke rechtspraak, blz. 6. — Op den duur verdwijnt dit college in zijn ouden vorm, maar de steden Middelburg en Zieriksee nemen de macht daarvan over, blz. 7. — Bronnenoverzicht: gedrukte bronnen, blz. 8. — Geschreven bronnen, blz. 11. — Uit gedrukte inventarissen, blz. 12. — Uit geschreven inventarissen, blz. 14. — Uit archieven buiten Zeeland, m. n. dat van het Hof van Holland, beter later te handelen, blz. 15.

HOOFDSTUK I, De oorsprong en samenstelling van de hooge vierschaar in Zeeland	17—34
---	-------

In het westen van ons land hebben de Karolingische instellingen het meest vasten voet gekregen; in het oosten zijn nog meer de oud-Germaansche toestanden blijven voortbestaan; ook bij de verdeeling der rechtsmacht blijkt dit duidelijk, blz. 17. — Ontwikkeling sedert den Germaanschen tijd, en hoe de toestanden onder Karol den Groote veranderden, blz. 18. — Wat daarvan in ons land merkbaar is, blz. 19: in Gelderland, blz. 20, in Friesland, Groningen, Drente, Overijssel, noordelijk deel van Holland, blz. 20. — Verhouding tusschen Holland en Zeeland, blz. 21. — In 1256 wordt Zeeland aan Holland in leen gegeven, blz. 24. — Wijze, waarop door den graaf van Holland in Zeeland wordt recht gesproken, blz. 25. — Sedert 1290 in een vast college, de „hooge vierschaar”, blz. 26. — Wijze van samenstelling hiervan, blz. 26. — In welken tijd van het jaar de vergaderingen plaats hadden, blz. 27. — In welke jaren de vierschaar werd gehouden, blz. 28.

Nadere bijzonderheden over de samenstelling van de hooge vierschaar, blz. 29. — De „baljuw” en de burggraaf, blz. 29. — De „leenmannen”, blz. 30. — De vaste bezoldigde ambtenaren, blz. 30. — De rechtseischer, hoogbaljuw, later dezelfde als de rentmeester, blz. 31. — Maar later naast dezen nog de „scout van der hoochster banne”, blz. 33. — Korte samenvatting, blz. 34.

HOOFDSTUK II, De hooge vierschaar als rechtbank in civiele zaken en als leenhof 35—54

De vrijwillige rechtspraak is reeds heel vroeg, en de rechtspraak in civiele zaken spoedig daarop geleidelijk op de afzonderlijke ambachtsgerechten overgegaan, blz. 35. — Zeker staat op het einde der 15de eeuw alle rechtspraak in civiele zaken in eerste instantie aan ieder ambachtsgerecht afzonderlijk, blz. 39. — Hieronder is niet begrepen de rechtspraak in zaken tusschen „edelen en aanzienlijke ingezetenen”, evenmin de rechtspraak in civiele zaken in hooger beroep, blz. 40. — Algemeene beschouwingen over hooger beroep: de graaf heeft altijd het laatste woord. Ook in Holland en Zeeland blijkt dat duidelijk, blz. 40. — Wanneer de graaf niet zelf in de hooge vierschaar had recht gesproken, moest de zaak altijd nog voor het Hof van Holland in appel komen, blz. 42. — Oorsprong van dit Hof, blz. 43. — Op den duur kwam, met voorbijgaan van de hooge vierschaar, hooger beroep uitsluitend aan het Hof van Holland, blz. 44. — Voorbeelden ter opheldering, blz. 45. — Ook in den tijd van de Republiek is het Hof van Holland altijd het hof van appel voor Zeeland gebleven, blz. 47.

De rechtspraak van de hooge vierschaar in leenzaken, blz. 47. — Verkeerdelijk heeft men vroeger gemeend dat de hooge vierschaar iets te maken had met vrij-

Bladz.

willige rechtspraak in leenzaken, blz. 48. — Contentieuse rechtspraak in leenzaken is altijd aan de hooge vierschaar gebleven, blz. 50. — Pogingen aangewend om die aan het Leenhof van Holland te brengen, echter te vergeefs, blz. 51. — Na den opstand is deze rechtspraak eerst provisioneel, daarna definitief op Gecommitteerde Raden van Zeeland overgegaan, blz. 52.

HOOFDSTUK III, De hooge vierschaar als rechtbank in crimineele zaken. 55—92

Dit is het belangrijkste onderdeel van het onderzoek: de hooge vierschaar is het langst crimineele rechtbank gebleven, en, afgescheiden daarvan, staan ons ook uit vroeger tijd vooral hiervoor belangrijke bronnen ten dienste, blz. 55. — Wat onder crimineele zaken moet verstaan worden, blz. 56. — Uit de oudste tijden zijn uit de rekeningen nog weinig gegevens voor die crimineele rechtspraak van de hooge vierschaar te putten, blz. 57. — Anders wordt dit na het midden der vijftiende eeuw. Wat de rekeningen ons sedert dien leeren, blz. 58. — Het uitblijven van de vierschaar tusschen 1454 en 1460 bevestigd uit een tot de bijlagen van de rekeningen behoorend register uit die jaren, en in verband daarmee uit een ordonnantie van Karel den Stoute van 1454, blz. 60. — Waarschijnlijk is de mededeeling van Reygersberch, dat er ook in 1469 hooge vierschaar is gehouden, niet juist, blz. 62. — Het Groot-Privilegie van 1477 brengt voor een oogenblik een verandering ten goede. Algemeene beteekenis van dit Groot-Privilegie. Het is ook voor de rechtspraak in Zeeland van veel belang, blz. 63. — Art. 49 herstelt deels den vroegeren toestand, en brengt deels nieuwe bepalingen. Een dezer laatste nog nader toegelicht uit de aanstelling van een nieuwen rentmeester uit dat jaar, blz. 66. — Alle bepalingen bleven slechts een programma, blz. 68. — Nieuwe pogingen tot verbetering van den toestand in 1490; weder te vergeefs, blz. 69. — De hooge vierschaar voor Zeeland Bewesten Schelde van 1501, blz. 71. — Voor Zeeland Bewesten Schelde komt een afdoende regeling in 1517, blz. 72. — Hoe het in Zeeland Beosten Schelde gegaan is. Daar een dergelijke regeling in 1512, blz. 72. — Korte samenvatting, blz. 73.

Gang van zaken ten aanzien der crimineele rechtspraak in de hooge heerlijkheden en de steden, blz. 74. — Wat onder hooge heerlijkheid te verstaan is, blz. 74. — Het proces is tweeledig, blz. 75.

Oorspronkelijke uitgiftebrieven van Duiveland, Bruinisse en Oud- en Nieuw Vossemeer, blz. 76. — Gegevens uit de keuren van Borsele, Dreischor, Sir-Jansland en Schorpenisse, blz. 77. — Heerlijkheden, die stadsrecht hebben gekregen: Vere, Tholen, St. Maartensdijk, Goes en

Reimerswaal, de beide laatste tot stad geworden, toen ze weder direct van den graaf afhingen, blz. 79. — Middelburg, Zieriksee, Domburg en Westkapelle zijn van ouds grafelijke steden, blz. 80. — Daarbij voegen zich later Vlissingen en Brouwershaven, blz. 80.

Voltooiing van het proces op het einde der 15de eeuw, blz. 81. — Bij het Groot-Privilegie van 1477 alle steden gelijkelijk in het bezit gesteld van alle rechtspraak, blz. 81. — Ook deze bepaling een doode letter gebleven, blz. 81. — Nadat ook in 1490 een vergeefsche poging was aangewend, verkrijgt Middelburg definitief in 1501 rechtspraak in alle zaken, blz. 82. — Ook Zieriksee is in dezelfde conditie sedert het begin der 16de eeuw, blz. 82. — Hoe het in Reimerswaal gegaan is, blz. 83. — Voor Tholen en Goes rechtspraak in alle zaken sedert het begin der 16de eeuw aangenomen uit het feit, dat de steden Vere, Vlissingen, Westkapelle, Domburg en Brouwershaven die met zekerheid sedert 1497 bezaten, blz. 87. — Ten slotte een paar kleinere steden: Cortgene en St. Maartensdijk, blz. 87. — Bij de hooge heerlijkheden alleen zekere gegevens voor Dreischor en Poortvliet, blz. 88. — Bijzondere positie van de laatste heerlijkheid, blz. 91. — Korte samenvatting, blz. 92.

HOOFDSTUK IV, De hooge vierschaar na onzen afval van Spanje 93—108

Alleen de hooge vierschaar als leenhof en als rechtbank in crimineele zaken komt in aanmerking, blz. 93.

Als leenhof bleef de hooge vierschaar bestaan tot het einde van den landsheerlijken tijd, blz. 93. — In 1582 gaan de functies van de hooge vierschaar op Gecommitteerden Raden over, blz. 94. — Voorloopig ook de vrijwillige rechtspraak in leenzaken, hoewel die oorspronkelijk nooit aan de hooge vierschaar, maar altijd aan „leenmannen” toekwam, blz. 94. — Verkeerde opvatting over dit punt reeds in de 16de eeuw, blz. 95. — De zaak wordt definitief beslist in 1613, blz. 98.

De hooge vierschaar als rechtbank in crimineele zaken onder de Republiek, blz. 99. — Algemeene gang van zaken, blz. 99. — Afwijkingen ten aanzien van Zeeland Bewesten Schelde: Vlissingen, Vere, Arnemuiden, Goes, blz. 100. — Ten aanzien van Zeeland Beosten Schelde: Zieriksee, Dreischor, blz. 104. — Aanwijzingen, dat men het verschil tusschen de vierschaar van Middelburg als „stadsvierschaar” en als „hooge grafelijke vierschaar” zelfs op het einde der 18de eeuw nog duidelijk gevoeld heeft, blz. 106. — Ook in den Franschen tijd zijn de toestanden nog in hoofdzaak onveranderd gebleven, blz. 107.

Besluit. 109—117

Korte samenvatting van het behandelde, blz. 109. —

Bladz.

Wat wij er uit leeren ten aanzien van de positie van Zeeland in vergelijking met de overige provinciën, blz. 110. — Veel punten van overeenkomst met Holland en Vlaanderen, blz. 110. — Evenmin als in deze provinciën is er in Zeeland een sterke centrale rechtspraak, blz. 113. — Wel is waar meer dan het oppervlakkig wel schijnt, blz. 114, maar toch is bij de bestuursinrichting onzer Republiek ten aanzien van de rechterlijke organisatie het minst centralisatie waar te nemen, blz. 115. — Verklaring van dit verschijnsel, blz. 115. — Antwoord op de vraag, aan het begin onzer verhandeling gesteld, blz. 116.

Bijlagen	119
I. Vonnis van de hooge vierschaar in een geschil over tienden, 1519.	121
II. Over de z.g. keur van Zeeland Beoosten Schelde van 1290 (v. d. Bergh II, n ^o . 748).	122
III. Vonnis van het Hof van Holland in een zaak in hooger beroep van de vierschaar van Zieriksee, 1463	126
IV. Vonnis van het Hof van Holland in een zaak in hooger beroep van het gerecht van Kouwerve, 1494.	132
V. Mannenbrief en Verlijfbrief, 1483.	134
VI. Privilegie, door Maximiliaan en Philips van Oostenrijk geschonken aan de stad Middelburg, betreffende rechtspraak in crimineele zaken over het platteland van Zeeland Bewesten Schelde, 1490.	135
VII. Oproeping van Philips van Oostenrijk tot de hooge vierschaar van 1501	138
VIII. De rekening over de hooge vierschaar van 1501	140
IX. Privilegie, door Karel V geschonken aan de stad Middelburg betreffende rechtspraak in crimineele zaken over het platteland van Zeeland Bewesten Schelde, 1517.	142

	Bladz.
X. Privilegie, door Philips van Oostenrijk geschonken aan de stad Middelburg betreffende de rechtspraak in crimineele zaken over die stad zelf, 1501.	145
XI. Doodvonnis, door de vierschaar van Zieriksee uitgesproken, 1502.	148
XII. Verlijfbrief, 1601	149
XIII. Advies van de Rekenkamer van Zeeland aangaande de positie der leenmannen in Zeeland, 1613.	150

LITERATUUR-OVERZICHT.

A. A. Beekman, Het Dijk- en Waterschapsrecht in Nederland. 's-Gravenhage, 1905—1907. 2 dln.

L. Ph. C. van den Bergh, Verhandeling over de oude wijze van strafvordering in Gelderland, Holland en Zeeland in de XIIIe en XIVe eeuw. Leiden, 1842.

L. Ph. C. van den Bergh, Oorkondenboek van Holland en Zeeland, 700—1299. 's-Gravenhage, 1868—1873. 2 dln.

A. S. de Blécourt, Rechtsbronnen der stad Zierikzee. 's-Gravenhage, 1907.

P. J. Blok, Eene Hollandsche stad in de Middeleeuwen. 's-Gravenhage, 1883.

P. J. Blok, Eene Hollandsche stad onder de Bourgondisch-Oostenrijksche heerschappij. 's-Gravenhage, 1884.

P. J. Blok, Geschiedenis van het Nederlandsche volk. Groningen, 1892—1893. Dl. I en II.

Marcus Zuerius van Boxhorn, Chronijck van Zeelandt, eertijds beschreven door de Heer Johan Reygersbergen. Middelburg, 1644.

H. T. Colenbrander, De Belgische omwenteling. 's-Gravenhage, 1905.

D. Deutz, Over de opkomst van de rechtbanken in de Nederlanden (Staatkundige Academie verhandelingen II. Leiden, 1792).

J. Ermerins, Zeeuwsche Oudheden, 8 dln. Middelburg, 1781—1794.

S. J. Fockema Andreae, Bijdragen tot de Nederlandsche rechtsgeschiedenis. Vierde bundel. Haarlem, 1900.

J. de Fremery, Supplement op het oorkondenboek van Holland en Zeeland. 's-Gravenhage, 1901.

J. A. Fruin, Het recht en de rechtsbedeeling onder de Republiek der Vereenigde Nederlanden (Versl. en Meded. Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht I, blz. 384 vlg. (1884)).

Robert Fruin, De drie tijdvakken der Nederlandsche Geschiedenis (Verspreide Geschriften I, blz. 22 vlg.).

Robert Fruin, Een Hollandsche stad in de Middeleeuwen (Verspr. Geschriften I, blz. 49 vlg.).

Robert Fruin, Geschiedenis der staatsinstellingen in Nederland tot den val der Republiek ed. H. T. Colenbrander. 's-Gravenhage, 1901.

R. Fruin, Beschrijving eener verzameling charters en papieren, afkomstig van Anna van Bourgondië, vrouwe van Ravestein (Versl. omtrent 's Rijks Oude Archieven, 1895 blz. 316 vlg.).

R. Fruin, Beschrijving eener verzameling charters en papieren, betreffende de provincie Zeeland (Verslagen omtrent 's Rijks Oude Archieven 1896, blz. 242 vlg.).

R. Fruin, Het archief der stad Reimerswaal. 's-Gravenhage, 1897.

R. Fruin, Beschrijving eener verzameling oorkonden, voorkomend in het Cartularium der heeren van Borselen en Souburg (Versl. omtrent 's Rijks Oude Archieven 1902, blz. 272 vlg.).

R. Fruin, Het archief der O. L. V. Abdij te Middelburg. 's-Gravenhage, 1901.

R. Fruin, Het archief van Prelaat en Edelen van Zeeland. 's-Gravenhage, 1904.

R. Fruin, Het recht der stad Reimerswaal. 's-Gravenhage, 1905.

R. Fruin, Regesten, getrokken uit het archief van Bruinisse (Versl. omtrent 's Rijks Oude Archieven 1907, blz. 201 vlg.).

B. J. L. de Geer, Verschil over de crimineele rechtspraak ten platte lande Bewesten Schelde tusschen Middelburg en Goes (Kronijk van het Hist. Genootschap XII, blz. 140 vlg. (1856))

J. K. van Goltstein, Over de opkomst en de werking der geregtshoven in het gemeenebest der Vereenigde Nederlanden (Themis II, blz. 46 vlg. (1840))

J. H. Gosses, De Bisschop van Utrecht, het Domkapittel en de Groninger prefect (Bijdr. Vaderl. Gesch. en Oudheidkunde, Vierde Reeks VII, blz. 85 vlg. (1908))

Hugo de Groot, Inleiding tot de Hollandsche rechtsgeleerdheid, ed. S. J. Fockema Andreae. Arnhem, 1895.

Groot Placcaatboek van de Staten-Generaal en van de Staten van Holland en Zeeland. 's Hage, 1658—1801. 10 dln.

Jacob van Grijpskerke, 't Graafschap van Zeeland. Uitgeg. door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen. Middelburg, 1882.

J. van Hall, De handvesten en keuren van Holland en Zeeland in de XIIIe en XIVe eeuw in derzelve onderling verband (Nieuwe Bijdr. voor Rechtsgeleerdheid en Wetgeving I, blz. 553 vlg.).

- J. van Hall**, De keuren van Zeeland als de oudste wetgeving in Nederland (Nieuwe Bijdr. voor Rechtsgeleerdheid en Wetgeving IV, blz. 432 vlg.).
- H. G. Hamaker**, De rekeningen der grafelijkheid van Zeeland onder het Henegouwsche huis. Utrecht, 1879—1880. 2 dln.
- A. Hollestelle en P. Laban**, Inventaris van het oud-archief der stad Tholen. Tholen, 1888.
- B. M. de Jonge van Ellemeet**, De verheffing van Arnemuiden tot stad (Versl. en Meded. Ver. tot uitgave der Bronnen van het oude vaderlandsche Recht V, blz. 289 vlg. (1907))
- H. M. Kesteloo**, Wandelingen door de smalstad Domburg. Middelburg, 1890.
- A. Kluit**, Historia critica comitatus Hollandiae et Zeelandiae. Medio-burgi, 1777—1782. 2 dln.
- Chora a Florentio**, tutore Hollandiae, Zelandensibus concessa c. 1257 Amstelodami, 1752 (met Hollandsche vertaling).
- Kuere** van den lande van Zeelandt (1495). Middelburg, 1635.
- Coustumen**, Statuten, Privelegiën ende Ordonnantiën der stadt Vlissingen. Vlissingen, 1763.
- Ernest Lavisse e. a.**, Histoire de France depuis les origines jusqu'à la révolution. Paris, 1900. Dl. III.
- Simon van Leeuwen**, Het Roomsch-Hollands Regt. Amsterdam, 1708.
- P. A. S. van Limburg Brouwer**, Boergoensche charters, 1428—1482. 's-Gravenhage, 1869.
- A. Meister**, Deutsche Verfassungsgeschichte von den Anfängen bis ins 15 Jahrhundert, Leipzig, 1907.
- P. L. Muller**, Regesta Hannonensia. 's-Gravenhage, 1882.
- P. L. Muller**, Middeleeuwsch Nederland (Uit P. L. Muller's verspreide geschriften, blz. 131 vlg.).
- S. Muller Fzn.**, Het middelpunt in de geschiedenis der Nederlandsche gewesten (Schetsen uit de Middeleeuwen, blz. 1 vlg.).
- Overzicht** van de door bronnenpublicatie aan te vullen leemten der Nederlandsche geschiedkennis, uitg. door de Commissie van advies voor 's Rijks Geschiedkundige Publicatiën. 's-Gravenhage, 1904.
- L. D. Petit**, Repertorium der verhandelingen en bijdragen betreffende de geschiedenis des vaderlands. Leiden, 1907.
- H. Pirenne**, Geschiedenis van België. Antwerpen, 1902—1904. 2 dln.
- H. Pirenne**, Geschichte Belgiëns. Gotha, 1907. Dl. III.
- H. Pirenne**, Bibliographie de l'histoire de la Belgique. Bruxelles-Gand, 1902.

- M. S. Pols**, Die keure van Dreyschor van 2 Januari 1399/1400 (Versl. en Meded. Ver. tot uitgave der Bronnen van het Oude Vaderlandsche Recht I, blz. 3, 10 vlg. (1883))
- C. Pijnacker Hordijk**, Willelmi procuratoris Egmondensis chronicon. Amsterdam, 1904.
- Th. H. F. van Riemsdijk**, Het Veluwsche landgericht. Diss. jur. Utrecht, 1874.
- Th. H. F. van Riemsdijk**, De oorsprong van het Hof van Holland (Erui-bundel, 1894, blz. 183 vlg.).
- L. M. Rollin Couquerque**, Oude keuren van Vere (Versl. en Meded. Ver. tot uitgave der Bronnen van het Oude Vaderlandsche Recht III, blz. 443 vlg. (1896))
- M. Smallegange**, Nieuwe Cronijk van Zeeland, 1^e deel (niet verder verschenen). Middelburg, 1696.
- L. P. v. d. Spiegel**, Verhandeling over de opkomst, het gezag en den ondergang der aloude hooge of grafelijke vierschaare in Zeeland (Verh. van het Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen II, blz. 169 vlg. (1771))
- (**L. P. v. d. Spiegel**), Historie van de satisfactie, waarmede de stad Goes en het eiland van Zuid-Beveland zich begeeven hebben onder het stadhouderschap van Prins Willem van Oranje in het jaar 1577. Goes, 1777.
- Tegenwoordige Staat** der Generaliteitslanden. Amsterdam, 1751.
- Tegenwoordige Staat** van Holland. Amsterdam, 1742. Deel I.
- Tegenwoordige Staat** van Zeeland. Amsterdam, 1751—1753. 2 dln.
- J. H. de Stoppelaar**, Inventaris van het oud archief der stad Middelburg, 1217—1581. Middelburg, 1883.
- J. S. Theissen**, Centraal gezag en Friesche vrijheid. Diss. litt. Gron. 1907.
- J. de Timmerman**, Costumen, Ordonnantiën en Statuten der stad Middelburg in Zeeland. Middelburg, 1771.
- J. Verdam en E. Verwijs**, Middelnederlandsch Woordenboek. 's-Gravenhage, 1885 enz. 7 dln.
- J. Verheye van Citters**, De toparchiis et ambactis eorumque in Zeelandia juriibus ac possessoribus, Diss. jur. Trajecti ad Rhenum, 1774.
- J. P. van Visvliet**, Chronologische tafel van de charters en oorkonden der graaflijke regeering, 1119—1574. Middelburg, 1878.
- J. P. van Visvliet**, Beredeneerde inventaris van de charters en oorkonden der graaflijke regeering, 1112—1450. Middelburg, 1898.
- M. H. van Visvliet**, De keur van Zeeland van 1495 (Eigen Haard, 1894, blz. 492 vlg.).

M. H. van Visvliet en **W. O. Swaving**, Inventaris der rechterlijke archieven van Middelburg. Middelburg, 1906.

B. Voorda, De crimineele ordonnantiën van koning Philips van Spanje (1570). Leiden, 1792.

E. Wiersum, Inventaris van het archief der ambachtsheerlijkheid Bruinisse (Versl. omtrent 's Rijks Oude Archieven 1903, blz. 213 vlg.).

INLEIDING.

In het door de Commissie van Advies voor 's Rijks Geschiedkundige Publicatiën eenige jaren geleden uitgegeven Overzicht van de door bronnenpublicatie aan te vullen leemten der Nederlandsche geschiedkennis wordt onder N°. 12 de wenschelijkheid besproken van de uitgave eener reeks van bronnen over de organisatie van het bestuur onzer gewesten door de Bourgondisch-Oostenrijksche vorsten. In de eerste plaats zullen de correspondenties der landvoogdessen en landvoogden met den landsheer en met de stadhouders en regeeringscolleges der noordelijke gewesten daarbij in aanmerking komen, en nog onlangs is uit het boek van Dr. J. S. THEISSEN over Friesland ¹⁾ gebleken, van welk groot belang deze zijn kunnen.

Ook echter ander materiaal, m. n. uit onze eigen archieven, zal belangrijke gegevens voor de geschiedenis onzer bestuursinrichting aan den dag kunnen brengen. Er is inderdaad op dit gebied nog heel veel te doen. Nog lang niet genoeg is in bijzonderheden nagegaan, hoe zich de instellingen, waaronder onze voorvaderen zoo lang

1) J. S. THEISSEN, Centraal gezag en Friesche vrijheid, Diss. Litt. Groningen, 1907.

geleefd hebben, hebben gevormd, hoe in den tijd van de Bourgondische en de hun opgevolgde Oostenrijksche vorsten de grondslag is gelegd van de staatsinrichting, die in hoofdzaak ongewijzigd tot den Franschen tijd toe is blijven voortbestaan.

Want dit is zeker — en misschien is ook dit niet altijd voldoende in het oog gehouden — hoeveel onze worstelstrijd tegen Spanje ook op allerlei gebied anders gemaakt heeft dan voorheen, onze staatsinrichting is in vele opzichten onveranderd gebleven, en niet genoeg kunnen wij ons verheugen over den zegen, dat vóór Philips II mannen als Philips de Goede, Maximiliaan en vooral ook Karel V ons land geregeerd hebben en ook daar met hun machtigen organisatie-geest een staatsinrichting in het leven hebben geroepen, die zulk een levensvatbaarheid bleek te bezitten, dat zelfs een storm als de tachtigjarige oorlog niet bij machte geweest is die omver te halen. Het is waar, één algemeen bestuur over alle zeventien Vereenigde Nederlanden moest door den loop der gebeurtenissen al spoedig na den dood van Karel V vervallen, en ook bij zijn leven was het er bij ons volk nooit recht ingegaan, maar wat des te meer levensvatbaarheid bleek te bezitten, dat was de instelling van een goed georganiseerd centraal bestuur in elke provincie afzonderlijk ¹⁾.

1) Men vindt een duidelijk beeld van deze algemeene ontwikkeling in het Derde Deel van PIRENNE's Geschiedenis van België, m. n. Tweede Boek, Eerste Afdeeling; zie COLENBRANDER, De Belgische omwenteling, o.a. blz. 32, die m.n. voor het Eerste Hoofdstuk van dat geschrift veel aan de Geschiedenis van België van PIRENNE ontleende. In beide werken wordt de rechterlijke organisatie slechts zeer ter loops aangeroerd.

Geldt het hier gezegde behalve voor de staatsinrichting nu ook ten aanzien van de rechterlijke organisatie?

In de volgende bladzijden wil ik trachten op die vraag een antwoord te geven, en wel bepaaldelijk uit hetgeen Zeeuwsche bronnen ons dienaangaande leeren.

Hoofdschotel zal daarbij zijn de 15^e en 16^e eeuw, maar om de zaak goed in het oog te vatten, zullen wij toch eerst in hoofdtrekken dienen na te gaan de ontwikkeling van de rechtspraak in Zeeland in de daaraan voorafgaande eeuwen en aan het slot in het kort ons voor oogen dienen te stellen, wat er van de geschetste toestanden onder de Republiek nog is blijven voortbestaan.

We treffen daarbij van zeer oude tijden af tot aan het einde van de Republiek, ja tot den Franschen tijd toe steeds een zelfde college aan, onder verschillenden naam wel is waar, maar dat toch gedurende die geheele periode een met rechtspraak belast lichaam is gebleven. Aan een historisch overzicht van dit college, de Hooge Vierschaar in Zeeland, kunnen wij het best onze beschouwingen vastknoopen.

Voor wij daartoe overgaan, echter eerst nog een enkel woord over de rechtspraak in Zeeland in het algemeen. Drie punten dienen we daarbij vooral goed voor oogen te houden.

Vooreerst, wanneer wij hier over rechtspraak spreken, bedoelen wij altijd vooral de rechtspraak, beschouwd uit het oogpunt van den geschiedschrijver der bestuursinrichting; met andere woorden op den voorgrond zal steeds staan de behandeling van de vraag, door wie

achtereenvolgens recht gesproken is, terwijl de vraag, hoe de rechtspraak plaats had en welke straffen er op bepaalde misdrijven stonden, steeds alleen van ter zijde, voor zoover die in verband met ons onderwerp staat, zal worden aangeroerd.

In de tweede plaats, ons onderzoek zal zich bepalen tot de wereldlijke rechtspraak. In het bijzonder mag dit wel met name herinnerd worden voor Zeeland, waar de geestelijke rechtspraak van Provisor en Deken ¹⁾ in Middelburg, Goes en Zieriksee zulk een belangrijke plaats inneemt en deze zich niet alleen over geestelijken uitstrekt, maar voor deze geestelijke gerechten ook zaken worden behandeld van respectievelijk op Walcheren, Zuid-Beveland en Schouwen en Duiveland wonende schuldenaren, door inwoners van Middelburg, Goes en Zieriksee voor die colleges gedaagd. Met het einde van den landsheerlijken tijd houdt dit evenwel op. De geestelijke rechtbanken worden opgeheven en colleges van Commissarissen van het Landrecht treden onderscheidenlijk in de drie genoemde steden daarvoor in de plaats.

En ten slotte, wanneer wij hier van Zeeland spreken, bedoelen wij altijd alleen de Zeeuwsche eilanden. In het tegenwoordige Zeeuwsch-Vlaanderen is de ontwikkeling steeds geheel anders geweest. Niet alleen is het van 1323 af, toen Zeeland Bewesten Schelde, d.w.z.

1) Zie over de college's van Provisor en Deken en hun overgang in die van het Landrecht o.a. Teg. Staat van Zeeland I, blz. 136, FOCKEMA ANDREAR, Bijdr. IV, blz. 402—403, voor dat van Middelburg in het bijzonder v. VISVLIET en SWAVING, Inventaris van de rechterlijke archieven van Middelburg. Inl. blz. LVII vlg.

de eilanden, gelegen aan den linkeroever van wat wij thans de Ooster Schelde noemen, voor goed in handen van den graaf van Holland is gekomen, nog altijd bij Vlaanderen blijven behooren, maar ook onder de Republiek is Staats-Vlaanderen als deel van de Generaliteitslanden steeds een geheel van het overige Zeeland verschillende positie blijven innemen.

Wanneer wij nu, met deze drie punten duidelijk voor oogen, de rechterlijke organisatie in Zeeland in het kort in verloop van tijd beschouwen, dan zien wij oorspronkelijk in den tijd van Karel den Groote den keizer als eenigen rechtspreker, in wiens naam in de verschillende gouwen van zijn rijk de graven de rechtspraak uitoefenden. Maar allengs waren deze gouwen geheel van het rijk los geraakt en gingen de graven dus ook in hun eigen naam recht spreken.

Zoo was vóór 1323 in Zeeland Beosten Schelde d. w. z. op de eilanden Schouwen, Duiveland en Tholen, en in de heerlijkheid Sommelsdijk, die tot op het einde der Republiek nog steeds tot Zeeland behoord heeft ¹⁾, de graaf van Holland, in Zeeland Bewosten Schelde de graaf van Vlaanderen, na dat jaar voor geheel Zeeland de graaf van Holland ²⁾ de hoogste rechter. De hoogste, echter niet de eenige. Want reeds zeer vroeg was de vrijwillige rechtspraak, d. i. voornamelijk de rechtspraak

1) Zie hierover nader Teg. Staat van Zeeland II, blz. 568 vlg. — St. Philipsland is eerst veel later ingedijkt.

2) Inderdaad komt in den eersten tijd na 1323 als heer over Zeeland alleen de „graaf van Holland” voor, die allengs in de officieele stukken „graaf van Holland en Zeeland” en eerst sedert c. 1450 uitsluitend „graaf van Zeeland” genoemd wordt.

in zaken van overdracht van onroerend goed, op de verschillende ambachtsheeren overgegaan, die op hun beurt weder tot den graaf in een betrekking van leenroerigheid kwamen te staan. Spoedig daarna geschiedde hetzelfde met een deel van de contentieuse rechtspraak, (d. i. de rechtspraak in zaken, waarin twee partijen tegenover elkander staan). Ja, men ging nog verder. Sommige heerlijkheden, m.n. de hooge heerlijkheden kwamen in het bezit van het overige van die contentieuse rechtspraak, m.n. de rechtspraak in crimineele zaken, sommige geheel en al, andere slechts ten deele. Welke deze hooge heerlijkheden in Zeeland waren, zullen wij later in bijzonderheden nagaan. Wij zullen daarbij dan zien, dat daarmede ook de steden op één lijn kunnen gesteld worden, een factor, waarmede zeker ook rekening is te houden, daar in Zeeland, vroeger dan elders in ons land, deze stedelijke organisaties al spoedig tot groote ontwikkeling zijn gekomen.

Zoo bleef er dus eerst voor den graaf, later, toen de groote uitbreiding van zijn gebied onder het Bourgondische huis het noodzakelijk maakte, dat hij zich liet vertegenwoordigen, voor diens plaatsvervanger, den burggraaf, op den duur alleen rechtspraak over in de belangrijkste crimineele zaken als moord, doodslag enz. in de ambachtsheerlijkheden op het platteland, terwijl bovendien in sommige hooge heerlijkheden enkele crimineele zaken uitdrukkelijk aan hem bleven voorbehouden.

En dit niet alleen. Ook in een ander opzicht veranderden de toestanden. Oorspronkelijk was het gewoonte, dat de graaf of diens plaatsvervanger, de burggraaf, zijn

rechtspraak uitoefende met zijn leenmannen in de hooge vierschaar, die na 1323 afwisselend voor Zeeland Bewesten en Beoosten Schelde te Middelburg en te Zieriksee werd gehouden. In verloop van tijd werden de bijeenkomsten van deze hooge vierschaar echter met steeds grooter tusschenruimte gehouden. Meer en meer begon men daarom het bezwaar te gevoelen, dat er in deze zaken, die juist spoedige berechting noodig hadden ¹⁾, slechts nu en dan recht gesproken werd, en zoo krijgen we op den duur dezen toestand: in Zeeland Bewesten Schelde neemt het stadsgerecht van Middelburg, in Zeeland Beoosten Schelde dat van Zieriksee de functies van de hooge vierschaar over, terwijl in deze zaken niet de stadsbaljuw van deze steden, maar de rentmeester-generaal van Zeeland Bewesten of Beoosten Schelde in de functies van grafelijken hoogbaljuw als eischer optreedt.

Wel is waar is men in de Republiek vaak in gewichtige punten van dezen hoofdregel gaan afwijken, maar dit is toch zeker, dat men tot de nieuwe rechterlijke bedeeing in 1811 toe in beginsel aan deze instelling is blijven vasthouden: zoo spreken nog in 1808 schepenen van Middelburg over het platteland van Zeeland Bewesten Schelde recht als „'s graven mannen Bewesten Schelde”. Zoo zien wij in Zieriksee tot den Franschen tijd toe hetzelfde voor Beoosten Schelde gebeuren; en dat niet alleen: deze rechtspraak over het platteland wordt bovendien nog steeds op een andere plaats dan die over de stad, nl. in „'s graven steen”, uitgeoefend.

1) Om dezelfde reden, waarom het ook nu nog wenschelijk is, dat er in strafzaken sneller wordt recht gesproken dan in burgerlijke zaken.

Ziehier in het kort het onderwerp aangegeven, dat wij in de volgende bladzijden in bijzonderheden zullen nagaan. Voordat wij daarmede beginnen eerst echter nog een enkel woord over de bronnen, vooral de geschreven bronnen, die voor ons onderzoek met name in het rijksarchief-depôt in Zeeland in grooten getale aanwezig zijn ¹⁾.

Ten aanzien van de gedrukte bronnen denken wij natuurlijk allereerst aan de Werken van de Vereeniging tot uitgave der bronnen van het Oude Vaderlandsche Recht. Intusschen, al te veel moeten wij voor ons onderwerp daarvan niet verwachten. Zeeland is tot nu toe te dezen opzichte vrij stiefmoederlijk behandeld. Van een zoo allerbelangrijkste stad als Middelburg laat de uitgave van haar rechtsbronnen nog altijd op zich wachten. Die van Zieriksee zijn onlangs verschenen ²⁾, maar de uitgever was zich zoozeer van de onvolledigheid bewust, dat hij al dadelijk in de Voorrede een vervolg beloofde. Het volledigst zijn wij — trouwens ook wat betreft haar archief — nog ingelicht omtrent de nu reeds sedert bijkans drie eeuwen met de zee gelijk gemaakte stad Reimerswaal ³⁾. En wanneer wij hierbij dan nog voegen enkele verspreide

1) Ik behandel hier alleen de gedrukte en geschreven bronnen, voor ons onderwerp van belang. Een lijst van geraadpleegde historische werken voeg ik in een litteratuuroverzicht aan deze verhandeling toe.

2) Rechtsbronnen van Zierikzee, ed. A. S. DE BLÉCOURT, 1908.

3) De rechtsbronnen dezer stad zijn verzameld in: R. FRUIN, Het Recht der Stad Reimerswaal, 1905.

gegevens in de Verslagen en Mededeelingen — een zeer belangrijke plaats nemen hieronder in de keuren van Vere, twee maal naar verschillende redacties daarin voorkomende ¹⁾ — dan hebben wij alles genoemd, wat door bovenstaande vereeniging voor Zeeland in de nu bijna dertig jaren van haar bestaan is gepubliceerd.

Maar toch, wij moeten ons niet te veel hierdoor laten ontmoedigen. Wij zeiden het reeds, de samenstelling van de rechtcolleges zal hoofdzaak voor ons zijn, niet de wijze waarop werd recht gesproken, en de straffen, op bepaalde misdrijven gesteld. En nu geven de in hoofdzaak in genoemde werken uitgegeven Voorboden, Costumen, Usantiën en wat niet al meer vooral voor het laatste een schat van gegevens. Voor het eerste zijn de door den landsheer aan gewest, heerlijkheid en stad gegeven keuren van het meeste belang en deze keuren zijn veeltijds geheel van de genoemde Voorboden, Costumen en Usantiën afgescheiden.

Gelukkig zijn ze ons wel uit andere uitgaven bekend, ja voor Zeeland verkeerden wij te dezen opzichte zelfs in een zeer gunstige positie. Niet minder dan vier volledige landkeuren voor geheel Zeeland, die van c. 1257 ²⁾, 1290 ³⁾, 1328 ⁴⁾ en 1495 ⁵⁾ zijn ons bewaard

1) Aldaar I, blz. 302 vlg. en III, blz. 443 vlg.

2) v. d. BERGHE, Oorkondenboek van Holland en Zeeland II, N°. 40.

3) v. d. BERGHE a. w. II, N°. 747.

4) v. MIERIS, Groot Charterboek der Graven van Holland en Zeeland enz. II, blz. 418 en 451. In 1328 werden twee keuren bijna gelijkloidend en bijna ter zelfder tijd aan Zeeland Bewesten en Zeeland Beoosten Schelde gegeven.

5) De Keur van Zeeland van 1495 is in haar geheel afgedrukt in het Groot Placcaatboek IV, blz. 979 vlg. Er bestaan verscheidene

gebleven, alle naar oude copieën (de oudste van Holland, b.v. die van 1303, zijn ons slechts in veel lateren druk overgeleverd). Voeg daarbij dan nog het Groot Privilegie van 1477 ¹⁾, geldende zoowel voor Holland als voor Zeeland, dan hebben wij voor Zeeland daarin een uiterst gewichtige bronnenverzameling.

Ook voor de steden zijn wij in gelukkige conditie. Ik noemde daareven al de oudste stadskeur van Vere; zoo hebben wij ook reeds stadskeuren van 1223 voor Domburg ²⁾ en Westkapelle ³⁾, maar van het meeste gewicht zijn wel de achtereenvolgens van 1217 af geregeld bewaard gebleven stadskeuren van Middelburg. Van de laatste uit de 16^e eeuw (1569) mag hier wel met name genoemd worden de uitstekende 18^e eeuwse uitgave van den Middelburgschen pensionaris DE TIMMERMAN, met aantekeningen van den pensionaris CORNELIS VERSLUJES, die ook in het bijzonder voor ons onderwerp zeer belangrijke gegevens verschaffen. Ook in de andere groote steden Zieriksee ⁴⁾, Goes ⁵⁾, Reimerswaal ⁶⁾,

17^e eeuwse drukken van. Hier zijn de artikelen echter altijd aangehaald naar het origineel in het gemeente-archief te Middelburg.

1) Gedrukt in het Groot Placcaatboek II, blz. 658 vlg.

2) v. D. BERGH a. w. I, n°. 284.

3) v. D. BERGH a. w. I, n°. 279.

4) De oudste keur van Zieriksee is van 1248 (v. D. BERGH a. w. I, n°. 451).

5) Een bepaalde stadskeur van Goes is niet aanwezig, zie echter verschillende handvesten bij v. MIERIS, passim, en den geschreven index, bepaaldelijk op Zeeuwsche zaken, in v. MIERIS voorkomende, door JACOBUS ERMERINS, i. v. GOES. Deze index is in copie in het rijksarchief in Zeeland aanwezig.

6) Zie hiervoor: R. FRUIN, Inventaris van het archief der stad Reimerswaal, m. n. de daarbij gevoegde regestenlijst. Men vindt hierin nog verscheidene akten, voor ons onderwerp van belang, die niet in

Tholen ¹⁾, Vlissingen ²⁾ en Vere ³⁾ zijn, hetzij in originali, hetzij in oude afschriften de stadskeuren bewaard gebleven en in de 18^e eeuw in afzonderlijke uitgaven of, eerst in onzen tijd, in de oorkondenboeken of in de werken der zoeven genoemde Vereeniging afgedrukt.

Ook overigens hebben wij voortdurend de Oorkondenboeken geraadpleegd: v. d. BERGH, KLUIT, v. MIERIS, verder ook enkele oude akten in het Groot Placcaatboek, en eveneens, als voorloopig vervolg op v. d. BERGH, MULLER'S Regesta Hannonensia en LIMBURG BROUWER'S Boergoensche Charters.

Maar met deze, als alleen in verkorten vorm de bronnen aangevende, komen wij op het gebied van de geschreven bronnen, die een nog veel rijker oogst hebben opgeleverd en waarover ik dus hier iets nader wil spreken.

Natuurlijk hebben de archieven in Zeeland het belangrijkste materiaal geleverd, in de eerste plaats die,

den bovengenoemden bundel: Het Recht der Stad Reimerswaal, zijn opgenomen.

1) Ook voor deze stad is geen bepaalde stadskeur aanwezig. Zie ook hiervoor den index van ERMERINS.

2) Zie voor deze stad de in 1763 gedrukte Coustumen, Statuten, Privilegiën ende Ordonnantiën der stadt Vlissingen. De oudste hierin voorkomende keur is van 1315.

3) Eerst in 1574 werd aan Vere door Prins WILLEM I een uitgebreid stadsrecht toegekend, zie daarover nader Hoofdstuk IV van deze verhandeling. Maar toch was Vere al veel vroeger een stad. De oudste keur uit de 14^e eeuw of het begin der 15^e eeuw is de boven (blz. 9, noot 1) aangehaalde.

berustende in het rijksarchief-depôt en verder de archieven der steden.

Intusschen, wat de laatste betreft, voor zoover deze archieven nu nog onder de gemeentebesturen berusten, kunnen wij alleen van dat in Middelburg met eenige zekerheid weten, wat het bevat ¹⁾. De archieven van Zieriksee, Goes, Tholen en Vere zijn nog geen van alle geïntariseerd ²⁾ en ik behoef er niet aan te herinneren: ten aanzien van Vlissingen verkeerden wij in nog treuriger omstandigheden, daar in 1809 met het bombardement van Vlissingen het geheele archief met het stadhuis, waarin het zich bevond, een prooi der vlammen is geworden. Ook hier dus weder: buiten Middelburg kunnen wij met zekerheid het meest te weten komen over de verdwenen stad Reimerswaal ³⁾ en voor de andere steden hebben wij ons in hoofdzaak moeten bepalen tot die deelen der archieven, die thans als z.g. rechterlijke archieven in het rijksarchief-depôt berusten en waarvan de wetenschappelijke inventariseering thans voor het grootste gedeelte is afgeloopen. Alleen van Middelburg is tot heden de inventaris dezer rechterlijke

1) Het gemeente-archief van Middelburg is tot 1581 beschreven in: J. H. DE STOPPELAAR, Inventaris van het oud-archief der stad Middelburg, 1217—1581, Middelburg 1883.

2) Alleen heeft men voor Tholen uit het jaar 1888 een door A. HOLLESTELLE en P. LABAN samengestelde Inventaris van het oud-archief der stad Tholen, bevattende een chronologische opgaaft en omschrijving van de charters, oorkonden, rekeningen enz. daarop betrekking hebbende.

3) Het archief van deze stad, dat thans berust in het rijksarchief-depôt in Zeeland, is in Zeeland het eenige stadsarchief, volgens de nieuwere inzichten wetenschappelijk geregeld: men zie R. FRUIN, Inventaris van het archief der stad Reimerswaal, den Haag 1897.

archieven gedrukt ¹⁾, daar deze zich bij uitzondering ten gemeentehuize aldaar bevinden.

Wat nu verder betreft het rijksarchief-depôt in Zeeland, nog slechts een klein gedeelte daarvan is thans reeds door gedrukte inventarissen voor een ieder toegankelijk. Maar gelukkig voor ons, juist van de middeleeuwen heeft men tot nu toe het meeste werk gemaakt. Wij denken hier in de eerste plaats aan de nog volgens de oude inzichten bewerkte inventarissen van den voormaligen provincialen archivaris v. VISVLIET ²⁾, die ons, m. n. voor de periode tot 1450, van veel nut zijn geweest. De stukken van na dat jaar zijn slechts zeer kort in de Chronologische Lijst beschreven, maar gelukkig hebben wij daarnaast de moderne inventarissen van Mr. R. FRUIN, geheel volgens de nieuwe methode naar de herkomst der stukken behandeld, voorzien van uitvoerige regestenlijsten en indices ³⁾. Ten slotte zijn alle losse stukken, voornamelijk charters, uit de

1) M. H. VAN VISVLIET en W. O. SWAVING, Inventaris der rechterlijke archieven van Middelburg, Middelburg, J. C. en W. ALTORFFER, 1906.

2) J. P. VAN VISVLIET, Chronologische tafel van de charters en oorkonden der graaflijke regering 1119—1574, Middelburg 1878.

Id. Beredeneerde inventaris van de charters en oorkonden der graaflijke regering, 1119—1450, Middelburg 1898.

Het laatstgenoemde werk is na den dood van den bewerker in 1898 door Mr. FRUIN voltooid. Het komt in zijn opzet geheel overeen met een regestenlijst, maar dan een regestenlijst niet van één bepaald archief, maar van het geheele archief-depôt.

3) Reeds noemde ik den inventaris van het Archief der Stad Reimerswaal van 1897; verder bezitten wij uit 1901: Het Archief der O. L. V. Abdij te Middelburg; uit 1904: Het Archief van Prelaat en Edelen van Zeeland, beide te 's-Gravenhage bij MARTINUS NIJHOFF uitgekomen.

middeleeuwen, die zich bevinden in het rijksarchiefdepôt in Zeeland, en niet behooren tot een der aldaar aanwezige archieven ¹⁾, in verschillende rubrieken verdeeld, en ieder dezer rubrieken weder in chronologische orde beschreven in een aantal bijlagen bij de jaarverslagen van het rijksarchief in Zeeland uit de jaren 1895 en 1896 ²⁾.

Tot zoover de gedrukte inventarissen. Van de geschrevene noemde ik reeds die van de rechterlijke archieven. Maar van nog veel grooter belang, ook in het bijzonder voor ons onderwerp, is de inventaris van het Archief der Hollandsche Rekenkamer, voor zoover dat zich in Zeeland bevindt. Dadelijk bij de oprichting eener afzonderlijke Zeeuwsche Rekenkamer toch in het jaar 1607 is daarheen van de Hollandsche Rekenkamer, als wier directe opvolgster in Zeeland de Zeeuwsche Rekenkamer was te beschouwen, dat gedeelte overgebracht, dat op Zeeland betrekking had, en als voornaamste bestanddeel daarvan een nagenoeg van 1308 af complete reeks van rekeningen van rentmeesters, die in Zeeland resideerden ³⁾ en wier rekening steeds voor de Hollandsche Rekenkamer in den Haag werd afgehoord. Al deze stukken zijn ook nu nog

1) Losse stukken wel te onderscheiden van deelen en banden. Laatstgenoemde, uit de middeleeuwen en uit later tijd, zijn in de Bibliotheek van Handschriften vereenigd. Op dezelfde wijze kan men de verzameling der losse stukken de Bibliotheek van Charters noemen.

2) Zie Verslagen omtrent 's Rijks Oude Archieven 1895, blz. 316 vlg. en 1896, blz. 236 vlg.

3) Enkele van de oudste rekeningen zijn uitgegeven door H. G. HAMAKER in de Werken van het Historisch Genootschap, Nieuwe Serie, XXIX en XXX.

bewaard gebleven ter zelfder plaatse, waarheen men ze in 1607 had overgebracht: immers de Zeeuwsche Rekenkamer heeft de geheele Republiek door altijd gezeteld in dezelfde lokalen van de Abdij, waar nu weder het rijksarchief-depôt in Zeeland gevestigd is. Uit deze rentmeestersrekeningen hebben wij voor ons onderwerp een groot aantal gegevens geput, ook echter, wat niet zoo dadelijk voor de hand ligt, uit het archief van de Zeeuwsche Rekenkamer. Daarin bevinden zich toch als uiterst precieuse bron voor de oudste Zeeuwsche geschiedenis een aantal spoedig na het ontstaan der nieuwe Rekenkamer in 1607 samengestelde Copulaatboeken, d. w. z. een collectie in verschillende banden samengebonden onuitgegeven losse stukken, waaronder vele oude origineelen en verder meerendeels authentieke afschriften ¹⁾.

Met de hier genoemde archieven zijn tevens de voornaamste middeleeuwsche bestanddeelen van het rijksarchief-depôt in Zeeland vermeld. Ten slotte wijs ik nog even op de reeds hiervoor (blz. 14, noot 1) genoemde Bibliotheek van Handschriften, waaruit voor ons doel met name van belang zijn de afschriften van oude keuren enz., die dikwijls een gewenschte aanvulling hebben gegeven daar, waar de oorspronkelijke keuren ontbreken.

Behalve de Zeeuwsche archieven kon ons ook in

1) Een dergelijke verzameling in Copulaatboeken samengebonden stukken is mede aanwezig in het Archief van de Ambachtsheerlijkheid Bruinisse, zich bevindende in het rijksarchief-depôt in Zeeland: zie den inventaris van dit archief in Verslagen omtrent 's Rijks Oude Archieven 1903, blz. 213 vlg., en van dezen inventaris de nrs. 1—14. Ook hieruit is een enkele maal door mij geput.

sommige opzichten het archief van het Hof van Holland van dienst zijn: immers dit gerechtshof was ook steeds over Zeeland bevoegd. In hoeverre wij van dat archief gebruik hebben gemaakt, zal echter nader blijken in het tweede hoofdstuk over de hooge vierschaar als rechtbank in civiele zaken, waarbij vanzelf ook de verhouding tusschen de hooge vierschaar in Zeeland en het Hof van Holland aan de orde zal komen.

HOOFDSTUK I.

De oorsprong en samenstelling van de hooge vierschaar in Zeeland.

Het is een algemeen bekend verschijnsel, dat in ons land de laat-Frankische of Karolingische instellingen in de westelijke provinciën den meest vruchtbaren bodem hebben gevonden, in het oosten daarentegen nog langen tijd de vroeg-Frankische of Germaansche toestanden zijn blijven voortbestaan ¹⁾. Men denke slechts aan de marken in Gelderland, de rechtspraak van buren in de oostelijke provinciën, m. n. Drente, in denzelfden tijd, waarin in het overige deel van ons land al nagenoeg overal de Frankische schepenen inheemsch waren geworden.

Een duidelijk beeld kunnen wij mede van dit verschijnsel krijgen, wanneer wij er op letten, hoe het in

1) Zie naar aanleiding hiervan het Eerste Deel van PIRENNE's Geschiedenis van België. Vgl. in dit verband ook BLOK, Geschiedenis van het Nederlandsche Volk I en II, COLENBRANDER, De Belgische Opstand, Hoofdstuk I, P. L. MULLER, Middeleeuwsch Nederland, (overgedrukt in: Uit P. L. MULLER's Verspreide geschriften), S. MULLER FZN., Het middelpunt in de geschiedenis der Nederlandsche gewesten (Schetsen uit de Middeleeuwen, blz. 1 vlg.).

de verschillende deelen van ons land met de verdeeling van de rechtsmacht gegaan is ¹⁾).

In den Germaanschen tijd zien wij het gouwgerecht, dat is het gerecht van den lateren Frankischen graaf, die ten slotte tot den Karolingischen koning zou worden, vrijwel oppermachtig. De thunginus, of hoe hij verder heeten moge, heeft nagenoeg de geheele contentieuse rechtspraak in handen. Hij is de recht-eischer en rechtspreker in de volksvergaderingen, die meestal driemaal 'sjaars in verschillende deelen van zijn gebied worden gehouden en alle zaken, zoowel hooge als lage, worden daar afgedaan. Hetgeen buiten deze echte of „niet gebodene" dingen in de „gebodene" dingen, d. i. in het gerecht van den centenarius, den lateren schout, wordt behandeld, bepaalt zich tot niet-contentieuse of vrijwillige rechtspraak, d. i. dus ook hier weder in hoofdzaak de rechtspraak in zaken van overdracht van onroerend goed. (Zie hiervóór blz. 5 en 6). Aanvankelijk blijft dit in den tijd der Karolingen — al is het dan met eenige verandering van

1) Veel van het hier gezegde is ontleend aan het Vierde Deel van FOCKEMA ANDREAE'S Bijdragen tot de Nederlandsche Rechtsgeschiedenis, m. n. daarvan de Inleiding en het Slothoofdstuk, blz. 444 vlg. Meer in het bijzonder voor Duitschland zie men A. MEISTER, Deutsche Verfassungsgeschichte von den Anfängen bis ins 15 Jahrhundert (Grundriss der Geschichtswissenschaft, herausgegeben von ALOYS MEISTER, Leipzig Teubner 1907, II, 3), blz. 60 vlg. en 103 vlg., terwijl men over de verbreiding der Frankische rechtsinstellingen in het tegenwoordige Frankrijk het een en ander vindt bij LAVISSE, Histoire de France III, blz. 327 vlg. en 341 vlg. Over den invloed weder van Frankrijk op Zuid-Nederland, m. n. op Vlaanderen, waaraan van de Zuid-Nederlandsche gewesten Zeeland het meest ontleende, zie men vooral PIRENNE, Geschiedenis van België I, passim.

namen — vrijwel onveranderd. Maar al spoedig zien wij wijzigingen. Ook de lagere of schouten-gerechten gaan meespreken, zeer begrijpelijk, waar het gebied van de Frankische vorsten, m. n. onder de Karolingen, zich steeds uitbreidde. Onder Karel den Groote zijn de drie echte dingen, nu de „tria placita generalia”, nog wel blijven voortbestaan, maar het was er verre van, dat dit de eenige rechtbanken waren, tot contentieuse rechtspraak bevoegd. Een groot deel daarvan, de rechtspraak in boetstraffelijke en civiele zaken, — dat zijn dus alle contentieuse zaken, met uitzondering van crimineele, waartoe in deze oude tijden nog in hoofdzaak lijfstraffelijke zaken behoorden, in ieder geval steeds zaken, waarbij men er niet alleen met het betalen van een boete afkwam — was op de schouten-gerechten overgegaan en het gravengerecht bleef uitsluitend een rechtbank in crimineele zaken. En ook later, nadat het rijk van Karel den Groote is opgegaan in verschillende rijken en rijkjes, is in ieder daarvan de graaf de drager geworden van het hooge rechtsgezag en is in de onderdeelen van het graafschap, de lage of ambachtsheerlijkheden, het gerecht alleen in lage, d. i. boetstraffelijke en civiele, bovendien ook in vrijwillige zaken bevoegd.

Ziehier in het algemeen den gang van zaken in het uitgebreide rijk der Franken. Hoe is het nu gegaan in ons land, dat ook grootendeels daartoe behoorde?

Lang niet overal even snel heeft de Frankische reorganisatie er ingang gevonden, in het algemeen aldus: verreweg het meest in het westen, verreweg het

minst in het oosten. Zoo heeft b. v. in de verschillende staatjes, die te zamen het tegenwoordige Gelderland vormen, zoo goed als nergens de verdeling van de rechtsmacht tusschen graven- en schoutengerecht vasten voet gekregen. Ten allen tijde, ook onder de Bourgondisch-Oostenrijksche heerschappij en zelfs onder de Republiek, is het gravengerecht hier het eenige gerecht gebleven, ook bevoegd in contentieuse zaken, een duidelijk bewijs dus van de taaiheid der Germaansche instellingen in deze streken ¹⁾).

In het noorden van ons land, met name Friesland, staan de toestanden eenigszins anders. Oogenschijnlijk zouden wij denken, dat daar de Frankische invloed al heel vroeg merkbaar geweest is, waar wij de grietenijen, overeenkomende met de Frankische schoutengerechten, reeds van overoude tijden af bevoegd zien in alle, zoowel crimineele als boetstraffelijke en civiele zaken. Maar wij hebben dit anders te verklaren. Wanneer wij bedenken, dat dit juist de streken zijn, in het uiterste gebied van de Frankische heerschappij gelegen, ja zelfs voor het grootste deel steeds zelfstandig daarnaast bestaande, dan wordt het duidelijk, dat wij hier te doen hebben met toestanden, die hier reeds vóór den Karolingischen, ja wellicht reeds vóór den Germaanschen tijd aanwezig waren, en die toevalligerwijze met deze specifiek Karolingische instellingen een groote overeenkomst vertoonen ²⁾). Ook buiten het eigenlijke Friesland zijn deze, wij zullen ze nu maar noemen Friesche eigenaardigheden, al dra merkbaar geweest, het meest

1) Zie in bijzonderheden hierover FOCKEMA ANDREAE, a. w. IV, blz. 263 vlg.

2) Zie over Friesland nader FOCKEMA ANDREAE, a. w. IV, blz. 52 vlg.

wel in Groningen, maar verder ook in Drente en Overijssel en in Holland het meest in de noordelijke gedeelten West-Friesland, Waterland en Amstelland ¹⁾, maar hier — dit moeten wij vooral niet vergeten — toch nooit in die mate, of er zijn nog altijd duidelijk sporen te vinden, dat de Franken hier mede een grooten invloed gehad hebben. Want dit is ten slotte zeker, geen provinciën van ons land zijn sterker doordrongen van Frankische instellingen dan de westelijke provinciën Holland en Zeeland, en het meest uit dit zich op het gebied van de rechtspraak wel hierin, dat hier van vroege tijden af aan — veel vroeger dan in het oosten van ons land — duidelijk een scheiding merkbaar geweest is tusschen aan de eene zijde de hooge grafelijke rechtspraak, door den graaf in zijn hooge grafelijke vierschaar uitgeoefend, aan de andere zijde de lage rechtspraak in handen van de ambachtsheeren in elke ambachtsheerlijkheid afzonderlijk.

Om ons nu verder uitsluitend tot Holland en Zeeland te bepalen, wij dienen daarbij vóór alles duidelijk voor oogen te houden, dat in verband met de langzame vorming en gedurige uitbreiding van de grafelijke macht over deze gewesten er altijd verschillende landschappen zijn blijven bestaan, waar in naam van den graaf het bestuur en ook de rechtspraak door een baljuw werd uitgeoefend. Zoo zien wij de baljuwschappen West-Friesland, Kennemerland, Waterland enz. in het noorden, Zuid-Holland en andere baljuwschappen in het zuiden, en zoo was ook Zeeland eigenlijk oorspronkelijk niet

1) Zie FOCKEMA ANDREAE a. w. IV, blz. 376 vlg.

anders dan zulk een onderdeel van het graafschap Holland, waar echter niet een baljuw, maar een burggraaf¹⁾ plaatsvervanger was van den graaf. In het bijzonder geldt dit van Zeeland Beoosten Schelde, dat zijn de eilanden Schouwen, Duiveland en Tholen en de heerlijkheid Sommelsdijk, die in tegenstelling met Zeeland Bewesten Schelde ten allen tijde een deel van Holland hebben uitgemaakt. Het laatste, gevormd door de eilanden Walcheren, Zuid-Beveland en enkele kleinere eilanden²⁾, had oorspronkelijk meer met Vlaanderen te maken en bekend is de lange strijd, tusschen den graaf van Vlaanderen en dien van Holland over dat gebied gevoerd.

Gedurende de 12^e eeuw en de 13^e eeuw was de

1) Zulk een burggraaf was oorspronkelijk, vooral op de grenzen van een gebied, geplaatst als bevelhebber van een burcht, dus in de eerste plaats als militaire autoriteit, terwijl hij eerst later tevens hoofd van bestuur en rechtspraak in het daarbij gevoegde district werd. Onmiskenbaar is de verwantschap van den burggraaf in Zeeland met de burggraven in de drie kasselrijen van het oude Vlaanderen (zie PIRENNE I, blz. 118 vlg.) en ook, hoewel in mindere mate, met dien van Groningen. Over dezen laatsten vindt men een duidelijke voorstelling in het belangrijke artikel van I. H. GOSSES: De Bisschop van Utrecht, het Domkapittel en de Groninger prefect, in de Bijdr. voor Vaderl. gesch. en Oudheidk., Vierde Reeks VII (1903), blz. 85 vlg. — Opmerkelijk is, dat het burggraafschap van Zeeland in de oude tijden altijd vereenigd was met de heerlijkheid Voorne. Daar had de burggraaf dan ook waarschijnlijk zijn zetel, en het is zoo zeer wel mogelijk, dat Voorne oudtijds ook tot Zeeland Beoosten Schelde behoord heeft. Bekend is, dat Voorne later een geheel van Holland en Zeeland afgezonderde „vrije” heerlijkheid is geworden (zie Teg. Staat der Ver. Nederlanden VII, blz. 55 vlg.).

2) Deze kleine eilanden waren Noord-Beveland, toen veel kleiner dan tegenwoordig, Wolfaardsdijk en Borsele, welke beide laatste eilanden thans een deel van Zuid-Beveland uitmaken.

toestand in het algemeen deze, dat beide graven in Zeeland Bewesten Schelde gemeenschappelijk te zeggen hadden. Ter illustratie kan dienen een oorkonde van het jaar 1213, waarbij op den 23^{en} December graaf Ferdinand van Vlaanderen en zijne gemalin Johanna de goederen van de abdij Rijnsburg te Oostkapelle ontslaan van heervart en bede, terwijl op denzelfden dag nog eens hetzelfde door den graaf van Holland gedaan wordt ¹⁾. Zoo is de bekende, reeds hiervóór op blz. 10 aangehaalde oudste keur van Middelburg in 1217 nog gegeven door gravin Margaretha van Vlaanderen en graaf Willem II van Holland gezamenlijk ²⁾ en zoo zouden er nog tallooze bewijzen kunnen bijgebracht worden om aan te wijzen, dat Holland en Vlaanderen hier gelijkelijk macht uitoefenden. De rechtspraak zal dus mede in beider handen geweest zijn.

Intusschen geheel zeker was men blijkbaar hiervan niet: dit zouden wij tenminste opmaken uit één van de vele verdragen tusschen beide vorsten, dat van 19 Mei 1250 ³⁾, waarbij gravin Margaretha van Vlaanderen eenerzijds en graaf Willem II van Holland anderzijds met zijn broeder een verdrag sluiten over eenige twijfelachtige punten betreffende Zeeland tusschen de Schelde en Heidinsee, dat is hetzelfde als Zeeland Bewesten Schelde. Ten aanzien van de rechtspraak vinden we hier de volgende merkwaardige bepaling:

„Tercius articulus dubitationis fuit de tenendis pla-

1) Zie deze beide oorkonden naar de zich in het Algemeen Rijksarchief bevindende origineelen afgedrukt bij v. d. BERGH I, nrs. 237 en 238.

2) Zie aldaar I, nr. 261.

3) Dit verdrag is naar het zich in het Algemeen Rijksarchief bevindende origineel afgedrukt bij v. d. BERGH I, nr. 514.

citis in terra Zelandie, de equitandis bannitis, de jurisdictione et justitia exercendis. Dicebat enim idem rex (d. i. Willem II van Holland) quod ipse tenebat placita, equitabat bannitos, exercebat jurisdictionem et justiciam in terra Zelandie. Nos vero (d. i. Margaretha van Vlaanderen) dicebamus, quod hoc non poterat facere sine nobis vel ballivo nostro. Super hiis ordinatum est et compositum, quod ipse et heredes sui, comites Hollandie, tenentur audire placita, equitare bannitos et omnem jurisdictionem et justiciam exercere in terra Zelandie infra terminos suprascriptos, nobiscum vel cum heredibus nostris, comitibus Flandrie, vel nostro ballivo, nec ipse sine nobis vel nostro ballivo potest facere, nec nos sine ipsis illa vel aliqua de predictis. Item emendas ¹⁾ taxare non poterit, nec excauties nec foresfacta ²⁾ remittere vel de ipsis componere sine nobis vel heredibus nostris, comitibus Flandrie, vel ballivo nostro, nec nos sine ipsis, sed omnia, quae de hujusmodi vel aliis quibuscumque proveniunt, inter nos et ipsos et heredes suos, comites Hollandie, equaliter dividuntur; et sic in perpetuum dictus rex pro se et suis heredibus, comitibus Hollandie, promisit se servaturum et nos pro nobis et heredibus nostris comitibus Flandrie promittimus nos servare."

In de eerste jaren na 1250 duurde de strijd nu eerst nog eenigen tijd voort, maar in 1256 werd er een definitieve vrede gesloten ³⁾, waarbij o. a. geheel Zeeland

1) boeten.

2) misdaden.

3) De tekst van dit vredesverdrag is te vinden bij v. d. BERGH II, nr. 3. Het is daar afgedrukt naar KLUIT, *Historia critica comitatus Hollandiae et Zeelandiae* II, nr. 217.

Bewesten Schelde „met alle jurisdictiën” door Vlaanderen aan Holland werd te leen gegeven. Wel is waar duurde het nog tot 1323, voordat ook deze leenband tusschen Vlaanderen en Holland was verbroken, maar voor de rechtspraak maakt dit geen verschil. Dit kunnen wij met zekerheid constateeren, dat sedert 1256 in geheel Zeeland de graaf van Holland rechtspreker is geworden.

Hoe oefende hij nu de rechtspraak uit? Aanvankelijk zeker niet anders dan overal in zijn gebied, dat is in een op geregelde tijden door hem met een onbeperkt aantal zijner leenmannen gehouden vergadering: om met v. d. SPIEGEL te spreken, nog op dezelfde wijze „als bij de Franken, zoodat er geen vast aangestelde rechters waren, maar dat iedere leenman, dien het geluste of dien de vorst verkoor, daar zittinge hadt”.¹⁾

Zoo was er in de keur van c. 1257²⁾, al heel spoedig nadat de graaf van Holland ook in Zeeland Bewesten Schelde vasten voet had gekregen, aan geheel Zeeland gegeven, nog geen sprake van een vaste grafelijke vierschaar. Maar toch in Zeeland zou eerder

1) L. P. VAN DE SPIEGEL, Verhandeling over de opkomst, het gezag en den ondergang der aloude hooge of grafelijke vierschare in Zeeland, in: Verhandelingen van het Zeeuwsch Genootschap II (1771), blz. 76. Dit artikel bevat de uitvoerigste mededeelingen, tot heden over de hooge vierschaar verschenen.

2) Deze oudste keur van Zeeland is afgedrukt bij v. d. BERGH II, nr. 40 naar eenige oude afschriften in de registers van de Hollandsche Leenkamer in het Algemeen Rijksarchief. Een afschrift uit de 15e eeuw bevindt zich nog in de Bibliotheek van Handschriften in het Rijksarchief in Zeeland. In de 18e eeuw (1752) is bij TIMON een afzonderlijke druk van deze keur verschenen in het Latijn en in het Hollandsch.

dan ergens elders in ons land de rechtspraak van den graaf in handen komen van een vast college.

In de eerstvolgende keur van 1290 ¹⁾ vinden wij daarvan de eerste duidelijke sporen, waar in art. 4, nadat er eerst is vastgesteld, dat elke nieuw benoemde baljuw, voordat hij in Zeeland gaat recht spreken, de keur zal moeten bezweren, het volgende bepaald wordt:

„Omme dat te beter ²⁾ ende om tslants oerbaer so siin gheset XLIII ghezwoornen Bewester Scelt, ende XXIII Bioester Scelt in Zeelant,”

en in het daarop volgende art. 5:

„Met neghen ghezwooren of met meer sal men dinghen ter vierscarren Bewesterscelt, met seven of met meer Beoesterscelt.”

Met deze „ghezwoornen” worden de edelen, m.a.w. de leenmannen van den graaf bedoeld, die dezen ook bij andere handelingen steeds getrouw ter zijde stonden, en — het is zonder meer duidelijk — voor de diensten bij de rechtspraak niet werden bezoldigd.

Naast hen komen ook echter enkele bezoldigde vaste ambtenaren in 's graven vierschaar voor: in de eerste plaats de zoeven genoemde baljuw, in de rekeningen, waar geregeld sedert 1318 zijn wedde verantwoord wordt, „eischer”, „heischer”, „opeischer”

1) Afgedrukt bij v. D. BERGH II, nr. 747. Zooals men weet, is eertijds de echtheid van deze keur betwist, maar, zooals ook v. D. BERGH t. a. p. opmerkt, is er meer waarschijnlijkheid om aan te nemen, dat het een wel vastgestelde, maar niet uitgevoerde keur geweest is. Wij moeten dus aan de bepalingen hiervan niet al te veel waarde hechten, maar, zooals wij zien zullen, zijn er al heel spoedig na 1290 andere gegevens, die inderdaad wijzen op een toen reeds vast zitting houdend grafelijk rechtcollege.

2) lees: beteren.

of „uproeper” genoemd, verder de „clerc” of „notarius” en de „voirsprake” of „advocaet”. Blijkbaar zijn al spoedig de functies van baljuw door de rentmeesters van Zeeland Bewesten en Beosten Schelde overgenomen, een verschijnsel, dat er, evenals het bovenaangehaalde art. 4 van de keur van 1290, duidelijk op wijst, dat men eigenlijk steeds van twee vierscharen, een Bewesten en een Beosten Schelde moet spreken, die resp. te Middelburg en te Zieriksee werden gehouden, gelijk men dat duidelijk in het eerste artikel ¹⁾ van de keur van 1496 ²⁾ kan lezen.

Ook over den tijd van het jaar, waarin men hooge vierschaar zal houden, geeft dit artikel een nadere aanwijzing, blijkbaar zoowel voor die te Middelburg als die te Zieriksee, „van Paesschen tot Alrehelegemesse toe, uuytgesceyden van den eersten dage van Julio totten letsten dage van Augusto, binnen welken tyde men geene hooge vierscare houden en sal, noch oick van Alrehelegendage tot Paesschen toe, ten waere van saken, die gebueren mochten binnen den selven tyde, ende dat merckelicke nood ware.” In 1290 had men nog een andere regeling daaromtrent en men zat ook een verschillenden tijd van het jaar

1) „Gelijk men van oudts geplogen heeft”, is er in dit artikel bijgevoegd. Tot hoever dit teruggaat is niet met zekerheid te zeggen; dit is alleen zeker, dat reeds in de rekening voor Bewesten Schelde 1330—1331 uitvoerig onder de uitgaven wordt verantwoord „van mijns heren vierscharen in Middelburg te makene”, en evenzoo in de rekening voor Beosten Schelde 1344—1345 het bouwen van een nieuw gebouw voor de vierschaar te Zieriksee.

2) Het origineel van deze keur is in 1894 teruggevonden in het gemeentearchief van Middelburg, zie Eigen Haard 1894, blz. 462.

te recht in Zeeland Bewesten en in Zeeland Beoosten Schelde. In art. 2 van de keur van dat jaar heet het:

„Of die baeliu ¹⁾ moghen rechten in Zeelant een maent tusschen Paeschen ende Sinxen, ende een maent tusschen sinte Lambrechtsdach ende Alreheyligenmisse, Bewester Scelt, ende VI weken tusschen Sinxen en den Ougste Bioester Scelt.”

Wat ten slotte betreft de jaren, waarin in Zeeland hooge vierschaar is gehouden, met zekerheid is daaromtrent voor de 13^e en 14^e eeuw weinig te zeggen. De geheele ontwikkeling wijst er echter op, dat men aanvankelijk meermalen, waarschijnlijk zelfs jaarlijks, hooge vierschaar heeft gehouden. In de 15^e eeuw schijnt het echter al minder te zijn geworden, zeker wel voornamelijk hierdoor, dat het den graaf bij de groote uitbreiding van zijn grondgebied steeds moeilijker begon te worden zelf daarbij tegenwoordig te zijn. Merkwaardig is in dit verband, dat REYGERSBERCH, die anders nooit uitdrukkelijk van het houden eener hooge vierschaar melding maakt, in de 15^e eeuw telkens met name noemt de jaren, dat de graaf in Zeeland rechtspraak heeft uitgeoefend ²⁾, hetgeen het zeer waarschijnlijk maakt, dat het toen zeker niet jaarlijks meer plaats had.

Intusschen, wij zullen daarvan straks duidelijker bewijzen vinden, en tevens zal deze gang van zaken geheel opgehelderd worden, wanneer wij in de volgende

1) De lezing is hier eenigszins bedorven. Waarschijnlijk leze men: „Die grave of die baeliu . . .”

2) REYGERSBERCH, ed. BOXHORN II, blz. 204 (1433), 229 (1453), 237 (1463), 252 (1469), 349 (1497), 365 (1501).

hoofdstukken zullen zien, hoe de hooge vierschaar, in de oudste tijden een algemeen gerechtshof, langzamerhand steeds meer van haar macht in civiele en crimineele zaken is gaan missen, totdat zij in de 16^e eeuw alleen nog maar rechtbank in leenzaken is gebleven.

Thans nog eenige nadere bijzonderheden over de samenstelling van de hooge vierschaar. Wij zagen zooeven, dat er eerst sedert de keur van 1290 van de hooge vierschaar als vast georganiseerd college sprake is, allereerst samengesteld uit 44 of op zijn minst 9 „ghezwoornen” of leenmannen in Zeeland Bewesten Schelde en uit 24 of op zijn minst 7 „ghezwoornen” of leenmannen in Zeeland Beoosten Schelde. In dezelfde keur wordt ook in art. 1 gesproken van een baljuw in Zeeland, door den graaf voor drie jaar aangesteld en waartoe altijd alleen een „edele man” zou benoemd worden, terwijl in art. 4 gezegd wordt, dat alles, wat niet ter berechting van de lagere rechtbank staat, zal behandeld worden „voer den grave of voer den bailiu.” Van dezen baljuw nu vinden wij later nooit meer gesproken en allerwaarschijnlijkst is dus het hier vastgestelde nooit uitgevoerd en is steeds als van ouds de burggraaf in Zeeland als „ebenbürtig” met of plaatsvervanger van den graaf blijven optreden. Ten overvloede kan dit blijken uit een akte van 1303¹⁾, waarbij Jan van Henegouwen de heerlijkheid van Voorne en het daarmee annex zijnde burggraafschap

1) v. MERIS II, blz. 32.

van Zeeland tot een vrije heerlijkheid verklaart en waarin over het burggraafschap het volgende te lezen staat:

„II. Vord bekennen wi hem alsoe van der borchgraeffscep van Zeelant, dat syn recht es, zoe wanneer wi comen binnen Bornesse, alsoe te rechten in Zeelant, dat wi dan dien voirseiden Gheraerde, heere van Voerne ende borchgrave van Zeelant, ontbieden sullen by ons trecht te besitten. Ende hi es sculdich te komen, ende daer te bliven op syns selfs cost alsoe lange, als dat rechten duret, het en ware dat hem syn lettede.”

En, dat bovendien de burggraaf in vele gevallen in plaats van den graaf optreedt, is duidelijk te zien in 1477, in welk jaar er bij art. 49 van het Groot-Privilegie o. a. bepaald werd, dat er, om een snellere berechting mogelijk te maken, zouden geordineerd worden „twaelf geswooren mannen, te weten, seven Bewesterschelt, ende vijf Beoosterschelt, den welcken burghgrave ende mannen men by den rade ende staten ordineren sal soo redelycke wedden, als daer toe dienen sullen....” Ook daarna is deze term „burghgrave ende leenmannen” gebleven: in officieele stukken vindt men bijna altijd de hooge vierschaar op deze wijze aangeduid.

Van 1477 af aan — het blijkt mede uit het aangehaalde artikel 49 — zullen deze ordinari leenmannen jaarlijks een vaste wedde in geld ontvangen. En inderdaad zijn reeds van het jaar 1469 af in de rekeningen jaarlijks zekere uitgaven van „cleederen” verantwoord voor vijf leenmannen Bewesten en vier Beoosten Schelde.

Uit nog veel vroeger tijd zien wij hetzelfde reeds voor een andere categorie van ambtenaren van de

hooge vierschaar geschieden. Reeds in de oudste rekeningen voor Zeeland Bewesten en Zeeland Beoosten Schelde, respectievelijk over 1331—1333, 1342—1343 en 1344—1345 ¹⁾ lezen wij onder het hoofd: „Item wtghegheven van der knapen cleederen, die mijns heren goet helpen bedriven”:

„Item Hughe Wouters., die eescher ²⁾ es in mijns heren vierscaerne, omme 2 paer cleederen metten voedersen 13 £ 12 sc.”

„Item Pieter, den clerc ³⁾ in mijns heren vierscaerne, omme 2 paer cleederen metten voedersen 13 £ 12 sc.”

en zoo verder geregeld elk jaar tot het einde van den landsheerlijken tijd toe, terwijl sedert 1408 alleen in Bewesten Schelde hierbij ook altijd nog de kleedij wordt verantwoord voor de „voirsprake” of later „advocaat” van de hooge vierschaar.

Aan al deze, ik zal ze nu maar noemen vaste ambtenaren is — het blijkt weder ondubbelzinnig uit de rekeningen sedert 1432 — nu nog bovendien sedert dat jaar geregeld een zekere wedde in geld uitbetaald en ook dit is onveranderd zoo gebleven tot aan onzen afval van Spanje toe.

Nog een enkele opmerking moet ik hier maken, m. n. ten aanzien van den eerstgenoemden ambtenaar, den „eescher”, „heyscher”, „upheyscher”, „uproeper” of hoe hij verder genoemd mag worden, dat is dus

1) Deze rekeningen zijn door H. G. HAMAKER uitgegeven in de Werken Hist. Genootschap, Nieuwe Reeks XXIX en XXX; zie aldaar I, blz. 509 en II, blz. 312 en 384.

2) In de rekeningen van Zeeland Beoosten Schelde aangeduid met den term „uproeper” of „upheyscher”.

3) Later wordt deze aangeduid als „notarius” of „notarius ende clerc”.

de rechteischer of baljuw van 's graven wege ¹⁾). Klaarblijkelijk zijn later, m. n. sedert het begin der 15^e eeuw, diens functies voor het grootste gedeelte op den rentmeester in Zeeland Bewesten of Beoosten Schelde overgegaan ²⁾), die, zooals wij voor het eerst duidelijk kunnen zien in het privilegie van 1477, art. 49, ook als baljuw van 's graven wege, of zooals het later heet, als hoogbaljuw optrad. Ten aanzien van misdaden op het platteland, die voor de hooge vierschaar dienen berecht te worden, is daar het volgende bepaald:

„Die rentmeesters van Bewesterschelt ende van Beoosterschelt, hare stedehouders ofte hare dienaars, elcx in sijnen bedryve (zullen) gehouden zijn dien voorsz misdadige te vangen, ende te brengen in den steen, te weten die gevangen worden Bewesterschelt, in Middelburgh, ende die gevangen worden Beoosterschelt, in Zierckzee...”

1) Ik wil er hier nog met nadruk op wijzen, dat deze baljuw altijd een geheel andere persoon geweest is dan de burggraaf, nog te eerder, waar, zooals wij hiervóór blz. 28 zagen, in art. 2 van de keur van 1290 gesproken wordt van een „baljuw” in Zeeland als plaatsvervanger van den graaf. Maar — het bleek ook reeds aldaar — deze bepaling is waarschijnlijk nooit uitgevoerd, en steeds is de burggraaf als 's graven plaatsvervanger blijven optreden.

2) Ik laat hier natuurlijk buiten beschouwing de rechtsmacht, die, na eerst in handen van 's graven baljuw geweest te zijn, later op de baljuwen van de verschillende steden en hooge heerlijkheden van Zeeland is overgegaan (zie nader Hoofdstuk III). Daartoe behoort ook de rechtsmacht over de wateren in Zeeland, eveneens oorspronkelijk in handen van den hoogbaljuw, maar later aan een afzonderlijken functionaris, den waterbaljuw, gekomen. Ook hiermede heeft echter de hooge vierschaar niets te maken, want deze zaken werden op aangeven van den waterbaljuw steeds voor het stadsgerecht van Middelburg behandeld: zie het een en ander over den waterbaljuw bij v. VISVLIET en SWAVING a. w. Inl. blz. III vlg.

Soms is intusschen toch nog de oorspronkelijke „heescher” in functie gebleven, echter onder een anderen naam, immers sedert 1432 is in de rekeningen de „eescher” verdwenen en vinden wij op deze plaats altijd gesproken van „scout van der hoochster vierschare”, nog later „scout van der hoochster banne”. Wat precies zijn werkzaamheid was, is niet geheel duidelijk, maar waarschijnlijk is hij eenvoudig voor het geval de rentmeester niet kan optreden, diens plaatsvervanger ¹⁾). Op den duur wordt het ambt erfelijk en steeds door een der leenmannen zelf bekleed. Uit 1515 is nog in afschrift een commissie bewaard gebleven voor „Janne Micault” als „leenman ende schoutet van onsen hooghen banne van Zeelant”, waarin zijn taak als rechterlijk ambtenaar aldus wordt omschreven:

„ Onse mannen van leenen te manen recht, wet ende justitie te doen ende rechtveerdige vonnissen te wysene in alle zaecken ende stucken tot

1) v. d. SPIEGEL, Hooge vierschaar blz. 83 neemt aan, dat deze „schout” bepaaldelijk in leenzaken optrad. In de eerste plaats is het niet waar, zooals daar gezegd wordt, dat deze schout optrad bij het overdragen van leengoederen, immers dit had, zooals wij in Hoofdstuk II zien zullen, niet plaats door „burchgrave ende mannen” maar alleen door „leenmannen”. En verder zijn de nog overgebleven vonnissen in leenzaken te gering in aantal om daaruit de conclusie te trekken, dat hierbij altijd niet de rentmeester, maar de „schout” als eischer optrad. Hierachter laat ik als Bijlage I een vonnis van de hooge vierschaaar in een leenzaak volgen. Het is er hier voornamelijk om te doen, dat wij er duidelijk uit zien, welke positie de „schout” er bij innam. Ten aanzien van de verhouding tusschen burggraaf en schout lette men in het bijzonder op de woorden: „In presencie van den burchgrave ende ter maninghe van den scout.”

zijn kennisse ende gerecht staende ende behoorende" 1).

Om het hier gezegde nu nog eens in het kort samen te vatten is dus de toestand deze, dat, zoolang de hooge vierschaar bestaan heeft, zij steeds was samengesteld uit den graaf of diens plaatsvervanger, den burggraaf, met de leenmannen („burchgrave ende leenmannen”), sedert 1290 op zijn minst 9 Bewesten en 7 Beoosten Schelde, negen van welke later, met zekerheid sedert 1469, als „ordinaris leenmannen”, zooals de term in het Groot-Privilegie van 1477 luidt, uit de grafelijke kas een zekere wedde voor hun „tabbaertlaken” ontvingen. Naast deze voorname leden van de hooge vierschaar staan de bezoldigde vaste ambtenaren, vooreerst de „heescher”, later „schout van den hooghen banne” genoemd, vervolgens de „clerc”, later „notarius van mijns heren vierschare” genoemd, en eindelijk alleen Bewesten Schelde de „voirsprake” of advocaat, welke allen, evenals later de „ordinaris leenmannen”, oorspronkelijk alleen salaris ontvingen voor hun „tabbaertlaken”, sedert 1432 echter bovendien nog jaarlijks een vaste wedde in geld.

1) Uit deze commissie, te vinden in 't 8e Copulaatboek van de Rekenkamer van Zeeland, f°. 121 vlg., blijkt tevens, dat er toen één schout was voor geheel Zeeland, en niet meer een afzonderlijke voor Zeeland Bewesten en voor Zeeland Beoosten Schelde.

HOOFDSTUK II.

De hooge vierschaar als rechtbank in civiele zaken en als leenhof.

Reeds meer dan eens werd er in de voorgaande bladzijden op gewezen, dat in Zeeland de graaf reeds vroeg een deel van zijn rechtsmacht, die in de vrijwillige en een deel der contentieuse zaken, heeft moeten missen.

De eerste was in den tijd van de oprichting der hooge vierschaar in 1290 reeds geheel in handen der afzonderlijke ambachtsgerechten ¹⁾ gekomen. Immers reeds de oudste keur van c. 1257 bepaalde in art. 26:

„Omnia spectant ad veritatem comitis, excepta lantzake ²⁾”.

1) Met ambachtsgerechten bedoelen wij alle lage gerechten, dus behalve schoutengerechten b.v. ook de gerechten van „dijkgraaf en gezworenen”, die weliswaar vaak met de ambachtsgerechten samenvielen, maar zich toch ook soms over een grooter gebied uitstrekten. Voor deze werden uitsluitend dijkzaken behandeld; zie verder daarover BEEKMAN, Dijk- en Waterschapsrecht in Nederland i. v., m. n. blz. 342 vlg.

2) Het is waar, onder den term „lantzake” worden van de vrijwillige rechtspraak alleen overdrachten van en akten van verband op onroerend goed (transporten en plechten) verstaan, maar in dien tijd bestond

In 1290 beloofde Guy van Vlaanderen, geheel in overeenstemming hiermede, dat, ingeval Zeeland Bewestenschelde hem werd toegewezen, daar deze regel zou blijven gelden:

„Tout jugement seront fait par les hommes (dat zijn de leenmannen), le conte et par le plus grant siute ¹⁾; mes les quereles, kon apele landsake, on jugera par eschievins, einsi ke on a fait jusques aore” ²⁾.

Dat wij inderdaad onder den term „lantzake” ³⁾ in de keur van c. 1257 zaken betreffende onroerend goed te verstaan hebben, wordt ons geheel duidelijk uit de overeenkomstige bepaling van de keur van 1290, waar in art. 4 op de in het vorige hoofdstuk aangehaalde bepalingen over de instelling van de hooge vierschaar de volgende woorden volgen:

„Daer men alle waerheiden bi sal nemen ende vonnisse sal sceiden, ende alle dinc berechten voerden grave of voer den baeliu, ende alle dinc sal be-

de vrijwillige rechtspraak bijna uitsluitend uit deze. Andere akten, als testamenten, borgtochten, volmachten enz., die later voor het gerecht verleden werden, maakten toen nog òf de partijen zelf op, zonder tusschenkomst van het gerecht, òf, zoo dit er al een enkele maal bij te pas kwam, betrof het altijd akten, die in een voor het gerecht hangende zaak moesten gebruikt worden, en die dus niet tot de vrijwillige, maar tot de contentieuse rechtspraak behoorden.

1) lees: suite.

2) v. d. BERGH II, nr. 668. Het stuk is niet, zooals daar wordt opgegeven, van 1289, maar van 1290, daar in de datceering de Paaschstijl wordt gevolgd; zie ook Willelmi Procuratoris Chronicon ed. PIJNACKER HORDIJK, blz. XXI. Dit stuk is ook aangehaald bij FOCKEMA ANDREAE IV, blz. 397.

3) In anderen zin komt de term voor in art. 89 van de keur voor Zeeland van 1290; waar men er blijkbaar zaken van een waterschap onder te verstaan heeft.

hoeren tot haerre waerheit sonder eyghendom van erven, die sal staen scependomme.”

Misschien zijn onder „eyghendom van erven”, behalve overdrachten van onroerend goed, ook reeds geschillen over het bezit van onroerend goed, dus zaken, behoorende tot de contentieuse rechtspraak, te verstaan, en behoorde dus bij de oprichting der hooge vierschaar in 1290 ook reeds een deel van de rechtspraak in contentieuse zaken tot de competentie van de lagere gerechten ¹⁾).

Hoe dit zij, vrij spoedig na dat jaar hebben we hieromtrent zekerheid. De keuren, in 1328 bijna te gelijker tijd en vrijwel in dezelfde bewoordingen aan Zeeland Bewesten en Beosten Schelde gegeven, bevatten dien-aangaande vrij uitvoerige gegevens ²⁾. Al dadelijk bevat deze keur in de negen eerste artikelen uitvoerige bepalingen over de samenstelling en den werkring der colleges van schout en schepenen in de afzonderlijke ambachten, hetgeen er reeds op wijst, dat hunne be-

1) Vóór dien was dit voor zaken van schuld zeer zeker nog niet het geval, zie o. a. de keur van c. 1257, art. 37: „Nulli fiet justicia, qui ad hanc choram pertinet, de debito non certificado nisi in annuali placito (d. i. hetgeen later tot hooge vierschaar zou worden), nisi coram comiti vel ejus castellano fuerit compromissum”, in de 18de eeuwse Hollandsche uitgave van deze keur aldus vertaald: „Men en sal niemant recht doen, die tot deser keuren behoirt, van ongesekerde schult, tenzy int jaergedinge, of ten zy beloeft voir den grave of voir den burggrave.”

2) Ook reeds de keur voor Zeeland Bewesten Schelde van 1290, wel te onderscheiden van die voor geheel Zeeland uit hetzelfde jaar (v. d. BERGH II, nr. 748). Het is echter hoogst twijfelachtig, of Floris V op denzelfden 13^{en} November 1290, waarop hij geheel Zeeland een keur gaf, ook deze keur voor Bewesten Schelde heeft uitgevaardigd. Zie daarover nader Bijlage II.

voegdheid in de laatste jaren aanzienlijk moet zijn uitgebreid; en dan lezen wij verder in art. 10:

„So wie van binnen slants van bekender schult, daer die dach of leden is ende des Sondaechs aen den scoutate rechs begheert, daer zal die scoutate binnen der weeke eenen dach toe legghen, ende hem recht daer af doen, als voerscreven es.”

In het volgende artikel 11 treffen wij een bepaling aan over den tijd, wanneer deze zaken voor schout en schepenen zullen behandeld worden ¹⁾. In art. 19 lezen wij:

„Die scoutaten ende scepenen huyt elcker maelstede, sijn die scepene edel of onedel, zullen recht doen in allen sterfhusen van der maelstede, ende dat besceeden ende deelen, daer mens begheert”; ten slotte in art. 13:

„So wye ghedaghet wordt van onbekender schult, ende binnentslants niet en es, die zal die scoutate te wetene doen tot synen huse; comt hy niet, daer zal ommegeaen alsulck recht, als scepenen wysen”.

Een belangrijk deel van de rechtspraak in contentieuse zaken, die over zaken van schuld, was dus in 1328 reeds in handen van de afzonderlijke ambachtsgerechten, en wij mogen veilig aannemen, dat daarna in den loop der 14^e en in de 15^e eeuw steeds meer contentieuse zaken van de hooge grafelijke vierschaar

1) Ook aangehaald bij FOCKEMA ANDREAE, t. a. p., blz. 396, echter naar de bovengenoemde keur van Zeeland Bewesten Schelde van 1290. De artikelen van deze keur zijn hierboven afgedrukt naar het 16e eeuwse handschrift, berustende in de Bibliotheek van Handschriften van het Rijksarchief in Zeeland (Aanw. 1904, nr. 63).

op deze zijn overgegaan en zodoende de hooge vierschaar op het einde der 15^e eeuw, of misschien al vroeger, van de rechtspraak in contentieuse zaken alleen de crimineele rechtspraak heeft overgehouden, nadat alle lage gerechten zonder uitzondering in het bezit waren gekomen van de civiele rechtspraak in eerste instantie.

De rechtspraak in civiele zaken der hooge vierschaar zou dus hiermede spoedig afgehandeld zijn, ware het niet, dat ik hier nog op twee punten te wijzen had.

Vooreerst, men zij er wel op bedacht, dat, waar ik hier spreek van civiele zaken voor ieder ambachtsgerecht afzonderlijk, daaronder niet worden begrepen geschillen tusschen „edelen en aanzienlijke ingezetenen”¹⁾. De behandeling van deze heeft altijd de graaf aan zich voorbehouden, en blijkbaar heeft ook de hooge vierschaar, althans als vast college na 1290, daarin nooit iets te zeggen gehad. Alle vonnissen toch, door v. d. SPIEGEL t. a. p. uit v. MIERIS aangehaald²⁾, spreken niet van den graaf en zijn mannen, maar alleen van den graaf, en men kan ze dus veilig rangschikken onder die zaken, die met de „cas réaux” of „enormitatos” en met de geschillen tusschen de steden onderling en de steden en het platteland altijd tot de uitsluitende competentie van den vorst zijn blijven behooren³⁾, en die, wat Zeeland betreft, dadelijk bij de oprichting in 1428 vlg. op het Hof van

1) Zie v. d. SPIEGEL a. w. blz. 93.

2) a.w. II, 306 (1323), III, 111 (1359) en IV, 190 (1441).

3) Zie daarover o. a. FRUIN, Staatsinstellingen ed. COLENBRANDER, blz. 35 en 117.

Holland overgingen ¹⁾). In deze zaken heeft de hooge vierschaar dus nooit iets te zeggen gehad, en het is daarom, dat ik ze hier maar even pro memorie vermeld.

Met rechtspraak in civiele zaken in hooger beroep daarentegen heeft de hooge vierschaar wel gedurende korten tijd te maken gehad. Ik wil bij dit tweede punt, waarop ik te wijzen heb, hier nog even nader stilstaan.

Beroep van een lagere rechtbank op een hoogere heeft reeds van overoude tijden af bestaan, al is ook de aard van dat beroep in verloop van tijd belangrijk gewijzigd. Intusschen, met dit laatste verschijnsel hebben wij voor ons doel nu minder te maken, wel met eene andere algemeen geconstateerde waarheid, waarover FOCKEMA ANDREAE het heeft terzelfder plaatse, waar hij handelt over de verschillende soorten van hooger beroep ²⁾), die er achtereenvolgens in verloop van tijd geweest zijn. Ik bedoel n.l. dit, dat overal, waar de Frankische schoutengerechten en gravengerechten bestaan hebben, er beroep is geweest van de eerste op de laatste. Wij mogen dit dus ook voor Zeeland aannemen, met alle zekerheid voor die tijden, waarin de graaf nog zelf in zijn vierschaar te recht zat ³⁾). Toen dit door de groote uitbreiding zijner macht echter niet zooveel meer mogelijk was en de burggraaf als

1) Zie o.a. FRUIN a.w. blz. 122 en FOCKEMA ANDREAE, Bijdr. IV, blz. 407 vlg.

2) Bijdr. IV, blz. 449.

3) Vgl. in dit verband ook art. 4 van de keur van Zeeland van 1290, in 't bijzonder deze woorden: „Daer si (d.i. schout en schepenen) spreken tweersins, dat sal men keeren an den gesworene” (d.i. de hooge vierschaar).

plaatsvervanger voor hem in de hooge vierschaar optrad, toen bovendien in verband hiermede en door nog vele andere oorzaken, die wij nader zullen leeren kennen bij de behandeling van de hooge vierschaar als rechtbank in crimineele zaken, de zittingen van dit college steeds zeldzamer werden, was het zeer begrijpelijk, dat men zich eerst niet tevreden stelde met een uitspraak niet van den graaf zelf en later, toen ook door den burggraaf steeds zeldzamer in Zeeland vierschaar werd gehouden, men erop bedacht was een anderen weg te vinden om van de uitspraken van de lagere gerechten in hooger beroep te gaan.

En niet alleen door de rechtzoekenden werd dit gevoeld. Ook — en dit zeker niet het minst — de rechtgevende, de graaf zelf, is hiervan altijd ten volle overtuigd geweest en heeft steeds al het mogelijke gedaan om duidelijk te doen gevoelen, dat hij altijd degene was, die in alles het laatste woord had. Reeds uit oude tijden hebben wij hiervan aanwijzingen.

Zoo noemt VAN SON, Oorsprong van het Hof van Holland blz. 258, noot 1, een uitspraak van graaf Willem VI uit het jaar 1408 naar aanleiding van klachten, die hem uit Middelburg zijn ter oore gekomen. De oorspronkelijke brief is nog in het Middelburgsch archief bewaard gebleven, zie DE STOPPELAAR, Inventaris van het Oud Archief der Stad Middelburg N°. 115. Zooals de brief daar beschreven is, schijnt het, dat deze niets met de zaak te maken heeft; maar voor ons komt het juist aan op het eerste gedeelte, waarvan daar gezwezen wordt, en dat aldus luidt:

„Willem enz... laten weten allen onsen goiden luden,

ondersaten ende gemeenten van onser goider stede van Middelburch ende van onsen lande van Walcheren, hoe wy verstaen hebben, dat alrehande vloekmaren gegaen sijn, dat wy meyninge soude hebben sulc gerecht binnen onser stede voirscreven te setten, dair ghi ende onse goide stede aen uwen goiden rechten bi vercort soudt wesen, ende boven recht ende reden gescyt ¹⁾ tot onser behoef, des niet en is ende nye en dochten noch in geenre wijs meyninge en hadden ende souden oic dat node doen of in eniger maten gehengen; ende, want wy nyement veronrecht en willen hebben, so willen wy ende bevelen enen ygeliken, wairt dat hi van onsen gerecht voirscreven of van enich van hun veronrecht worde, dat hi dat ons ende onsen rade aenbrenge, wy willen hem dat also doen beteren ende ofnemen den ghenen, die dat dede, dats hem ewelic een ander hoeden sal”

Op de laatste woorden komt het aan, en in verband met het een en ander heeft v. d. SPIEGEL het zonder twijfel in zijn reeds meermalen aangehaalde verhandeling ²⁾ bij het rechte eind gehad, wanneer hij schrijft, dat naar zijn meening in de gevallen, dat de graaf zelf te recht zat, er geen hooger beroep van noode was, in het geval echter, dat de zaak was afgedaan door diens plaatsvervanger, den burggraaf, er altijd nog hooger beroep openstond op den graaf zelf.

Trouwens, hoe kan het stelliger gezegd worden dan in het ook door v. d. SPIEGEL eenige bladzijden verder ³⁾

1) Het hs. heeft: „gescyt”.

2) a.w. blz. 100.

3) blz. 105.

aangehaalde art. 23 van het Eerste Capittel van de keur van 1495:

„Ende wie hem van sulken berechte ghevoelt graveirt, die sal daer af mogen appelleren voor den grave of mambour ende die van zynen grooten rade; ende, zoe wanneer de grave of mambour zelve zit, soo sal sulck berecht sonder appel, of beroup van weerden bliven.”

en ook in het daarop volgende artikel 24:

„Item, dat schepenen (d.w.z. de lage gerechten) ende gezworen (d.w.z. de hooge vierschaar) vonnisse sal beroupen worden, daer ende alsoe als men dat gewoenlick es geweest van doene, tzy by appellacie oft reformacie, naer gelegenheit van der saicke”.

Om het dus nog eens kort samen te vatten, men had in het algemeen dezen toestand: wanneer iemand van een uitspraak van een lager gerecht in hooger beroep wilde komen, kon hij in de eerste plaats zijn zaak voor de hooge vierschaar brengen; maar de zaak was alleen uitgemaakt, voor het geval de graaf zelf daar tegenwoordig was. In alle andere gevallen stond er nog van de hooge vierschaar beroep open op den graaf, d. i. op het Hof van Holland, dat sedert Philips den Goede voor Holland, Zeeland en West-Friesland het grafelijk gerechtshof was geworden.

Er is veel over den oorsprong van dit gerechtshof geschreven. Het volledigst vindt men alles bij elkaar in het artikel van Jhr. Mr. Th. H. F. van RIEMSDIJK in den Fruinbundel (1894) over den Oorsprong van het Hof van Holland. Veel van het daar gezegde kunnen wij voor ons onderwerp stilzwijgend voorbijgaan, maar

deze conclusie is voor ons van groot belang, dat sedert 1433, nadat men vóór dat jaar ook al herhaaldelijk, in het bijzonder in 1428, pogingen in die richting gedaan had, de Raad van den graaf, die oorspronkelijk hem ook in het bestuur bijstond (zoo werden tot de oprichting der afzonderlijke Rekenkamer in 1433 voor dezen Raad ook nog de rekeningen afgehoord), uitsluitend rechterlijk college is geworden, en wel rechterlijk college in het hoogste beroep voor alle baljuwschappen, waaruit toen nog Holland, Zeeland en West-Friesland waren samengesteld.

Ten aanzien van Zeeland dient hierbij, in onderscheiding van de meeste overige baljuwschappen, vooral op één bijzonderheid gelet te worden. Nemen wij b.v. het oude Zuid-Holland, dan zien wij daar ten allen tijde van de lage heerlijkheden eerst hooger beroep op de te Dordrecht zetelende hooge vierschaar, daarna van deze op het Hof van Holland¹⁾. In Zeeland daarentegen heeft somtijds direct op het Hof van Holland beroep plaats gehad, zonder dat daarbij eerst de hooge vierschaar werd geraadpleegd, en dat niet alleen, nadat sedert 1501 de hooge vierschaar in haar ouden vorm niet meer bijeenkwam, maar ook reeds vóór dien tijd, toen, blijkbaar omdat het toch meestal

1) In Vlaanderen vinden wij geheel dezelfde toestanden. Hier oefende de Raad van Vlaanderen, vóór de troebelen te Gent, daarna voor Staats-Vlaanderen te Middelburg resideerende, dezelfde functies uit als in Holland en Zeeland het Hof van Holland. Maar appel op dezen Raad stond altijd eerst dan open, wanneer de zaken in eerste hooger beroep voor de verschillende hooge vierscharen: College van het Vrye van Sluis, Hulsterambacht enz., behandeld waren. Zie nader FOCKEMA ANDREAE, Bijdr. IV, blz. 404 vlg.

zoo vele jaren duurde, voordat er weder een zitting van de hooge vierschaar in Zeeland werd gehouden, de zaken reeds direct voor den graaf in zijn nu permanent zitting houdend college, het Hof van Holland, gebracht werden, m. a. w. al spoedig na de definitieve vestiging van het laatste college in 1433 werden de hooge vierschaar en het Hof rechterlijke lichamen, die concurreerend met elkander in hooger beroep recht spraken. Zoo laat het zich ook begrijpen, dat in de latere Zeeuwsche keuren, m. n. in die van 1495 (Cap. I, art. 24) over hooger beroep alleen de vage uitdrukking is te lezen: „Daer ende also als men dat gewoenlick es geweest van doene,” terwijl er nooit bepaald van hooger beroep voor de hooge vierschaar wordt gesproken ¹⁾.

Ik wil ter nadere bevestiging van het hier beweerde nog eenige plaatsen aanhalen uit de in het Algemeen Rijksarchief bewaarde oudste registers van het Hof van Holland. Eerst een plaats uit het jaar 1450 ²⁾, waaruit men zien kan, dat toen aan de hooge vierschaar in hooger beroep nog wel macht werd toegekend. Een zekere Gillis, bastaard van Haamstede, was van een vonnis van de Goesche vierschaar direct voor het Hof van Holland in appel gekomen. De schepenen van Goes beweerden nu voor het Hof, dat „woude de voorschreven Gillis hunluiden iets daer af (n.l. van het

1) Zie ook FOCKEMA ANDREAE, Bijdr. IV, blz. 401—402.

2) Te vinden in het Memoriael van Sententiën C, fo. 24. Deze plaats is aangehaald in (v. d. SPIEGEL) Historie van de Satisfactie van Goes, blz. 336, een werk, waarin men, meer dan de titel zou doen vermoeden, veel belangrijks kan vinden over de geschiedenis van Zeeland in het algemeen, met name ook veel, voor ons onderwerp van belang.

tegen hem uitgesproken vonnis) aanzeggen, hy ware dat schuldig te doen voor den graave en zyne mannen, zittende ter hooge vierschaare Bewesten Schelde in Zeeland, tot welken regte zy henluiden praesenteerden." En het Hof ging hierop in: immers het slot van het vonnis luidde aldus: „dat mit regte en goede redenen die van Goes gedeclineerd hebben, en haar declinatie van waarde is, wyzende de zaake beregt te weezen by den geenen en ter plaatse, daar dat behooren zal." Zoo werd dus in het midden der vijftiende eeuw de hooge vierschaar soms nog eerst geraadpleegd, ja men stond er vaak bepaald op, dat dit geschieden zou; maar de einduitspraak was toch altijd bij het Hof van Holland ¹⁾).

Op het einde der 15^e eeuw is dit ten slotte de eenige rechtbank in appel geworden ²⁾). Al heel duidelijk blijkt dit nu geheel voorbijgaan van de hooge vierschaar uit een vonnis van het Hof van Holland van 1494, dat we om het belang der zaak hierachter in zijn geheel als Bijlage IV laten volgen.

Sedert het einde der 15^e eeuw was het dus voor

1) Men zie een dergelijk vonnis in hooger beroep van het Hof in een Zierikseesche zaak van 1463, hierachter als Bijlage III opgenomen.

2) Ook reeds van vóór dien tijd hebben we aanwijzingen, dat soms niet eerst de hooge vierschaar geraadpleegd werd. Men zie voorbeelden met betrekking tot Middelburg uit 1434 (Memoriael A 1°, f°. 213), Zieriksee uit 1435 (Memoriael A 2°, f°. 57 v°), Reimerswaal uit 1445 (Memoriael F 1°, f°. 56 v°) en 1463 (Memoriael G, f°. 15, 20 en 47). Het zijn hier echter meestentijds zaken, waarin resp. de steden Middelburg, Zieriksee en Reimerswaal als een der partijen optreden, en die dus reeds als zoodanig direct tot de competentie van het Hof van Holland behoorden (zie ook hiervóór, blz. 39).

goed uit met de bevoegdheid van de hooge vierschaar om recht te spreken in civiele zaken in hooger beroep.

Daarna, ook nog in den tijd der Republiek, is steeds voor Zeeland het Hof van Holland het eenige appelfhof gebleven. Wel heeft men meer dan eens, eerst c. 1547, daarna in 1579 ¹⁾ en ten slotte in de 17^e eeuw, in 1669, getracht een afzonderlijk Hof van Zeeland op te richten ²⁾. Steeds echter te vergeefs. Bij het laatste provisioneele accord van 1674 tusschen Holland en Zeeland heeft het Hof zijn bevoegdheid in Zeeuwsche zaken behouden en eerst na den val van onze federatieve Republiek, als uitvloeisel van de nu voor ons geheele land geldende tweede grondwet van 1801, is in 1803 Zeeland een departementaal gerechtshof deelachtig geworden, dat ook rechtspraak had in Zeeuwsche zaken in hooger beroep, verder, evenals het Hof van Holland, ook in enkele civiele zaken in eerste instantie.

Ten slotte een enkel woord over de rechtspraak van de hooge vierschaar in leenzaken, welke rechtspraak overal en altijd een geheel afzonderlijk karakter heeft gedragen, en waarmede, in tegenstelling met de gewone civiele rechtspraak, de hooge vierschaar tot het einde toe zich nog steeds is blijven bemoeien. Wel te verstaan met contentieuse rechtspraak in leenzaken. Immers vrijwillige rechtspraak in leenzaken had nooit

1) Belangrijke stukken hierover vindt men in het Gemeentearchief van Middelburg: zie DE STOPPELAAR Inv. nrs. 2009 en 2804.

2) Zie FOCKEMA ANDREAE, Bijdr. IV, blz. 416.

voor „burggraaf en leenmannen” of de hooge vierschaar plaats.

Het is noodig hierop nog even met bijzonderen nadruk te wijzen, omdat men licht op een dwaalspoor zou gebracht worden, o. a. door de bewoordingen van het zesde punt van beschrijving voor de vergadering van de Staten van Zeeland van 29 Juli 1582 ¹⁾:

„Item alzoo Uw E. gelieft heeft dyen van den Gecommitteerden Raede by provisie tauthoriseren op de saecken, competerende burchgrave ende leenmannen, ende dat die van den voorscreven Raede (onder correctie) nochtans oirboirlicker vinden tot gerieve van partyen, dat die transporten, die eertijts voor burchgrave ende leenmannen plagen te geschieden, bij provisie over geheel Zeelant gepasseert mogen worden....”

Wij zien uit deze woorden, dat reeds toen een college als de Staten van Zeeland een verkeerde voorstelling had van de zaak ²⁾. Ten allen tijde toch is het met de zaak aldus gesteld geweest ³⁾. Wanneer iemand zijn leen aan een ander wilde overdoen, kon hij dat —

1) De Staten-notulen zijn voor dit jaar nog niet gedrukt. In het Rijks-archief in Zeeland berust echter een geschreven Register van de Staten van Zeeland over de jaren 1580—1583.

2) Ook later is men steeds aan die opvatting blijven vasthouden. Zoo stelt v. D. SPIEGEL a.w. § 38 het ook nog voor, als of de hooge vierschaar „stondt over de overdrachten, verkoopingcn en belastingen van leenen, ambachten en tienden.”

3) Men zie in het algemeen over het overdragen van leenen FOCKEMA ANDREAE, Oud-Nederlandsch Burgerlijk Regt I, blz. 293 vlg., nog iets korter en duidelijker de aanteekening in DE GROOT, Inleiding tot de Hollantsche Rechtsgeleertheyt ed. FOCKEMA ANDREAE II, blz. 132.

het is zonder meer duidelijk — nooit dan door tusschenkomst van zijn leenheer, den graaf doen. Maar deze kon op zijn beurt weder niet tot de beleening van den nieuwen eigenaar overgaan, als hem niet eerst getoond werd de brief, waarbij het leen door den ouden leenman aan den nieuwen werd overgedragen. Dit is de z. g. mannenbrief, aldus genaamd, omdat in de meeste gevallen bij deze handeling „mannen van de grafelicteit van Zeelant”, dat zijn dus de leenmannen, als bekrachtigers van deze overdracht optraden, op dezelfde wijze, als tegenwoordig de notaris bij overdracht van onroerend goed. Maar de eigenlijke beleening heeft eerst plaats door den graaf, of in later tijd in Zeeland in de meeste gevallen door diens rentmeester Bewesten of Becosten Schelde, die bij deze handeling ook de meest geïnteresseerde was door het geld, dat er telkens bij zulk een handeling ten behoeve van de grafelijkheid moest worden betaald ¹⁾. Leenmannen nemen dus alleen in zooverre hieraan deel, dat zij het zijn, die vóór de eigenlijke beleening den mannenbrief opstellen, maar nooit is er sprake van een leenakte, ten overstaan van „burggraaf en leenmannen” of de hooge vierschaar opgemaakt.

Een enkele maal schijnt men het ook in de 15^e eeuw wel eens uit het oog te hebben verloren, dat

1) Vandaar de registers van akten van beleening, uitgegeven door rentmeesters van Zeeland Bewesten Schelde, 1470—1535, Inv. nrs. 1742—1747 van het Archief van de Hollandsche Rekenkamer, berustende in het Rijksarchief-depot in Zeeland (zie hiervóór, blz. 14). In deze registers staan zoowel de mannenbrieven als de verlijfbrieven in hun geheel ingeschreven. Ter verduidelijking druk ik hierachter in Bijlage V een mannenbrief en een verlijfbrief in hun geheel af.

alleen de graaf of diens rentmeester een goed opnieuw kan beleenen; in het privilegie van 1454, door Karel den Stoute in naam zijns vaders gegeven, wordt het ten minste in punt 2 nog eens duidelijk omschreven;

„Item que nuls, quels quils soient, ayans mauvais fiefs, soient ambochts, dismes on autres, et qui nont nuls fils legitimes, ne pourront doresnavant iceulx fiefs vendre, aliener ne transporter a aultruy, ayans fils legitimes ou qui seroient de moindre eage que les vendants, si non par expres ottroy et consentement de mon dit tres redoubte seigneur et pere et par ses lettres patentes, et que avecq ce les transpors de tous aultres fiefs, queconque quils soient, se feront a la personne de mon dit tres redoubte sieigneur.”¹⁾

Het is dus nu duidelijk, dat er van vrijwillige rechtspraak in leenzaken voor de hooge vierschaar nooit sprake is. Iets anders is het echter met geschillen over leenzaken, die steeds voor „burggraaf en leenmannen” zijn behandeld, tenminste, voor zoover dat uit de ons ten dienste staande bronnen is na te gaan. Voor de tijden, die voorafgaan aan de 16^e eeuw zijn die bronnen maar zeer schaarsch, gelijk ook te begrijpen is, waar slechts weinig van zulke zaken zullen zijn voorgekomen²⁾. Uit de 16^e eeuw hebben wij wat

1) Ontleend aan een 17^e-eeuwsch afschrift in het Eerste Copulaatboek der Rekenkamer van Zeeland, f. 36 vlg.

2) Men zou desnoods rechtspraak in een leenzaak kunnen zien in de akte, afgedrukt bij v. d. BERGH II, n°. 137 (Archief O. L. V. Abdij te Middelburg, Reg. n°. 49) van het jaar 1266, de akte van 1318, beschreven ald. Reg. n°. 152, die van 1331 bij v. MIERIS II, blz. 527, en die van 1454, afgedrukt bij BOXHORN II, blz. 244—247.

meer aanwijzingen, want ook dan is nog altijd de hooge vierschaar het leenhof voor Zeeland gebleven, hoezeer men ook steeds getracht heeft geschillen in leenzaken, (evenals civiele zaken in hooger beroep kwamen voor het Hof van Holland) te brengen voor het in 1469 nieuw opgerichte Leenhof van Holland ¹⁾. Bij de ampliatio op de keur van 1495 uit het jaar 1515 ²⁾ is daaraan voor goed een einde gemaakt, waar er in art. 7 bepaald is, dat „sy (d. i. het Leenhof van Holland) hem verdragen eenighe kennisse meer te nemen int petitoir van de ambochten, leenen ende eerlicke ³⁾ goeden, in Zeellant gelegen, maer laten die kennisse daeraf den burchgrave ende mannen van Zeellant, behoudelic dat de zelve burghgrave ende mannen gehouden worden den partien ordinarlic goet, cort ende onvertogen rechte te doen, tot hueren redelicken coste.”

In het algemeen schijnt men zich aan deze bepaling gehouden te hebben. Wel is er in de vernieuwde ordonnantie voor het Leenhof van Holland van 1520 ⁴⁾ steeds sprake van het leenhof voor „ons landen van Hollant, Zeellant ende Frieslant”, maar uit enkele vonnissen, die ons nog in copie in het Eerste Copulaatboek der Rekenkamer van Zeeland bewaard zijn

1) De ordonnantie voor dit Leenhof is afgedrukt Groot-Placcaatboek III, blz. 681.

2) In de editie van de keur van Zeeland van 1625 is deze ampliatio achterin gevoegd. Het citaat is hierboven afgedrukt naar een gelijktijdig afschrift in het Eerste Copulaatboek van de Rekenkamer van Zeeland.

3) lees: heerlicke.

4) Groot Placcaatboek II, blz. 681.

gebleven, kunnen wij duidelijk zien, dat geschillen in leenzaken nog altijd voor het college van burggraaf en leenmannen in Zeeland behandeld bleven ¹⁾. De copieën zijn waarschijnlijk genomen uit de oorspronkelijke registers, die inderdaad in de 16^e eeuw in deze zaken van ons college moeten bestaan hebben.

Wij kunnen dit opmaken uit eenige losse stukken, nog aanwezig in het Zestiende Copulaatboek (Inv. nr. 12) van het Archief der Ambachtsheerlijkheid Bruinisse, f°. 123—131 ²⁾. Ze waren overgelegd in een in 1557 voor de hooge vierschaar gevoerd proces tusschen den abt van Middelburg en eenen Rijcken Pier over het planten van boomen te Oostkapelle, en een er van is een extract „uten registre van zaken, dienende voor burggraaf onde leenmannen der graeflicheyte van Zeellant.” Van dit register is echter op het oogenblik geen spoor meer te vinden.

Uit al het gezegde blijkt genoegzaam, dat de hooge vierschaar naast hare andere functies ook altijd die van leenhof vervuld heeft. Dit is zoo blijven duren tot na de troebelen. Toen echter zijn deze functies van haar op het college van Gecommitteerde Raden overgedragen, zooals wij uitvoerig kunnen lezen in het reeds boven blz. 48 genoemde geschreven register van notulen van de Staten van Zeeland ³⁾. Op den

1) Een van deze vonnissen is hierachter afgedrukt als Bijl. I. Dit zelfde vonnis werd hiervóór blz. 33, noot 1, ook reeds aangehaald, om daaruit de positie van den „schout van der hooger vierscare” duidelijk te maken. De beide andere vonnissen dateeren uit de jaren 1542 en 1551.

2) Dit archief bevindt zich in het Rijksarchief-depôt in Zeeland, en is beschreven in Versl. omtrent 's Rijks Oude Archieven 1903, blz. 213 vlg.

3) Aldaar f°. 136 v°.

10^{den} Mei 1582 is door deze het volgende besluit genomen:

„Op de propositie, den Staten gedaen, dat oirbaer waer te vorsien, dat van allen acten, die voer burghgrave ende leenmannen geschiet ende gepasseert zijn geweest zedert tjaer LXXII^{tich} ende daeraff by den greffier van den selve burchgrave ende leenmannen behoort notule ende registre gehouden geweest te zijn, dwelck nyet en is gedaen tzedert tvoirscreven jaer LXXII^{tich} ende noch dagelicx alsnoch nyet gedaen en wordt, soude daerom alsnu notitie gehouden behooren te werdden voer de Gecommitteerde Raeden van Zeelant; is goet gevonden, dat alle acten, die eertijts gepasseert zijn geweest voer burchgrave ende leenmannen, zullen voertaen gepasseert worden voer die van de voirscreven Raeden, om daer aff behoorlicke notitie te doen houden, daertoe die van den voirscreven Raede worden geauthoriseert by desen, oock om publicatie ten dyen fyne te doen ende om insgelijcx notitie te cryghen ende te doen houden van tgene, dat durende die troublen tzedert tjaer LXXII^{tich} mach wesen gepasseert zonder behoorlicke notitie oft registre daeraff gehouden te zijn, stellende daertoe sulcke penen van nulliteyt oft andere, als die gelegentheyt van der zaken is vereysshende, ende dit al by provisie ende zonder prejudicie van yemants gerechticheyt.”

Men ziet het, eerst is de functie van leenhof nog slechts provisioneel op Gecommitteerde Raden overgegaan. Maar in 1586 is deze toestand bestendig. In dat jaar is den 30^{en} Juni door de Staten van Zeeland

bepaald ¹⁾, dat „de judicature der zaaken, burggraaf en leenmannen rakende, mitsgaders de domeinen in prima instantia mogen komen voor Gecommitteerde Raaden, en in de 2^a instantie voor de Staaten.”

1) De Staten-notulen uit de jaren 1583—1586 zijn verloren; men zie echter den index op de Staten-notulen van 1575—1586, aanwezig in het Rijksarchief in Zeeland, (Aanw. 1897, N°. 12), aldaar f°. 181.

HOOFDSTUK III.

De hooge vierschaar als rechtbank in crimineele zaken.

Wij zijn thans genaderd tot het belangrijkste onderdeel van onze verhandeling: de hooge vierschaar als crimineel gerechtshof. Immers niet alleen, dat, zooals wij hierna nog in bijzonderheden hopen aan te toonen, ook onder de Republiek in zekeren zin de hooge vierschaar van Zeeland Bewesten en die van Zeeland Beoosten Schelde als crimineel gerechtshof zijn blijven voortbestaan, ook uit den tijd daarvóór kunnen wij ons een duidelijker beeld vormen van hare crimineele dan van hare civiele functies, doordat zulke belangrijke bronnen ons daarvoor zijn bewaard gebleven. Ik bedoel de nagenoeg van het begin der veertiende eeuw af volledige reeks van rentmeesters-rekeningen ¹⁾, waarin telken jare onder de ontvangsten vrij uitvoerig de wegens verschillende misdaden aan de grafelijkheid vervallen boeten worden verantwoord. Deels aan de hand hiervan wil ik de geschiedenis van ons college als crimineele rechtbank nagaan.

1) Zie ook hiervóór, blz. 14.

In de eerste plaats: welke waren de crimineele zaken, die voor het hooge gerechtshof in Zeeland moesten behandeld worden? In het algemeen kan men zeggen: alleen de hoogere crimineele zaken, zooals het reeds in de keur van c. 1257, in art. 6, luidt:

„Forefactum dimidii hominis, vel ultra, erit in gratia comitis. Forefactum inferius dimidio homine, nisi infra treugas ¹⁾, non erit in gratia comitis.”

Deze op het eerste gezicht eenigszins duistere omschrijving wordt ons duidelijk door de overeenkomstige bepaling in de volgende keur van 1290, daarvan art. 39:

„Alle wonden ende alle quetsinghe, sonder oghe uut of hant of voet verloren, ende quetsinghen sullen ambochtsheeren berechten bi scepenen, wtghenomen dat bescreven es den grave...”, en art. 33:

„Soo wie een oghe wort wtghesteken, een hant of een voet of, die sal men gelden eenen halven man...”

Het daar bepaalde komt dus hierop neer: alle misdaden van boven een halven man, waaronder men dan verstaat misdaden, waarbij minstens een oog, een hand of een voet zijn verloren gegaan, zal de graaf berechten; alle misdaden daarbeneden de ambachtsheer in iedere heerlijkheid afzonderlijk.

Met de laatste is dus hetzelfde geschied als met de civiele zaken die, zooals in ons Tweede Hoofdstuk bleek, al spoedig na de oprichting der hooge vier-schaar overal in eerste instantie aan de afzonderlijke lage gerechten waren gekomen.

1) Vrede.

Wanneer wij hier dus spreken over de hooge vierschaar als crimineele rechtbank, zal men steeds wel in het oog dienen te houden, dat daaronder alleen hoogere crimineele zaken vallen, die wij eenvoudigheidshalve met den term „crimineel” zullen aangeven, terwijl onder den term „boetstraffelijk” lagere crimineele zaken worden verstaan.

„Forefactum dimidii hominis, vel ultra, erit in gratia comitis”, zoo heet het in het boven aangehaalde artikel van de oudste keur van Zeeland van c. 1257. Dus ook hieruit blijkt, gelijk wij reeds in het Eerste Hoofdstuk zagen, dat in 1257 de graaf zelf nog deze rechtspraak in handen had. Eerst in 1290 is er bepaald van een georganiseerd college sprake, en eerst sinds dien is dus ook de hooge vierschaar als crimineel gerechtshof gaan optreden.

Het is waar, voor de veertiende eeuw geven de rekeningen dienaangaande nog geen bepaalde aanwijzingen: immers bij de ontvangsten wordt altijd alleen gesproken van „verbornessen in Zeelant”, waaronder wij hebben te verstaan alle mogelijke boeten, in Zeeland aan de grafelijkheid vervallen, hetzij in verband staande met een zaak, in de hooge vierschaar behandeld, hetzij in verband met een zaak voor het gerecht van een hooge heerlijkheid, stad of ambachtsheerlijkheid. Uit andere gegevens zijn echter duidelijk de sporen van rechtspraak in crimineele zaken door den graaf in zijn hooge vierschaar te bemerken. Zoo geeft in een akte van 1327 ¹⁾ de graaf een breukschuldige de vrijheid

1) Zie v. MIERIS, Charterboek, II, blz. 389.

vrij rond te gaan, totdat hij weder te Middelburg hooge vierschaar zou houden, aldus:

„Wi Willem, grave enz. maken cond allen luden, want Clays Oem van Zierixee ons verzekert hevet te comen ter vierscaren in Middelburch van al sulker broke, als hi mesdede tote Emelisse van den knape, die daer doet bleven; soe gheven wi hem gheleyde vryeliken ende al in onsen lande te wanderen van onsen weggen, sonder archlist, durende ter tyd toe, dat wi in Middelburch eerst vierscare sullen houden; ende ombieden allen onsen baeliuwen, ende onsen luden in onsen lande, dat si hem bescarmen alsoe langhe, alse onse gheleyde voirsz. duert.

Ghegheven tote Herlem des Vrydaechs na beloken Paeschen, in 't jaer XXVI.”

Van een halve eeuw later, uit 1361¹⁾, is er nog een vonnis bewaard gebleven, waarbij de abt van Middelburg, de heer van St. Maartensdijk, Hugo Blok, de schepenen van Middelburg en de rentmeester van Bewesten Schelde ten overstaan van den ruwaard, hertog Albrecht van Beieren, uitspraak doen over den dood van den rentmeester Poppe en van anderen, d. i. dus duidelijk een uitspraak van de in 1361 gehouden hooge vierschaar in Zeeland Bewesten Schelde.

In de 15^e eeuw worden de opgaven in de rentmeestersrekeningen van groot belang. In die over 1453—1454 (Inv. n°. 33) staat voor het eerst de ontvangst van de boeten gespecificeerd opgegeven, als volgt ten aanzien van de in de hooge vierschaar van 1454 ontvangen gelden:

1) Zie v. MIERIS a. w. III, blz. 132.

„Ander ontfanc van den bruecken ende composiciën, gedadinct ende gecomposeert by den commissarissen, van mijns genadichs heren wege dair toe geordineert, als Geert Potter, meister Anthonis Michiel ende de voirscreven rentmeister, binnen der tijt, dat mijn genadighe heer, die grave van Charrolois, recht sat ende vierscaire hilt Bewesterscelt binnen Middelburch in Zeelant van den personen, hier na verclairst, welke vierschare began den XXIII^{en} dach van Maerte anno LIII na den loop shoofs van Hollant ende geduerde totten XV^{en} dach van Junio daernaestvolgende anno LIIII”. Er volgen dan veertien folio's van ontvangsten in deze zaken.

De grafelijke vierschaar werd in dezen tijd niet geregeld meer elk jaar gehouden ¹⁾. Geheel duidelijk wordt dat, wanneer wij in de volgende rekeningen, die over de jaren 1454—1455, 1455—1456, 1456—1457, 1457—1458 en 1458—1459, wel steeds den volgenden post onder de ontvangsten aantreffen: „Ander ontfang van den brueken, gedadinct by den rentmeister, binnen der tijt van deser rekeninge, die men mitter wairheden van der vierscaire niet wel en zoude moegen hebben betuygen”, echter niet een post van ontvangen boeten in verband met een in die jaren gehouden hooge vierschaar.

Het eerst vinden wij deze weder, geheel gelijk-luidend aan die in de rekening over 1453—1454, in de rekening over 1460—1461, en uit een en ander volgt dus ondubbelzinnig, dat er in dezen tijd alleen in de jaren 1454 en 1460 door den graaf hooge

1) Zie over dit punt ook hiervóór, blz. 28.

vierschaar in Zeeland Bewesten Schelde is gehouden.

Nog een ander onwraakbaar getuigenis is ons hiervan bewaard gebleven in een tot de bijlagen van de rentmeestersrekeningen behoorend register (Inv. n°. 1740), getiteld: „Brueken over al Bewestenscelt in Zeelant van de persoenen, hierna verclairst, zynt den jare LIIII totten jare toe XIII^oLX”, een register dus, waarin men opteekende alle boeten, aan de grafelijkheid verbeurd, gedurende de zes jaren, dat er geen hooge vierschaar gehouden werd, en dat nu voor het eerst was ingesteld in verband met een door Karel den Stoute in naam zijns vaders in 1454 afgekondigde ordonnantie ¹⁾).

Daarin wordt over dit punt het volgende bepaald:

„Premierement, que tous cas quelsconques, nuls exceptes, appartenans a la haulte vierschare de mon dit tres redoubte seigneur et pere, qui doresnavant escheront et seront perpetres es metes et limites du dit pais de Zellande, tant Beoosterschelt comme Bewesterschelt, seront par les rentemaistres des dis lieux, presens et a venir, chacun es termes de son officie, enquis et fait enquerrir bien et dilligement, et registres par bonne declaracion, ouquel registre iceulx cas demouront entiere, jusques a ce que mon dit tres redoubte seigneur et pere ou nous veudrons au ²⁾ dit pais tenir vierschare, que lors les dits rentemaistres et chacun deulx rapporteront par devers mon dit tres redoubte seigneur et pere ou nous tous iceulx cas pour par la

1) Een copie van deze ordonnantie bevindt zich in het Eerste Copulaatboek van de Zeeuwsche Rekenkamer, f°. 36 vlg. Zie ook hiervóór, blz. 50.

2) Het hs. heeft „ou”.

dicte vierschare ou aultrement, comme expedient serra en cognoistre et faire, comme de raison appartiendra, sans ce que les dis rentemaistres puissent ou doyent iceulx cas ou aucun deulx composer, receler ou remettre en quelconque maniere que se soit, dont leur avons entierement close et cloons la main, et leur en oston toute entremise, auctorite et puissance par ces dictes presentes; mais, si les perpetrans des dictes cas veuillent venir a composition et amendise diceulx cas sans attendre la vierschare, les dis rentemaistres pourront rapporter ou envoyer les dis cas ensemble les dictes perpetrans ou gens, ayans pouvoir pour eulx par devans mon dit tres redoubte seigneur et pere ou nous en son absence au lieu la, ou lui ou nous serons pour entendre ou faire entendre ausdits compositions; et pour la seurte du dit droit de mon dit seigneur et pere les dis rentemaistres prendront les dis cas selon lexigence diceulx et la faculte des perpetrans, telles et si souffisantes caucions, que le dit droit de mon dit seigneur et pere et de partie soit garde, sur peine de recouvrer la deffaulte sur iceulx rentemaistres."

Opmerkelijk is, dat zoo weinig zaken, in dit register opgeteekend, ook werkelijk voor de hooge vierschaar van 1460 in behandeling zijn gekomen, wel een bewijs, dat men veel gebruik gemaakt heeft van de bevoegdheid, ook in deze aangehaalde woorden uitgesproken, om, voor dat het zoover kwam, eenvoudig zijn misdad met den baljuw d. i. denzelfden als den rentmeester, die het register hield ¹⁾, te composeeren.

1) Zie nader over het samenvallen van de functies van baljuw en rentmeester hiervóór, blz. 32.

In de nu volgende jaren, na 1460, is het houden van de grafelijke vierschaar steeds zeldzamer geworden. REYGERSBERCH ¹⁾ vermeldt op het jaar 1469 nog een zitting van de hooge vierschaar aldus:

„In 't selve jaer in Junio was hertoch Kaerle te Middelburch, daar hy ter hoogher vierscharen sadt met mansmannen ofte leenmannen van Zeelandt, daer hy selve personelyck drie daghen ter weecke ter justicie sadt in diversche steden in Zeelandt ende hoorde alle partijen, soo wel den armen als den rijken. Ende hy dede te Middelburch op den vierden dach in Wedemaent drie ghebroeders in sijnder presentie onthoofden, omdat se een van sijne dienaers doot hadden ghesmeten....”

In de van dat jaar bewaard gebleven rekening is echter geen spoor van deze zitting te vinden, zoodat het twijfelachtig schijnt, of men REYGERSBERCH hier wel mag gelooven en of hij niet veeleer de vierschaar van 1460 op het oog heeft.

Te meer zou men dit vermoeden, daar men in de rekening over 1469—1470 (Inv. n°. 59) ter zijde van den post van ontvangst der kleine boeten, die ook buiten den tijd van de hooge vierschaar konden geïnd worden, leest: „Ende zy voert advies gehadt op de verschenen brueken ende noch te verschinen, die ter vierschare behoren, omdat vele van de voerscreven brueken verduystert ende verloren bliven, omdat mijn genadighe heer zelden vierschare houdt”.

1) Chronyk van Zeelandt beschreven door d' Heer JOHAN REYGERSBERGEN, ed. BOXHORN II, blz. 252.

In de volgende jaren wordt hetzelfde steeds herhaald, thans echter bij den post van groote boeten.

Sedert de rekening van 1474—1475 (Inv. n°. 68) toch heeft men een afzonderlijken post ingesteld, naast dien van de kleine boeten, van „groten brueken Bewesterschelt van dootslagen, vredebraken, vrouwecracht ende andre groote exempte criminele bruecken, die men gewoonlic is te berechten oft te composeren als mijn genadighe heer zit ter hooger vierschare, ende daermede men vertouft ende die ophout, totdat mijn voorscreven genadighe heer zyne voirscreven vierschare hout, ende datter die rentmeester voorscreven register af hout.”

Zoo bleven dus steeds door het uitblijven van een hooge vierschaar deze zware misdaden ongestraft: een toestand, waarin dringend verandering moest komen.

Het jaar 1477 zou voor een oogenblik een verandering ten goede brengen. Het is bekend, dat in dat jaar na den dood van Karel den Stoute een krachtige reactie tegen het streven naar centralisatie van dezen en diens voorganger, Philips den Goede, is ingetreden ¹⁾. Reeds den 17^{den} Februari 1477 is Karel's dochter Maria van Bourgondië te Gent gedwongen tot onderteekening van het Groot-Privilegie, dat zou gelden voor alle provinciën te zamen.

Dit belangrijke stuk, wel eens de Magna Charta voor ons land genoemd, wilde oogenschijnlijk onze tot nu toe monarchale staatsinrichting in een constitutioneële veranderen, maar inderdaad werd er weder

1) Zie voor het nu volgende vooral PIBENNE III, Duitsche uitgave, blz. 11 vlg.

geheel het particularisme van iedere provincie afzonderlijk door hersteld, waaraan de Bourgondische vorsten juist getracht hadden een einde te maken. Er volgde uit, dat nu ook elke provincie een afzonderlijk Groot-Privilegie moest deelachtig worden, en werkelijk is nog op denzelfden datum een dergelijk Groot-Privilegie voor Vlaanderen afgekondigd, en een goede maand daarna, den 14^{den} Maart d. a. v., het voor ons land meest bekende Groot-Privilegie voor Holland, Zeeland en West-Friesland ¹⁾. De artikelen 49—56 van dit privilegie slaan alle in het bijzonder op Zeeland, en dadelijk art. 49 is voor ons doel van bijzonder gewicht. Het luidt als volgt:

„Item om te beletten alle quade feyten van dootslage, vredebraken, cracht van goede ²⁾, strasseringe ³⁾ ende anders, die dagelicx vele in den landen ende sommige steden van Zeelandt gebeuren, midsdien dat men van dootslagen, vredebraken, cracht van goede, strasseringe ende anders niet en pleecht te berechten dan ter hoger vierscare van Zeelant, die dicke zeer lange vertoeft, eer die gehouden wort, dairomme die dootslagers, vredebrakers, cracht-

1) Dit stuk is afgedrukt Groot-Placcaatboek II, blz. 658 vlg. — Een korte analyse van de speciaal op Holland slaande artikelen is te vinden bij BLOK, Een Hollandsche stad onder de Bourgondisch-Oostenrijksche heerschappij, blz. 72 vlg. — Den tekst heb ik hier afgedrukt naar het in het gemeente-archief van Middelburg berustende origineel (DE STOPPELAAR, Inv. n°. 462). Men vindt ook een afschrift in een met 15e eeuwse hand geschreven register, berustende in het rijksarchiefdepôt in Zeeland, in de Bibliotheek van Handschriften.

2) daad van geweld, zie VERDAM, Mndl. Woordenb. i. v.

3) straatroof.

doenders ende andere te boudeliker misdoen op hope, al wairt dat zy gevangen worden, dat zy by uytbrekene van vangenissen, by verborgen of anders uutcomen mochten; — soe sullen voirtan alle goede steden, namelic Reymerswale, Tholen, Goes, Vere, Cortkene, Vlissingen, Brouwershavene ende andere, diet begeert ende van noode zijn, bynnen huere vriheit mogen recht ende justicy doen van dootslagen, vredebraken, cracht van goede ende van strasseringhe, gelijc zy van anderen quade feyten gewoenlic zijn van doene¹⁾; ende, of gelijke feyten ende misdaden van dootslagen, vredebraken ende anders, als voirscreven staet, opt platte-landt of in die dorpen van Zeelandt geschieden, soe sullen die rentmeesters van Bewesterscelt ende van Beoisterscelt, huere stedehouders of huere dienres, elcx in zynen bedrive, gehouden zijn die voersejde misdadige te vangen ende te brengen in den steen, te weten die gevangen worden Bewesterscelt in Middelburch ende die gevangen worden Beoisterscelt te Ziericzee, omme die aldaer gerecht te wordene by den borchgrave van Zeelandt van huere misdaet, als voirscreven is, by wijsdom ende vonnisse van gesworen mannen vanden voirscreven lande als voirscreven is; ende om dese justicie te volcomen soe sal men by den Raide van Hollandt ende by den Staten van Zeelandt daertoe ordineren twaelf gesworen mannen, te weten seven Bewesterscelt ende vive Beoesterscelt, den welken

1) Op het hier ten aanzien van de steden bepaalde kom ik straks nader terug.

borcgrave ende mannen men by den voirscreven Raide ende Staten ordineren sal zoe redelike wedden als daer toe dienen zullen, ten coste van den voerscreven lande van Zeelandt, indien de misdadige niet goets ghenoech en hadde omme die voerscreven wedden te betalen, behoudelic die steden van Middelborch, Ziericxsee ende alle vriededen int voirscreven landt huers rechts, kueren, hantvesten ende previlegiën."

Het komt in dit verband vooral op het tweede punt aan, waardoor de hooge vierschaar („burchgrave ende mannen") weder gemaakt werd tot een vast, te Middelburg en Zieriksee zitting houdend gerechtscollege voor alle misdaden, op het platteland van Zeeland resp. Bewesten en Beosten Schelde gepleegd.

Hiermede werd dus in zekeren zin de toestand hersteld, zooals die in de 14de eeuw, en ook nog daarna tot c. 1450 geweest was.

Een nieuwigheid daarentegen was, dat er nu een vast aantal bezoldigde „ordinaris leenmannen" kwam ¹⁾.

Verder is er nog iets anders, dat wij door deze artikelen van het Groot-Privilegie duidelijk kunnen waarnemen, dit nl., dat in elke hooge vierschaar de rentmeester resp. Bewesten en Beosten Schelde als baljuw optreedt ²⁾, die te gelijk de zaak opspoort, aangeeft en onderzoekt. Dat dit inderdaad voor hem

1) Over dit punt: het instellen van vaste „gezworenen" en de hun uit te betalen jaarwedde zie men ook hiervóór, blz. 30. Het hier genoemde aantal leenmannen, en dat, voorkomende in de rekeningen, komen dus niet met elkaar overeen. Waarschijnlijk is de verklaring van dit verschijnsel hierin te zoeken, dat men zich aan de bepalingen van het Groot Privilegie al spoedig niet heeft gehouden.

2) Zie ook hiervóór, blz. 32.

geen sinecure was, is duidelijk uit een slechts vijf dagen daarna door Maria van Bourgondië gedane aanstelling van een nieuwen rentmeester, wien in deze zaken aldus een stedehouder wordt toegevoegd: ¹⁾

„Ende dat hem (Anth. Jansz. van Wissekerke) niet wel doenlic es onse hoighe heerlicheit ende tfait van der justicie in den selven bedryve te mogen wel regieren ende bewaren, sonderlinge oick, omdat wy bekennen, dat in den selven onsen lande van Zeelant veel diverssche bruecken ende mesuzen daghelijcx verschynen ende gevallen ende oick verschenen ende ghevallen zijn, die mogentlic niet al wel gheregistreert en zijn of ter kennesse commen en sullen in onse naeste hoghe vier-scare aldaer, betrauwend der wijsheit, discrecie ²⁾ ende goede neersticheit van onsen wel gheminden Martin Gilliszoon van der Steene; — soe ist, dat wy om de voordernisse van justicie ende om te verlichtene onsen voornoemden rentmeester nae de oude gewoente ende costume denselven Martin Gilliszoon van der Steene gestelt, geordineert ende bevolen hebben ende met desen onsen brieve stellen, ordineren ende bevelen, dat hy wesen sal stedehouder ende toesiender van onser voirnoemder hoger justicie in den voirnoemden bedrive van Bewesterschelt omme te regieren ende ghetrouwelic te bewaren onder ende in de absencie van onsen voirscreven rentmeester onse hoge justicie van allen bruecken ende mesusen, verschenen of te verschynen, het zy van dootslagen,

1) Zie DE STOPPELAAR, Inventaris van het Oud-Archief der Stad Middelburg, nr. 466. Het origineele stuk is bewaard gebleven.

2) Het hs. heeft: „distrecie”.

vredebraken, crachten, dieften, paynen, ons toebehoorende, ofte anderen calaengen ende mesusen, hoedanich die wesen mogen, ende daerof zekerheit ende borghe nemen, of de mesdadigen of beschuldige daervoren vangen ende doen vangen, gevangen houdende in goeden bewaernisse, totdat zy zeker gestelt zullen hebben ende overcommen zijn mit ons of mit onsen voirnoemden rentmeester¹⁾; tot onsen proffyte alle manieren van zeedriften, stragiersche²⁾, bastaerde ende verholen ofte verzwegen goeden te calengieren, an te vairedene ende te arresteren van onsen weggen ende de berijdders³⁾ of roucken⁴⁾ daertoe te redene ende te bedwinghene tot allen tyden als des vannooode wezen sal, ende generalic al te doene ende te hantieren al, dat een goed stedehouder int voornoemde onse rentmeesterscipe sculdich ende mogende is van doene, tot zulken wedden, baten, proffyten ende emolumenten, als daertoe behoren ende ander stedehouders geplogen hebben te hebbene in ouden tyden, alsoe lange als ons believen sal...."

De genoemde bepalingen zouden echter slechts voor een kort oogenblik van kracht zijn. Het ging met het Groot-Privilegie voor Holland, Zeeland en West-Friesland, en de daaruit voortvloeiende bepalingen, al evenzoo als met dat van 11 Februari 1477 voor

1) Duidelijk blijkt uit deze woorden, dat de graaf dus nu niet meer zelf tegenwoordig behoefde te zijn.

2) d. i. gestrande.

3) Volgens VERDAM „de persoon, die door den baljuw gemachtigd wordt, om in een bepaald berijt (d. i. district) de rechtsmacht uit te oefenen, en hen, die in gebreken waren, na te rijden”.

4) In Zeeland vroeger voorkomende benaming voor veldwachter.

alle provinciën gezamenlijk: in hoofdzaak is het slechts een programma gebleven ¹⁾).

Immers spoedig na 1477 huwde Maria met Maximiliaan van Oostenrijk, die alles deed, om de zaken weder den zelfden loop als van vóór 1477 te doen volgen. En de vroegtijdige dood van Maria van Bourgondië in 1482 droeg er nog maar toe bij, dat het particularisme voor iedere provincie afzonderlijk, in het Groot-Privilegie uitgesproken, geheel op den achtergrond werd gedrongen.

Ook ten opzichte van hetgeen het Groot-Privilegie aangaande de rechtspraak bepaalde, was dit het geval. Een duidelijk bewijs hiervan vinden wij in den considerans van het in 1490 aan de stad Middelburg geschonken privilegie, dat ik hierachter als Bijlage VI doe volgen. Er wordt daarin geklaagd, dat er weder, juist zoo als vóór 1477, sinds lang geen hooge vierschaar was gehouden, en dat dus ook nu weder de misdadigers ongestraft konden rondloopen. Wel is waar werden door hetgeen verder in dit privilegie werd vastgesteld, deze bezwaren voor het oogenblik uit den weg geruimd: voortaan zou er in Zeeland Bewesten Schelde geen afzonderlijke hooge vierschaar meer zijn, maar zou de stadsvierschaar van Middelburg bij voorkomende zaken geheel de functiën van de hooge grafelijke vierschaar vervullen, en zoo zou er dus weer van zelf onafgebroken een college voor de op het platteland gepleegde misdrijven zitting houden. Maar ook nu weder was de gang van zaken juist zoo als in 1477: in de eerste jaren

1) Zie PIRENNE III, Duitsche uitgave, blz. 15 vlg.

zijn deze bepalingen zelden of nooit ten uitvoer gebracht. Uit hetgeen wij in de rekening over 1491—1492 (Inv. n°. 94) lezen onder het hoofd van de boeten in de hooge vierschaar, blijkt dit genoegzaam:

„Ander ontfanck van brueken, als van dootslagen, vredebraken, cracht van goeden ende andere groote exemptte criminale brueken, die men gewoonlyc es te berechten oft te composeren, als de grave zit ter hoogher vierscaren ende dairmede men vertouft ende hier ophoudt; hieraf en es niet berecht binnen tyde deser rekeninge, overmits dat de grave geene vierscare gehouden noch gezeten en heeft binnen tyde deser rekeninge; nietmin omme dieswille, dat men in langen tyde de zelve vierscare niet gehouden en heeft noch in langen toecommende tyde niet houden noch zitten en zal, zoo te presumeren ende duchten es, waarby die mesdadige ongepugniert bliven ende by lancheden van tyde dairna sterven ende offivich worden mochten, ende bliven dezelve bruecken alzo verdonckert, zodat men die dairna niet en zoude connen gedoen blicken ende proeven, so heeft de voirnoemde wylen Aelbrecht Janssoon dairof ontfangen binnen tyde deser rekeninge tgone, dat hierna volcht.”

Zeer zeker zou deze rubriek hier niet zoo omschreven zijn, wanneer in 1491 en volgende jaren de stadsvierschaar van Middelburg inderdaad als hooge grafelijke vierschaar voor Zeeland Bewesten Schelde was opgetreden. En na 1494 was er natuurlijk geen sprake meer van: het is toch bekend, dat in dat jaar Philips de Schoone bij de aanvaarding zijner regeering de door zijn vader gegeven privilegiën niet heeft be-

krachtigd ¹⁾. Het laat zich zoo gereedelijk verklaren, dat er nu weder, als vroeger, slechts nu en dan in Zeeland hooge vierschaar werd gehouden.

De eerste hooge vierschaar, waarvan in de nu volgende jaren wordt melding gemaakt, is die van 1501, tevens ook de laatste, die zou worden gehouden, en bovendien degene, over welke ons de uitvoerigste gegevens zijn bewaard gebleven. Niet alleen, dat ook hiervan in het Archief van de Rekenkamer een register over 1491—1501 aanwezig is van de boeten in zaken, voor de vierschaar te behandelen ²⁾, zooals wij dat ook zagen voor die van het jaar 1454 — ook hier weder alleen voor Zeeland Bewesten Schelde —, bovendien bezitten wij in het Archief v. d. SPIEGEL in het Algemeen Rijksarchief een afschrift van den oproepingsbrief ³⁾ en, wat wel het belangrijkste is, wij vinden achter in de rentmeestersrekening over 1500—

1) Dit punt is ook aangeroerd in v. VISVLIET en SWAVING, Inventaris van de rechterlijke archieven van Middelburg, Inl. blz. V.

2) Uit het feit, dat dit register (Inv. n°. 1741) loopt over de jaren 1491—1501 zou men kunnen opmaken, dat in 1490 toch nog eenmaal het aan Middelburg in dat jaar gegeven privilegie is toegepast in dien zin, dat de crimineele zaken over het platteland van Zeeland Bewesten Schelde door de stadsvierschaar op aangeven van den rentmeester van Zeeland Bewesten Schelde als hoogbaljuw zijn behandeld. Maar daarmede strijden weder de woorden van den als Bijl. VII afgedrukten oproepingsbrief voor de hooge vierschaar van 1501: „hebben voorts gesloten.... dat alle.... die hem vermeten, hebbende eenige brieven van remissiën of pardoenen oft andere van composiciën, vercregen zeedert den jare tsestich....” Hoe het zij, in 1491 was het zeker weder uit hiermede, getuige den boven aangehaalden post uit de rekening over 1491—1492.

3) Zie Verslagen omtrent 's Rijks Oude Archieven XVIII (1895), blz. 99 vlg.; aldaar n°. 532. Deze oproepingsbrief volgt hierachter als Bijlage VII.

1501 vastgehecht een afzonderlijke rekening ¹⁾ over die hooge vierschaar, waaruit wij een volledig beeld ontvangen van hetgeen er werd behandeld.

Ik zeide het reeds, na 1501 zou er geen hooge vierschaar meer worden gehouden. In den eersten tijd luiden de hoofden van de boeten in zaken, voor de hooge vierschaar gereserveerd, weder hetzelfde als in de boven aangehaalde rekening over 1491—1492, maar in 1517 werd er voor goed voor Zeeland Bewesten Schelde een nieuwe toestand geschapen. In het in dat jaar aan Middelburg geschonken privilegie ²⁾ vinden wij toch, voor een goed deel in dezelfde woorden, hetzelfde bepaald als in dat van 1490 ³⁾, zoodat dus nu in het vervolg voor het platteland van Zeeland Bewesten Schelde de vierschaar van Middelburg voor goed de functies van hooge grafelijke vierschaar zou vervullen.

Met uitzondering van het Groot-Privilegie, dat voor geheel Zeeland bestemd was, hadden de tot hiertoe aangehaalde bepalingen alleen op Zeeland Bewesten Schelde betrekking. Toch kunnen wij ons voor Zeeland Beoosten Schelde de ontwikkeling geheel op dezelfde wijze voorstellen ⁴⁾. Het einde was, dat ook hier ten

1) Een korte analyse van deze rekening is hierachter te vinden in Bijlage VIII.

2) DE STOPPELAAR a.w. nr. 1090. Dit privilegie is hierachter als Bijlage IX afgedrukt.

3) Zie hiervóór, blz. 69.

4) De posten in de rekeningen voor Zeeland Beoosten Schelde zijn altijd geheel analoog aan de hiervóór aangehaalde posten uit die voor Zeeland Bewesten Schelde. Men stelle het zich aldus voor, dat altijd in de jaren, dat er hooge vierschaar werd gehouden, dit gedeeltelijk te Middelburg, gedeeltelijk te Zieriksee plaats had. Duidelijk blijkt het ook uit den als Bijlage VII afgedrukten oproepingsbrief voor de hooge vierschaar van 1501. Men zie voor dit punt ook hiervóór, blz. 27.

slotte de hooge vierschaar in haar ouden vorm verviel en de vierschaar van Zierikzee reeds in 1512¹⁾ hare vroegere functies overnam, altijd met dien verstande, dat ook daar de rentmeester van Zeeland Beoosten Schelde daarbij als hoogbaljuw bleef optreden.

Uit al het voorgaande is het dus duidelijk geworden, hoe het met de rechtspraak in crimineele zaken van de hooge vierschaar in verloop van tijd is gegaan. Om het nog eens kort te herhalen: van het einde der 13^e eeuw af tot c. 1450 toe heeft de hooge vierschaar, naar alle waarschijnlijkheid ieder jaar, gedurende eenige maanden zoowel in Zeeland Bewesten als in Zeeland Beoosten Schelde zitting gehouden. Maar na dat jaar zijn de zittingen steeds zeldzamer geworden. Alleen in 1454 en in 1460 kunnen wij met zekerheid een zitting constateeren. Dit duurde zoo tot 1477. Toen is er in het Groot-Privilegie van 14 Maart van dat jaar een bepaling opgenomen, dat de hooge vierschaar in het vervolg weder als vóór c. 1450 ieder jaar zou bijeenkomen, echter nu met een vast aantal bezoldigde leden. Door den bekenden gang van zaken is echter het Groot-Privilegie, en dus ook dit artikel daarvan, nooit in practijk gebracht. Al evenmin een in 1490 speciaal aan de stad Middelburg geschonken privilegie van gelijke strekking. Maar beter succes had men in het jaar 1517. Toen is voor Middelburg precies hetzelfde bepaald als in 1490, en het bepaalde is toen ook werkelijk uitgevoerd, d.w.z. de stads-

1) Uit 1490 is er niets bekend voor Zeeland Beoosten Schelde van een privilegie, gelijksoortig aan het in dat jaar aan Middelburg gegevene. De akte van 1512 is gedrukt in de Rechtsbronnen van Zierikzee, ed. DE BLÉCOURT, blz. 86—89.

vierschaaar van Middelburg is voor het geheele platteland van Zeeland Bewesten Schelde in crimineele zaken tevens als hooge grafelijke vierschaaar gaan optreden. In Zeeland Beoosten Schelde geschiedde hetzelfde al sedert 1512: in dat jaar had de stad Zieriksee een privilegie gekregen, geheel analoog aan de privilegies van Middelburg uit de jaren 1490 en 1517. En zoowel in Zeeland Bewesten als in Zeeland Beoosten Schelde is daarna de toestand in hoofdzaak altijd zoo gebleven.

Alleen over het platteland, d.w.z. de lage heerlijkheden van Zeeland oefenden sedert het begin der 16^e eeuw de stadsvierscharen van Middelburg en Zieriksee als hooge vierschaaar resp. voor Zeeland Bewesten en Zeeland Beoosten Schelde de rechtspraak in crimineele zaken uit. Dit alles geldt dus niet voor de hooge heerlijkheden en de steden, die reeds vóórdien allengs in het bezit van eigen rechtspraak in crimineele zaken waren gekomen. Welke die hooge heerlijkheden en steden in Zeeland waren, en wanneer op ieder van deze afzonderlijk de rechtspraak in crimineele zaken is overgegaan, wil ik in de volgende bladzijden nu nog in het kort nagaan.

Onder hooge heerlijkheden versta ik die heerlijkheden, die, hetzij geheel, hetzij gedeeltelijk, in het bezit zijn gekomen van die rechtspraak in crimineele zaken, die vóórdien aan den graaf zelf was voorbehouden. Een ander soort van hooge heerlijkheden, die ik hier liever wil aanduiden met den term „vrije” heerlijkheden, gelijk er verscheidene in Hol-

land en Gelderland ¹⁾ gevonden werden, bezat Zeeland niet. Inderdaad waren in Zeeland alle heerlijkheden van ouds in het bezit van den graaf of later door dezen in leen uitgegeven, en voor de Zeeuwsche heerlijkheden bestaat het verschil tusschen hooge en lage in werkelijkheid alleen daarin, dat bij de eerste de graaf op den duur geen of slechts een zeer geringe rechtsmacht heeft overgehouden, en bij de laatste wel is waar de ambachtsheer in het bezit was van de vrijwillige en een zeker deel van de contentieuse rechtspraak (rechtspraak in boetstraffelijke en civiele zaken) maar de graaf altijd nog de eerste en eenige rechtspreker bleef in crimineele zaken, „zaken van boven een halven man”, zooals het in de keur van Zeeland heet ²⁾.

Hoe kwamen nu de hooge heerlijkheden en de steden in het bezit van de grafelijke rechtspraak? In het algemeen kan men zeggen aldus: eerst is bij de eerste uitgifte of later aan elke hooge heerlijkheid een deel van de rechtspraak in crimineele zaken toegekend, terwijl hetzelfde ook in den regel bij de verleening van stadsrechten plaats had; en vervolgens is bij de meeste steden en enkele hooge heerlijkheden op het einde der 15^e eeuw dit proces nog in dier voege uitgebreid, dat toen ook,

1) Dergelijke heerlijkheden waren in Holland Voorne en Putten, en Arkel, in Gelderland Culemborg; zie o. a. FRUIN, Staatsinst. ed. COLENBRANDER, blz. 66—67. — Men zij er verder wel op bedacht, dat CANTER DE MUNCK in zijn bekende in 1795 aan de Staten van Zeeland uitgebrachte Deductie van de rechten der ambachtsheeren in Zeeland (grootendeels ontleend aan VERHEYE VAN CITTERS, De toparchiis et ambactis in Zeelandia constitutis), de hooge heerlijkheden in Zeeland ook wel met den term „vrije heerlijkheid” aanduidt, zonder daarmede te bedoelen, dat deze vrij zijn in bovengemelden zin.

2) Zie hiervóór, blz. 56.

hetgeen aan den graaf nog van crimineele rechtspraak was voorbehouden, op sommige hooge heerlijkheden en de meeste steden overging.

Van weinige hooge heerlijkheden is ons de eerste uitgiftebrief bewaard gebleven, en bij nog minder zijn daarin ook bepalingen over de rechtspraak opgenomen. Bij enkele intusschen zijn hierover gegevens te vinden. Zoo wordt bij de uitgifte van Duiveland in 1408¹⁾ bepaald, dat de graaf zal behouden „zulke breuken van doodslagen en vredebraken, die denzelven verklaard aan zig te behouden,” terwijl hetzelfde geldt van de in 1467 bij dit land door indijking gevoegde heerlijkheid Bruinisse, waar in den bedijkingsbrief ten opzichte van de rechtspraak bepaald wordt, dat men daar recht zal spreken, „als men pleecht ende hantiert int oude lant van Duvelant”²⁾. Ook bij Oud- en Nieuw-Vossemeer, dat in 1410 is ingedijkt en dadelijk door den graaf aan afzonderlijke heeren is uitgegeven, leest men in den uitgiftebrief³⁾ o. a.: „Behoudens aen ons, ende onse naerkomelinghen, doodtslach binnen vrede ende zoene, moordt, veeroof⁴⁾, vrouwekracht ende zeevonden...”

Nog meer dan uit de oorspronkelijke uitgiftebrieven kunnen wij voor ons doel uit latere gegevens opmaken. Zoo is in de keur van Borsele van 1418⁵⁾, dat in

1) Zie Teg. Staat van Zeeland II, blz. 480.

2) Zie den bedijkingsbrief in Archief van de Ambachtsheerlijkheid Bruinisse, Inv. nr. 1, f^o, 178 vlg. (Zie hiervóór blz. 15, noot 1).

3) Zie REIGERSBERCH, ed. BOXHORN II, blz. 180—181.

4) Bedoeld wordt natuurlijk reeroof = lijkenberooving.

5) Een 15^e-eeuwsche copie van deze keur bevindt zich in een register, berustende in de Bibliotheek van Handschriften van het Rijksarchief in Zeeland. De keur komt bij v. MIERIS niet voor.

hetzelfde jaar tegelijk met Cortgene aan de Borsele's was uitgegeven ¹⁾, o. a. het volgende bepaald:

„Waer ghescille of perlamente staen binnen deser heerlicheyt, daer gheen dootslaghe noch wonden binnen vrede gheschiet en sijn, daer sal die scoutate met drien scepenen den ghenen, die der saken niet bliven en wille, an viere goede knapen moghen ghyselen in een huus, daer den scoutate gevoghen sal te gane, ende niet daeruut te scheidenne tot des hy volvaerdich es te blivenne, ende dat voer scepenne verpeynt te hebbene also datter die keersluden ²⁾ by bewaert sullen wesen . . . ende, waert dat sy (d. i. de vier keersluden) des niet eens en waren eenen overman te kiesenne, so sal die scoutate van tsheeren weggen overman wesen ende tsegghen segghen metten vier keersluden voirscreven ende, waert dat yement yeghens eenich van desen punte dede, die verbuerde yeghens den heere, also dickent als hyt dede, een boete van tsechtich pont.”

Zoo is er ook voor Dreischor, dat reeds sinds overoude tijden aan afzonderlijke heeren toebehoorde, een keur van het jaar 1400 ³⁾, waarin het voor ons aankomt op de volgende woorden uit punt 6:

„Ende dese cracht berechten onsen bailliu van Dreyscher, die nu ter tijt ⁴⁾ is off namels wesen sal, mitten scepenen van den lande van Dreysscher mit eenen Sondaechsen bode op een dagh in die weke; uuytgenomen

1) Zie den uitgiftebrief bij v. MIERIS IV, blz. 461.

2) scheidsrechters.

3) Zie Versl. en Meded. Ver. Oud-Vaderl. Recht I, blz. 310.

4) Het hs. heeft „ter”.

drierhande crachten ende brant te stichten, welcke drye saken wy aen ons zelven houden te berechten mit onser heerlicheyt," ongeveer overeenkomende met punt 24 van de keur voor Sir-Jansland van 1372 ¹⁾):

„Item vrouwen te vercrachten, brant te stichten, kercken te rooven houden wy aen ons zelven te berechten.”

Ten slotte haal ik in dit verband nog aan de keur voor het in 1406 bedijkte Scherpenisse van 1420 ²⁾), waarvan het eerste punt aldus luidt:

„Johan by der gratien Goidts hertoghe van Lothrijck, van Brabant ende van Lymburch, marckgrave des Heylichs Rijcx, graeve van Henegouwen, van Hollandt, van Zeelandt ende heere van Vrieslandt doen condt allen luiden, dat wy omme liefde ende gunste, die wy dragen ende hebben tot onsen lieven ende getrouwen raedt, heeren Florens tot Borselen, heere te Zuylen ende te Sinte Mertynsdijck, op deze tijt tresorier van onsen lande van Hollandt, van Zeelandt ende van Vryeslandt, ende oock om veele getrouwer diensten, die hy onsen voorvaderen ende ons tot menighen tyden ghedaen heeft ende ons, oft Godt will, noch doen sall, den selven onsen getrouwen heeren Florens ende zynen naekomelingen gegeven hebben ende gheven met desen brieven alsulcke punten ende handvesten, vryheiden ende rechten, als hiernaes gheschreven staen, dats te weten: In den eersten, soo wat bruecken binnen der

1) Archief van de Ambachtsheerlijkheid Bruinisse, Inv. nr. 8, f°. 149 v°.

2) Evenals de bedijkingsbrief te vinden in een in de 18^e eeuw voor de Zeeuwsche Rekenkamer gemaakt afschrift van het te 's-Gravenhage in het Archief van de Hollandsche Rekenkamer berustende Register „Borsele diverse, Cas L", f°. 46 v°. vlg. Beide akten ontbreken bij v. MIERIS.

prochie van Scharpenisse gevallen off tot eeniger tijd geschien moghen, die sall onse getrouwe heere Floris voorgenoemdt ende zijn naekomelinghen berechten off doen berechten by vonnisse der schepenen van der selver prochie, ten waere dat eenighe luyden van buyten d'een aen den anderen dootslaghe deden, die sullen wy off onse naekomelinghen, graeven te Hollandt ende te Zeelandt, selver berechten tot onser hoogher vierschaer.... In oirkonde des soo hebben wy desen onzen openen bryeff doen beseghelen met onsen grooten zeghele uythangende. Ghegheven te Sint Mertynsdijk negenthien daeghen in Aprille in den jaer ons Heeren duisent vyer hondert ende twintich."

Sommige hooge heerlijkheden hebben later stadsrecht gekregen. Als voorbeeld dienen Vere, Tholen en St. Maartensdijk. Uit de keuren van deze steden, voor zoover ze bewaard zijn gebleven, is duidelijk, dat de stadsvierschaar reeds van het begin af een deel van de eertijds aan den graaf toekomende crimineele rechtspraak in handen had.

Met de steden Goes en Reimerswaal is het eenigszins anders gesteld. Deze heerlijkheden hebben eerst stadsrecht gekregen in een tijd, toen ze al weder in den boezem der grafelijkheid waren teruggekeerd. Met Goes was dit het geval c. 1300 ¹⁾, met Reimerswaal c. 1350 ²⁾. Van vóór die jaren is voor ons onderwerp van hun lotgevallen niets bekend, maar dit is zeker, dat zij, zcoäl niet sedert, dan toch na die jaren, in het bezit

1) Zie Teg. Staat II, blz. 10.

2) t. a. p. II, blz. 269.

waren van een deel van de vroeger aan den graaf toekomende crimineele rechtspraak. Ten overvloede kan voor Goes nog getuigen een privilegie van het jaar 1405 ¹⁾, waarin o. a. het volgende is te lezen:

„Soo wanneer eenige dieven ofte quaden binnen onser voorscreven stede gevangen ofte aengetast worden, dat dan onse baliou, burgmeesters ende schepenen ende gerechten, die dan in der tijdt wesen sullen, over dyen dief ofte quaetdoender rechten sullen mogen van onsent wegen, en niemandt anders....”

Middelburg (een stad van vóór 1217) en Zieriksee (een stad van vóór 1248) waren van ouds grafelijke steden. In de oudste keur van Zeeland van c. 1257, art. 191, worden ze met Domburg en Westkapelle, die beide in 1223 van den graaf stadsrecht hadden gekregen ²⁾, „exempt van die keur” genoemd en ditzelfde wordt herhaald in den aanhef der keur van 1290. Inderdaad zien wij dit ook nader in de keuren van deze steden bevestigd, in zooverre daarin allerlei bepalingen zijn opgenomen over berechting van een groot deel van de misdaden van „boven een halven man.”

Behalve Goes en Reimerswaal, voegen zich in de 14^e en 15^e eeuw bij de vier genoemde grafelijke steden nu nog Vlissingen en Brouwershaven. Middelburg, Zieriksee, Goes en Reimerswaal zijn na dien steeds grafelijke steden gebleven; Westkapelle, Domburg, Vlissingen en Brouwershaven zijn echter successievelijk

1) Zie v. MIERIS IV, blz. 20. — Het citaat is hier genomen naar het 17^e-eeuwsche register met „privilegiën der stad Goes”, berustende in de Bibliotheek van Handschriften in het Rijksarchief in Zeeland (Aanw. 1905, n°. 46).

2) Zie hiervóór, blz. 10.

aan afzonderlijke heeren, de Borseles, in leen uitgegeven ¹⁾).

Hoe is nu — om tot ons tweede punt te komen — het hier geschetste proces op het einde der 15^e eeuw voltooid? Wij willen daartoe eerst de steden beschouwen en beginnen met opmerkzaam te maken op een zinsnede in het ook reeds hiervóór, blz. 64, aangehaalde art. 49 van het Groot-Privilegie van 1477:

„Soe sullen voirtan alle guede steden, namelijk Reymerwale, Tholen, Goes, Vere, Kortchene, Vlis-singhe, Brouwershaven ende andere, diet begheert ende van noede zijn, binnen huere vriheit moghen recht ende justicie doen van dootslaghen, vredebraken, cracht van guede ende strassinghe, ghelijc sy van andere quade feyten ghewoenlyc sijn van doene”.

Hiermede zijn dus op eenmaal alle steden, zoowel grafelijke als niet-grafelijke, in het bezit gesteld van alle rechtspraak zonder uitzondering, ten minste, wanneer wij aannemen, dat dit voor de hier niet genoemde grafelijke steden Middelburg en Zieriksee reeds vóór dat jaar het geval was. Daartoe bestaat m. i. alle grond, wanneer wij van Middelburg zien, dat deze stad in het in het vorige hoofdstuk, blz. 60, genoemde register van boeten, in 1454 voor de volgende hoge vierschaar van 1460 aangelegd, in het geheel niet genoemd wordt.

Intusschen, evenals zooveel, dat na den dood van Maria in 1482 niet meer van kracht bleef, zou ook dit artikel van het Groot-Privilegie een doode letter worden.

1) Zie het een en ander bij REIGERSBERCH, ed. BOXHORN, *passim*.

Duidelijk blijkt dit uit het in 1490 aan Middelburg geschonken privilege ¹⁾, dat ik in het vorig hoofdstuk, blz. 69, al voor het platteland van Zeeland Bewesten Schelde te pas bracht, en waarin, behalve voor het platteland, ook voor de stad rechtspraak in alle zaken werd verkregen.

Zooals daar ook reeds werd opgemerkt, ook dit privilege is na de meerderjarigwording van Philips den Schoone niet van kracht gebleven. Maar het zou nu niet lang meer duren, of de inwoners van Middelburg kregen voor goed hun zin. Den 23^{en} October 1501 kreeg de stad bij privilege ²⁾ van Philips den Schoone rechtspraak in alle zaken binnen hare muren, althans voor den tijd, dat er geen hooge vierschaar werd gehouden, ja spoedig daarop, 30 Juni van het volgende jaar, werd dit nog in dier voege uitgebreid, dat ook misdaden, onder het gebied van de hooge vierschaar vallende en vóór 23 October 1501 in Middelburg gepleegd, door de vierschaar van de stad zouden worden berecht ³⁾.

Voor Zieriksee bezitten wij minder gegevens dan voor Middelburg. Een gelukkig toeval echter heeft van het rechterlijk archief van Zieriksee het oudste register van crimineele vonnissen over de jaren 1498—1524 bewaard doen blijven, en hierin komen uit de eerste jaren reeds herhaaldelijk doodvonnissen voor, een van welke, uit het jaar 1502, ik hierachter als bijlage doe volgen ⁴⁾. Ook Zieriksee heeft — wij kunnen dat

1) Het is hierachter afgedrukt als Bijlage VI.

2) Afgedrukt hierachter als Bijlage X.

3) Zie DE STOPPELAAR, a.w. nr. 884.

4) Bijlage XI.

hieruit gerust besluiten — sedert het begin der 16^e eeuw eigen rechtspraak in alle crimineele zaken.

Onder de bij art. 49 van het Groot-Privilegie geprivilegieerde steden wordt ook Reimerswaal genoemd. Evenwel, voor deze stad was het daar bepaalde slechts een bekrachtiging van een privilegie van vier jaren vroeger, uit 1473 ¹⁾, waarbij, onder vele andere voorrechten, aan de stad ook eenige gunstige bepalingen aangaande de crimineele rechtspraak werden toegekend. Het hierop betrekking hebbende gedeelte luidt als volgt:

„Omdat onse baeliu van onse voerscreven stadt van Reymerswaele niet en mach na die privilegiën van onsen voerscreven lande van Zeelant belasten, calengieren noch in justitiën stellen, puniren noch corrigeren die quaetdoenders, mesdoende binnen den limiten ende palen van zijnder officiën, dan van eenen halven man ende daeronder alleenlic, het en zy, dat wier zijn in propre persone, aldaer doende ende exercerende justitie, ende dat wy aldaer in langhen tyden niet gheweest en hebben, ende en is niet blikende, dat wy aldaer goelicx zijn moghen also saen ende dicwil, alst noot waer; waerby vele dootslaghen, versekerthede, breken, crachten ende ander grote quade saken, faicten ende excessen aldaer daghelicx ghedaen ende ghecommitteert worden, dan of ²⁾ de mesdoenders gaen ende verkeeren daghelicx payselic ende rustelic, sonder punitie oft correctie te hebbene, achter ende ³⁾ onse voer-

1) Men zie dit privilegie beschreven in den inventaris van het Archief der stad Reimerswaal, Reg. nr. 70.

2) Het origineel heeft: „dairof”.

3) Het origineel heeft: „ende in”.

screven stadt, ghevende ende stellende alleenlic eene
 cleene borchtocht, in groter cleenhede ende onweerden
 van justitiën ende in dier wijs, dat die goede luden
 derselver onser stadt ende van den platten landen daer-
 omtrent gheseten so geperseequeert, ghemoyt ende
 verlast zijn, als dat zy leven moeten ende duen huer
 labuer ende comanscap by groten duchte, danghiere
 ende vreesen, alsoe zy segghen, die selve supplianten
 hebben ons zeer oetmoedelic ghebeden, dat ons wil
 ghelieven te gheven macht, auctoriteyt ende
 moghentheynt onsen voerscreven baeliu ende
 den voerscreven burchmeesteren ende sce-
 penen van Reymerwale, teghenwoerdich
 ende toecomende, te vanghen ende te doen
 vanghen, letten ende houden alle quaet-
 doenders in huere jurisdictie, ende van
 huere mesdaden ende delicten, hemlieden
 ghehoert, doen recht, wet ende justitie
 omme ende jeghen elcken in allen sticken
 ende saken, criminale ende civile, also wy
 selve in onse persoon soudent moghen doen,
 opdat wy aldaer ware, twelcke wesen sal die
 grote welvaert van onser justitiën, die versekerheit
 ende bescermenisse van onse voerscreven ondersaten
 ende de vermeersinghe van onser auctoriteyt, heer-
 licheyt ende domaynen in boeten, breken ende ander-
 syns, de welcke hier voermaels ghesijn hebben van
 zeere cleender weerden, bydat onder decsel ende schijn
 van den privelegiën van den voerscreven lande van
 Zeelant men aldaer gheen recht noch justitie ghedaen
 en heeft van den voerscreven fayten ende mesusen

zynder vyftich ¹⁾ jaren voorleden ende tijts meer . . .
 — waeromme wy, aenghesien ende gheconsidereert de
 sake voerscreven . . . hebben hemluyden gheconsenteert
 ende gheaccordeert, consenteren ende accorderen,
 dat hanghende ende ghedurende den tijt van XII
 jaren eerstcomende ende daerna tot onser wederrou-
 pene onse voerscreven baeliu metten voer-
 screven burchmeesteren ende scepenen van
 onser stadt van Reymerwale, tegenwoer-
 dich ende toecomende, zullen moghen ken-
 nen ende wysen van allen fayten, crimen,
 excessen ende anderen sticken, criminele
 of civile, die ghevallen ende ghescyen zul-
 len in onse voerscreven stadt, vriheit ende
 scependom van diere, also wy selve doen
 souden ende moghen doen, opdat wy in
 onse persoen aldaer hilden die voerscreven
 vierscerre, zoet voerscreven is, niet jeghen-
 staende eenigherande aude privilegiën, kueren oft
 costumen ter contrariën, behouden emmer dat die
 punitie, correctie ende bueten, die men wysen sal jeghen
 die quaetdoenders ende delinquenten, die hier voertijts
 behoerden ter kennisse van der voerscreven vierscerre,
 men wysen sal, also men die wysen soude in de voer-
 screven vierscerre, ende in sulcker manieren, dat van

1) Er staat in het origineel duidelijk „viftich”. En toch was er in 1460 nog een hooge vierschaar gehouden. Misschien wordt er bedoeld op een tijd, toen de hooge vierschaar nog geregeld ieder jaar bijeenkwam. Wanneer deze veronderstelling juist is, dan moet men aannemen, dat sedert c. 1425 de hooge vierschaar niet meer geregeld elk jaar zitting hield. (Zie echter hiervóór, blz. 73).

sticken, daerof die voerscreven vierscerre wysen soude cracht oft confiscatie ende verbuerte, hetzy van lyve oft van guede, die voerscreven baeliu, burchmeesteren ende scepenen ghehouden werden dat also te wysene ende by advyse van onsen voerscreven rentmeester, tegenwoerdich ende toecomende, dewelcke ontfanghen sal tonsen profyte die voerscreven bueten, compositiën ende verbuerten, die men wysen sal yeghens die condempneerde ende verwonnene van den voerscreven sticken, die plaghen toebehoerne ter voerscreven vierscerre, diewelcke rentmeester ghehouden sal wesen daerof ontfanc te doene ende rekeninghe elcx tjaers, als ende gelijk van den anderen penninghen van zynen ontfanghe, van denwelcken vonnessen, wijsdommen ende condempnatiën die voerscreven baeliu, burchmeesteren ende scepenen staen zullen te reformatiën van den voerscreven luyden van onsen Rade van Hollant ¹⁾."

„Gedurende den tijd van XII jaren eerstcomende ende daerna tot onser wederroupene" zou deze bepaling van kracht zijn. Of na 1485 de graaf deze bepalingen nooit heeft herroepen, valt zeer te betwijfelen. Er is ons echter niets van bekend al kunnen wij dit met zekerheid constateeren, dat in de gerechtsrol van Reimerswaal geen voorbeelden te vinden zijn van crimineele zaken, die vroeger door den graaf zelf werden behandeld. Waarschijnlijk is dus Reimerswaal in de 16^e eeuw niet meer in het bezit van eigen rechtspraak in alle crimineele zaken geweest.

1) Door de laatste woorden wordt dus bevestigd, hetgeen wij hiervoor, blz. 44, zeiden, dat er reeds in de 15^e eeuw somtijds direct beroep was op het Hof van Holland, met voorbijgaan van de hooge vierschaar.

Voor Tholen en Goes bezitten wij uit den tijd van na 1477 voor ons doel weinig of geen aanwijzingen, maar er is alle reden om, evenals voor Middelburg en Zieriksee, ook voor deze grafelijke steden sedert het begin der 16^e eeuw rechtspraak in alle crimineele zaken aan te nemen. Immers ook voor de niet-grafelijke, aan de Borseles toebehoorende, steden Vere, Vlissingen, Westkapelle, Domburg en Brouwershaven hebben wij reeds uit 1497 een akte, die geen twijfel overlaat. Ik bedoel het privilegie van Maximiliaan van 18 November 1497¹⁾, waarin duidelijk wordt bepaald, dat, op verzoek van Philips van Bourgondië, heer van Vere enz., de aan dezen toebehoorende steden voortaan rechtspraak zouden hebben in alle crimineele zaken.

Ten slotte nog een paar kleinere steden, aan bijzondere heeren in leen uitgegeven: Cortgene en St. Maartensdijk. Cortgene, tot stad geworden in 1431, was in 1418, gelijk met Borsele, in leen uitgegeven, zoodat voorschands, evenmin als in Borsele, hier de ambachtsheer in het bezit van alle rechtspraak zal geweest zijn. Intusschen wordt het toch in het Groot-Privilegie van 1477 genoemd onder de steden, die van de rechtspraak van den graaf onafhankelijk waren; maar, hoe het er verder mede gegaan is, daarvoor ontbreken alle gegevens. In het begin van de 16^e eeuw is het oude Cortgene trouwens ondergeloopen en eerst in 1681 is er weder een nieuw Cortgene ontstaan.

Waarschijnlijk eerst na het Groot-Privilegie is St. Maartensdijk tot stad geworden. Wellicht, dat het

1) Het is afgedrukt bij *ERMERINS*, Zeeuwsche Oudheden IV, 2 blz. 135 vlg.

daarna al spoedig rechtspraak in alle zaken heeft gekregen, maar zekerheid is hierin voorshands niet te verkrijgen, daar uit de 16^e eeuw van deze stad nageenog geen rechterlijke stukken zijn bewaard gebleven.

Veel minder dan bij de steden is bij de hooge heerlijkheden van een uitbreiding der rechtsmacht op het einde der 15^e eeuw sprake. De eenige zekere gegevens zijn te vinden voor DREISCHOR, dat in 1528 aan de grafelijkheid is teruggevallen ¹⁾. Twee jaren daarna is uitdrukkelijk bepaald, dat door den graaf aldaar een baljuw zou worden aangesteld, die de schepenen zou mogen machtigen om kennis te nemen van alle zaken, zoowel crimineele als civiele.

Ten slotte wil ik hier nog noemen de heerlijkheid Poortvliet, die, hoewel vroeger nooit aan een afzonderlijken heer uitgegeven, toch zonder eenigen twijfel sedert de 16^e eeuw eigen rechtspraak heeft gehad in alle zaken. Men zie daarover o. a. ERMERINS, Zeeuwsche Oudheden, VIII, waar blz. 141 een doodvonnis is afgedrukt, door het gerecht van Poortvliet uitgesproken in 1555. Dat de inwoners van deze heerlijkheid ook al vóórdien meer rechtspraak verlangd hadden, kan blijken uit een brief van 1478, die in een 17^e eeuwsch afschrift in het Archief van de Rekenkamer is bewaard gebleven, en waarvan het op de rechtspraak betrekking hebbende gedeelte aldus luidt:

„Maximiliaan ende Maria, by der gratiën Godts her-toge van Oostenrijck allen den geenen, die desen jegenwoordigen brieff sullen sien, saluyt. — Doen te

1) Zie Teg. Staat van Zeeland II, blz. 429.

wetene, dat wy ontfangen hebben de ootmoedige supplicatie van onsen geminde de bailliuw, schout, schepenen ende gemeene ingesetenen ons dorps, parochie en heerlychede van Poortvliet in ons landt ende graeffschap van Zeelant, inhoudende, hoe dat tselve dorp, parochie ende heerlycheyt van Poortvliet altyts toebehoort heeft ende noch toebehoort naectelick ende in allen justitiën, hooge, middelen ende lage, den grave ende gravinne van Hollant ende van Zeelandt, sonder dat eenige vasallen, ambachtsheeren, eenich recht daarinne hebben, maer werden alle civile boeten ende breucken, aldaer vallende ende verschynende, berecht by den bailiuw, schout ende schepenen, aldaer gestelt van wegen des voorscreven graven oft gravinnen van Hollant ende van Zeelant, sonder middele, ende als van den criminele oft lijflycke saecken, die staen ten berechte van der hooger vierschaere van Beoosterschelt in Zeelant, ende heeft den rentmeester aldaer van sgraven wegen daeraff die kennisse ende oock mede, mits dat onse rentmeester van Beoosterschelt gehouden is te houdene syne dagelyxe residentie binnen onser stadt van Ziericzee, als hoofstede wesende van Beoosterschelt, daer ons voorscreven dorpe ende heerlycheyt van Poortvliet bet dan drie mylen verre aff gelegen is, ende dat men ten minste drie veeren ofte wateren overvaren moet, eer dat men daer can gecoomen, waaromme de misdadige, als sy gebreuckt ende misdaen hebben criminelick, dickwils ontcomen, eer den rentmeester van Beoosterschelt de kennisse daeraff hebben magh, alle welke saecken, die onbehoorlick ende ondeuchdelick sijn ende oock in grooter cleynic-

heit ende verminderinge van onser hoocheyt ende heerlycheyt, die wy hebben in de selve plecke van Poortvliet, coomen te grooten grieve, schade ende ongenoechte van den inwonenden van diere, ende meer doen souden, waere henluyden by ons op al niet verleent onse gratie ende voorsienichede.... — waarom wy, overgemerckt de saken voorscreven.... hebben deselve supplianten.... gegeven, verleent ende geconsenteert.... in soo verre als den criminelen saecken aengaet, dat, soo wanneer den bailliuw oft schout van Poortvliet yemanden van criminele saecken gevangen sal hebben, hy sal gehouden wesen dat terstont te doen vercondigen ende laten weten den voorscreven onsen rentmeester van Beoosterschelt, ten eynde dat hy de misdadige selve haele ofte doe halen tot Poortvliet, ende die brengen in den steen tot Ziericzee, opdat hy wille, ende, daer hy niet en wilde ende deselve bailliu oft schout den voorscreven misdadigen leverde ende brochte tot Ziericzee in den steen, dat deselve rentmeester, de voorscreven bailliu oft schouth alsdan betalen sal de redelycke costen, daeromme by denselven bailliuw oft schout gedaen, dewelcke misdadige persoon te berechten staen ende blyven sal tonser voorscreven hooger vierschare van Beoosterschelt in ons lant ende graeffschap van Zeelant, omme aldaer geprocedeert te werdene theurder absolutie off condemnatie in der manieren ende alsoo men van outs gewoon is geweest te doene.... — In oircondschepen van desen soo hebben wy hier aene gedaen hangen onsen seegel. Gegeven in ons huys in den Hage, in Hollant, den sesten dach van

April in tjaer onses Heeren duysent vier hondert acht en zeventich naer Paesschen.”

Het was dus vooral wegens de ligging ver van Zieriksee af, dat de inwoners van Poortvliet verandering van den bestaanden toestand wenschten; maar tevens blijkt uit deze akte, dat hun wensch in 1478 nog niet geheel vervuld was en nog altijd hun zaken voor de hooge vierschaar te Zieriksee bleven behandeld.

Zooals ik al zeide, sedert de 16^e eeuw had Poortvliet wel rechtspraak in alle zaken, maar toch niet op dezelfde wijze als in eene heerlijkheid, die aan een afzonderlijken heer was uitgegeven. Juist doordat Poortvliet steeds aan den graaf zelf bleef behooren, was het zeer goed denkbaar, dat deze zijn eigen schout en schepenen daar ook met de rechtspraak in crimineele zaken belastte. Het gerecht trad hierin dan ook in deze zaken als hooge vierschaar op, evenals de stadsvierscharen van de grafelijke steden Middelburg en Zieriksee over de ambachtsheerlijkheden resp. op het platteland van Zeeland Bewesten en Beosten Schelde. Dat daarbij de crimineele rechtspraak aan Poortvliet zelf kwam, en niet aan Tholen, de eenige grafelijke stad op het eiland van dien naam¹⁾, zooals men veeleer zou vermoeden, vindt zeker wel voor een groot deel zijn verklaring hierin, dat juist gedurende de jaren 1505—1549 de stad Tholen aan den graaf van Bergen in pand was gegeven en dus de graaf van Zeeland gedurende dien tijd hier niets te zeggen had.

1) Veel later, in 1706, is dit na den verkoop van Poortvliet inderdaad het geval, zie Teg. Staat van Zeeland II, blz. 550.

Alles bij elkaar genomen, kunnen wij dus veilig concludeeren, dat in Zeeland, op enkele uitzonderingen na, alle steden, zoowel grafelijke als niet-grafelijke, en eveneens de hooge heerlijkheden, van het begin der 16^e eeuw af in het bezit waren van eigen rechtspraak in alle crimineele zaken. Alleen in enkele hooge heerlijkheden bleef een deel van die rechtspraak aan den graaf voorbehouden.

Zoo had dus de macht van den graaf over de hooge heerlijkheden en steden sedert het begin der 16^e eeuw bijna geheel afgedaan en, toen na 1501 de hooge vierschaar in haar ouden vorm was vervallen, bleven de stadsvierscharen van Middelburg en Zieriksee in crimineele zaken alleen nog als hooge grafelijke vierschaar optreden over de lage heerlijkheden op het platteland resp. van Zeeland Bewesten en Beoosten Schelde.

HOOFDSTUK IV.

De hooge vierschaar na onzen afval van Spanje.

In de vorige hoofdstukken heb ik getracht een beeld te geven van het hoogste rechterlijke college in Zeeland in den landsheerlijken tijd. Ik wil in dit hoofdstuk nu nog in korte trekken nagaan, wat daarvan na onzen afval van Spanje is overgebleven.

De hooge vierschaar als rechtbank in civiele zaken zal daarbij geheel buiten beschouwing kunnen blijven: immers, zooals wij zagen, als zoodanig is in eerste instantie al zeer vroeg haar rechtsmacht op de lagere rechtbanken overgegaan, terwijl men civiele zaken in hooger beroep sedert de eerste helft van de 16^e eeuw uitsluitend voor het Hof van Holland behandelde. Alleen dus de hooge vierschaar als leenhof en als rechtbank in crimineele zaken komt hier in aanmerking.

Als rechtbank in geschillen over leenen is de hooge vierschaar in den landsheerlijken tijd nog tot het einde toe blijven voortbestaan. Maar toen zijn er ook dadelijk belangrijke wijzigingen gekomen.

Reeds bij de eerste rekeningen toch, door de nieuwe

regeering afgehoord — voor Zeeland Bewesten Schelde over 1578—1579, voor Zeeland Beoosten Schelde over 1578 — zijn de posten van „wedden” en „cleederen” voor de leenmannen en vaste ambtenaren van de hooge vierschaar niet ingevuld of doorgeslagen.

Van de vaste ambtenaren merkt men later niets meer, en deze zijn dus blijkbaar allengs van zelf verdwenen, doordat ze wegens het vervallen van de hooge vierschaar als leenhof, overbodig geworden waren.

Met de bezoldigde „ordinaris leenmannen” was het een eenigszins ander geval. Om dit goed te begrijpen moet ik er hier allereerst aan herinneren, hoe, zooals ook hiervóór, blz. 48, al bleek, in 1582 de Staten van Zeeland reeds provisioneel Gecommitteerde Raden met de werkzaamheden, die vroeger door de hooge vierschaar in leenzaken verricht werden, belast hadden, daarbij ook met het verhef van leengoederen, hoewel dit laatste outtijds nooit voor de hooge vierschaar gedaan werd, maar steeds door den graaf of diens eersten ambtenaar, den rentmeester in Zeeland. Wel is waar moest hieraan, m. n. bij het verkoopen van leenen, eerst een handeling van overdracht ten overstaan van eenige voorname edellieden, ook „leenmannen” of kortweg „mannen” genoemd, zijn voorafgegaan; maar deze „mannen” hadden niets te maken met de negen „gezworenen of leenmannen” van de hooge vierschaar ¹).

Met dat al, zooals ook reeds op blz. 48 bleek, de Staten hadden reeds geen duidelijke voorstelling meer

1) Men zie in dit verband ook Bijlage V.

ervan, hoe de stand van zaken vroeger geweest was. Gecommitteerde Raden werden in 1582 door hen belast zoowel met het overdragen van leengoederen als met de contentieuse rechtspraak in leenzaken, met de laatste definitief in 1586 ¹⁾. Hoe het met het overdragen van leengoederen verder gegaan is, kan uit het volgende blijken ²⁾.

Reeds twee maanden nadat in Mei 1582 Gecommitteerde Raden voorloopig hiermede belast waren, werd er verandering gewenscht, zooals duidelijk uit het zevende punt van beschrijving voor de vergadering van de Staten van Zeeland van 29 Juli 1582 ³⁾ kan blijken:

„Item alzoe Uw E. gelieft heeft dyen van den Gecommitteerden Raede by provisie tauthoriseren op de saecken, competerende burchgrave ende leenmannen, ende dat die van den voorscreven Raede (onder correctie) nochtans oirboirlicker vinden tot gerieve van partyen, dat die transporten, die eertijts voor burchgrave ende leenmannen plagen te geschieden, by provisie over geheel Zeelant gepasseert mogen worden respectie in elcken quartiere voor drye ordinaris leenmannen, telcker plaetse residerende, die men by affixie van placaten

1) Zie hiervóór, blz. 53.

2) Het hier volgende over het overdragen van leengoederen is wel niet in eigenlijken zin tot de geschiedenis van de hooge vierschaar behorende, maar, doordat men reeds zeer spoedig na onzen afval van Spanje de leenmannen als personen, te wier overstaan de „mannenbrief” werd opgemaakt, en als leden van de hooge vierschaar met elkaar is gaan vereenzelvigen, is zulk een behandeling hier toch wel te rechtvaardigen.

3) Zie het geschreven „Register van de Staten van Zeeland, 1580—1583,” fo. 149 vlg. De gedrukte notulen van de Staten beginnen eerst met 1589.

ofte billetten soude mogen doen vercundigen daertoe alleen geauthoriseert te zijn met expressie ende seclusie, dat transporten, voor andere leenmannen voortaan te passeren, souden nul ende van onweerden wesen, om voorts verlijtbrieven daerop verleent te worden naervolgende Uw E. voirige resolutie; sal Uw E. gelieven opt voorscreven voorwerpen van die van den Raede te letten, ende dyenvolgende eenige bequame persoonen te committeren tot leenmannen in elcken quartiere, daer des wert gerequireert, ende voorts daerinne te resolveren, als den dienst van den lande in dyen deele grootelycx is verheysschende."

3 Augustus d. a. v. is de zaak in de Staten in behandeling gekomen en is het volgende besloten:

„Naerdyen opt opinieren van die van Middelburch, dat oirboir waere tcollegie van burghgrave ende leenmannen ten desen fyne ende anderssins tot directie van den zaken, tselve collegie van oudts competerende, te erigeren van nyeuws tselve, is eendrachtelick affgeslagen, als onge-raetsaem bevonden tselve collegie voer alsnoch te erigeren; is tot voerderinge van desen by provisie geresolveert ende belast, dat men sal scryven aen de steden, wesende van de Staten, ten eynde zylieden ierstsdachs overseynden die namen ende toenamen van de leenmannen, residerende binnen huere stadt ende quartiere, om daeruuyt oft sulcke andere, als zylieden daertoe bequaem hebben, vier oft vijff by den Staten in elcken quartier by provisie gecommitteert te wordden ende geauthoriseert tot ordinaris leenmannen by publicque uuytsettinge van billetten, sulcx ende ten fyne, in desen vermelt."

Niet meer dus het college van Gecommitteerde Raden was in het vervolg belast als getuige op te treden bij het overdragen van leengoederen, maar die functie ging van nu af aan over op een bepaald aantal door elk der steden aan te wijzen personen. Inderdaad zien wij dan ook 20 September 1582 van wege Middelburg, Vlissingen, Zieriksee, Goes en Tholen resp. vijf, twee, vijf, vier en vier leenmannen gecomitteerd.

Het was nu echter de vraag, hoe men deze leenmannen had op te vatten, eenvoudig als voorname heeren of ook tevens als de rechtverkrijgenden van de leden der vroegere hooge grafelijke vierschaar, die als zoodanig steeds een zekere jaarwedde hadden ontvangen. Deze overwegingen zien wij uitgesproken in het jaar 1584 in het elfde punt van beschrijving voor de Staten-vergadering van 27 Februari ¹⁾ van dat jaar:

„Item alsoo die leenmannen, nu in Zeelandt by U. E. gestelt, versocht hebben op de leste dachvaert ende vergaderinge van den Staten alhier betalinge van het ordinaris pensioen, den leenmannen van outs toecommende, ende dat bevonden wort by de voorgaende rekeninge van de domeynen, dat in Bewesterschelt maer vier leenmannen ende insgelijcx in Beoisterschelt gelycke vier leenmannen eertijds zijn gegaigeert geweest, elcx met zestien schellingen gr. vlaems sjaers, ende dat nu die vorscreven leenmannen zijn in getaele in Bewesterschelt tot elff ende in Beoisterschelt tot negen

1) De Staten-notulen uit de jaren 1583—1586 ontbreken. Een afschrift van de punten van beschrijving met de daarop genomen resolutiën voor deze vergadering is echter bewaard in het Eerste Copulaatboek van de Zeeuwsche Rekenkamer fo. 470.

persoonen, sal U. E. gelieven opt tractement van de leenmannen te ordonneren, wien men voor ordinaris leenmannen sal houden, ende wat betalinge men hun zal doen."

Intusschen, de zaak is toch nog niet uitgemaakt, en de Staten hebben 7 Maart d. a. v. eenvoudig het volgende besloten:

„Alsoo die judicatorie van leenmannen alsnoch is cesserende, wordt raedtsaem gevonden dit noch te laeten op sijn beloop ende yeder van de gecommiteerde leenmannen in elck quartier te houden in gelycken graet zonder alsnoch distinctie te maecken van ordinaris oft gegaegeerde leenmannen."

Geruimen tijd zou het duren, voordat er in deze zaak een definitieve beslissing werd genomen. Eerst den 6^{en} Maart 1615 ¹⁾ werd door de Staten van Zeeland de zaak voor goed uitgemaakt en bepaald, dat er overeenkomstig het uitvoerige advies van de Rekenkamer voortaan zouden zijn zeven ordinaris leenmannen Bewesten Schelde, zes Beoosten Schelde en vier in Tholen, of, zooals het later heet, een leenhof te Middelburg, te Zieriksee en te Tholen, ten overstaan waarvan voortaan alle overdrachten van leengoederen zouden plaats hebben ²⁾. Dit advies van de Rekenkamer geeft een duidelijke

1) Zie gedrukte Staten-notulen op dien datum.

2) Zie nader Teg. Staat I, blz. 98, 109, 431 en II, blz. (101). Duidelijkheidshalve laat ik in Bijlage XII een in den tijd van de Republiek door Gecommitteerde Raden gepasseerden verlijfbrief volgen, om goed te doen zien, dat de functie van „leenmannen" in dezen tijd geheel dezelfde is gebleven, en dat dus deze „leenmannen", evenmin als die uit den landsheerlijken tijd, iets met de hooge vierschaar hadden uit te staan. Vgl. hiermede ook Bijlage V.

uiteenzetting van de zaak en ik heb het daarom als Bijlage XIII afgedrukt ¹⁾). Er blijkt tevens duidelijk uit, dat van nu af aan de bezoldigde leenmannen in Zeeland voor goed zijn afgeschaft.

Bepaald bezoldigde ambtenaren van de hooge vierschaar zijn er dus onder de Republiek niet meer aanwezig, en toch kan men zeggen, dat dit college in zekeren zin nog tot het einde der Republiek is blijven voortbestaan. Hoe dat mogelijk is, zal duidelijk worden, wanneer wij nu nog even in het kort nagaan, wat er van de hooge vierschaar als rechtbank in crimineele zaken is geworden.

Bij de behandeling van ons college in die hoedanigheid bleek het, dat resp. sedert 1512 en 1517 de stadsgerechten van Zieriksee en van Middelburg, het eerste over het platteland van Zeeland Beosten, het laatste over het platteland van Zeeland Bewesten Schelde de functiën van de hooge vierschaar in crimineele zaken hadden overgenomen, maar dat die gerechten daarbij niet eenvoudig als vierschaar van die steden, maar als „sgraven mannen Beosten en Bewesten Schelde”, dus als hooge grafelijke vierschaar optraden. Nog duidelijker wordt dit, wanneer wij zien, dat daarbij niet de baljuwen van die steden, maar de rentmeesters van Zeeland Beosten en van Bewesten Schelde de functies van officier uitoefenden.

Tevens volgt daaruit echter onmiddellijk, dat er voor

1) De registers met adviezen van de Rekenkamer beginnen eerst met 1634. Dit advies is echter bewaard gebleven in een afschrift in het Eerste Copulaatboek van de Zeeuwsche Rekenkamer, f°. 473 vlg.

deze hooge vierschaar geen afzonderlijke bezoldigde ambtenaren meer behoeften te zijn: de rentmeesters toch werden naast hunne overige werkzaamheden belast met die van hoogbaljuw, en „'s graven mannen" waren geheel dezelfde als de leden van de stadsvierschaar resp. van Zieriksee en Middelburg. Het ware te denken geweest, dat allengs beide functies van deze stadsvierscharen geheel in elkaar gevloeid waren, te meer, daar later ook in deze zaken te Zieriksee de stadshaljuw in plaats van den rentmeester als officier is gaan optreden. Dit is echter niet geschied.

Tot het einde van de Republiek toe is het steeds duidelijk merkbaar, of de gerechten van Middelburg en Zieriksee in een zaak over inwoners van hun eigen stad dan wel over bewoners van het platteland optreden. In het laatste geval heeten ze steeds „'s graven mannen Bewesten of Beosten Schelde", en treedt daarbij — te Middelburg ten allen tijde, te Zieriksee alleen vóór 1576 en later alleen in sommige speciale gevallen — niet de stadshaljuw, maar de eerste grafelijke officier, nu in den tijd van de Republiek de rentmeester, als rechtseischer op.

Toch heb ik nog op enkele afwijkingen te wijzen, die zich in verloop van tijd hebben voorgedaan.

In de eerste plaats in Zeeland Bewesten Schelde. M. n. op het eiland Walcheren is de zaak op den duur eenigszins anders geworden. Het is bekend, dat direct na de inneming van den Briel in 1572 al dadelijk, nog in dezelfde maand April, de steden Vlissingen en Vere zich aan de zijde van den Prins geschaard hebben en dat eerst in het jaar 1574 na een

langdurig beleg Middelburg dat voorbeeld heeft gevolgd ¹⁾). Vlissingen en Vere moesten daarvoor beloond worden en de Prins heeft zich hierin niet onbetuigd gelaten. Nog geen maand na de overgave van Middelburg, op 19 Februari 1574, heeft Willem I aan beide steden, aan Vlissingen op 2 Maart, aan Vere op 11 Maart ²⁾) belangrijke privilegiën geschonken. Ten opzichte van ons onderwerp zijn daarin de volgende bepalingen van gewicht.

Artt. 17 en 18 van het aan Vlissingen 2 Maart 1574 geschonken privilegie luiden onder meer als volgt:

„XVII. Item hebben oick geaccordeert ende geoctroyeert, dat... de prochiën van Soutelande, St. Janskercke, Serboudenskercke, Crommenhoucke, Biggenkercke, Coudekercke, Westersouburgh, Oostersouburgh ³⁾), Ritthem ende Welsinghen ende de inwoenders van dyen, sullen te rechte staen binnen der voirsz. stadt van Vlissinghen, voer schout en kuerschepenen aldaer jegewoirdelyk gecreëert.

XVIII.... Belangende de hooge jurisdictie der voirn. prochiën, hier te vooren geëxerceert by den rentmeester van Bewesterschelt, dezelve zal bedient worden by den bailiu der voirn. stadt ter judicature van burgmeesters ende scepenen der zelve.”

Geheel overeenkomstig hiermede is, hetgeen te lezen

1) Zie REIJGERSBERCH ed. BOXHORN II, blz. 545 vlg.

2) Zie deze beide privilegiën in hun geheel afgedrukt in REIJGERSBERCH ed. BOXHORN I, blz. 195 vlg. en 228 vlg. Zie het privilegie van Vlissingen ook in Costumen van Vlissingen, ed. 1763, blz. 161 vlg.

3) De drie laatste parochiën zijn bij REIJGERSBERCH overgeslagen.

staat in de artt. 2 en 3 van het aan Vere geschonken privilegie van 11 Maart d. a. v.:

„II. Item . . . dat de prochiën van Sandijck, Cleeuwerskercke, Schellacht, Gapinghe, Serooskercke, Polder, Oostcappel, ende St. Aechtekercke, midtsgaders Domburch buyten, ende d'inwoonderen van dien . . . sullen te rechte staen binnen der voorsz. stadt van der Vere, voor schout ende keurschepenen, aldaer teghenwoordich ghecreëert . . .

III. . . Belanghende de hooghe jurisdictie der voornoemder parochiën, hier te vooren geëxerceert by den Rentmeester-generael Bewesterscheldt, dat die bedient sal worden by den bailliu der voorghenoemder stadt, ter judicature van burgermeesters ende schepenen derselver.”

Bij beide privilegies komt het hier vooral op de laatstelijk genoemde bepalingen aan. Er blijkt uit, dat in 1574 aan de stadsvierschaar van Middelburg als hooge grafelijke vierschaar Bewesten Schelde de rechtspraak in crimineele zaken over een aanmerkelijk deel van het platteland van Walcheren is ontnomen, en gegeven aan de steden Vere en Vlissingen, die — ik vestig er hier nog in het bijzonder de aandacht op — deze zaken zouden behandelen, niet op aangeven van den rentmeester, zooals men zou vermoed hebben, maar van den betrokken stadsbaljuw.

En nog was dit voor Middelburg op Walcheren niet het eenige verlies. Nog een andere ambachtsheerlijkheid op Walcheren werd door den Prins, eveneens in Maart 1574, van wallen en vesten voorzien en tot stad verheven. Ik bedoel de heerlijkheid Arnemuiden. Ten aanzien van de rechtspraak zou deze nieuwe

stad ¹⁾ dadelijk geheel op denzelfden voet als Middelburg te staan komen. Arnemuiden kreeg dadelijk rechtspraak in alle crimineele zaken en de stadsvierschaar van Middelburg als hooge grafelijke vierschaar moest dus ook deze rechtspraak voortaan missen.

Echter niet alleen over het platteland van Walcheren, ook over het geheele overige platteland van Zeeland Bewesten Schelde had de stadsvierschaar van Middelburg als hooge vierschaar rechtspraak in crimineele zaken. Zoodra de opstandelingen in 1572 op Walcheren vasten voet hadden gekregen en ook Middelburg, dat nog Spaanschgezind was, begonnen te belegeren, is daarin tijdelijk verandering gekomen. Van Brussel uit toch gaf de Raad van State bevel, dat voorloopig de berechting van alle misdadigers in dat deel van Zeeland Bewesten Schelde, dat nog niet was afgefallen, niet meer te Middelburg, maar te Goes zou plaats hebben. Toen in 1574 ook Middelburg prinsgezind was geworden, was er natuurlijk nog reden te meer om dezen toestand te bestendigen, maar iets anders werd het, toen in 1577 Goes en Zuid-Beveland op satisfactie overgingen. Voor de hand lag het, dat Middelburg als van ouds weder de rechtspraak in crimineele zaken over het geheele platteland van Zeeland Bewesten Schelde zou gaan uitoefenen. Goes wilde hiervan echter niets weten, maar ten slotte werd na veel strijd de vroegere toestand toch weder hersteld. Den 1^{en} Juli 1586 werd door de Staten van Zeeland besloten „den rentmeester Bewesten

1) Het privilegie voor Arnemuiden is thans gedrukt in Versl. en Meded. Ver. Bronnen van het Oud-Vaderlandsche Recht, V, Afl. 4 (1907).

Schelde in zijn oude possessie te maintaineren ¹⁾."

In Zeeland Beoosten Schelde was sedert 1512 een dergelijke toestand geschapen als sedert 1517 in Zeeland Bewesten Schelde. De stadsvierschaar van Zieriksee trad sinds dat jaar voor het platteland als hooge grafelijke vierschaar op, aanvankelijk ook met den rentmeester Beoosten Schelde als hoogbaljuw. In tegenstelling echter met Middelburg is dit in Zieriksee niet zoo gebleven. Kort na het prinsgezind worden van deze stad en nog voordat in 1576 de stad weder korten tijd door de Spanjaarden was genomen, is op den 2^{en} Juli 1574 door de provisioneele regeering van Zeeland, „Gouverneurs ende Gedeputeerden", aan den rentmeester alle macht in deze zaken ontnomen, zooals dat duidelijk staat opgetoekend in de provisioneele commissie voor den baljuw van Zieriksee van dien datum ²⁾:

„Op huyden den tweeden dach Juli anno vijfthien hondert vierentzeventich die Gouverneurs ende Gedeputeerde Raden des lants van Zeelant, verstaen hebbende, hoe dat opt pretext van seker geschil ende differentie, gemoveert by Tristram Jhane, rentmeester-generael van Zeelant Beoosterschelt, de justitie ten platten lande van Beoosterschelt niet en hadde haren behoorlycken cours ende voortganck; hebben tot vorderinge van deselve geordonneert ende ordonneren by

1) Deze geheele geschiedenis is uitvoerig behandeld in (v. d. SPIEGEL) Historie van de Satisfactie van Goes, 1777, blz. 346 vlg., zie ook ERMERINS, Zeeuwsche Oudheden VII, 1, blz. 64 en B. J. L. DE GEER in Kroniek v. h. Historisch Genootschap XII, blz. 141 vlg.

2) Zie Achtste Copulaatboek van de Rekenkamer van Zeeland, f°. 55 vlg.

desen, dat meester Caspar van Vosberge als bailliu der stede van Ziericzee, hangende tvoorscreven geschil ende different, by provisie ende tot alder stont by Syne Excellentie daervan geordineert sal wesen, tvoorscreven sijn offitie ende ampt steecken ¹⁾ ende excerceren sal over tvoorscreven platte lant van Beoosterschelt, wesende by der ordonnantie van Zijnder Excellentie aan de voorscreven stede van Ziericzee geannexeert; bevelende eenen ygelicken ten voorschreven platten lande ende alle andere, dat sy den voornoemden bailliu oversulcx respecteren, obedieren ende gehoorsaem zijn ende voorts int excerceren van tselve sijn officie, als van noode sijnde, alle hulp ende bystant doen. Actum tot Middelburgh in tlants Raat, ten dage ende jare als boven . . .”

Nadat in 1576 Zieriksee weder aan den Prins was gekomen, is deze toestand zoo gebleven. In de commissie voor Tristram Jhane als rentmeester van Beoosten Schelde toch komt deze zinsnede voor ²⁾:

„Dit alles, soo syne voorsaten in offitie, rentmeestersgenerael van Zeelandt Beoosterschelt ende Dreisschere tzelve offitie bedient hebben, uuytgesondert de hooghe jurisdictie over Beoosterschelt voorscreven, dat wy (omme redenen) gegonnen hebben den jegenwoordighen bailliu van Ziericzee.”

Dit alles geldt niet alleen voor den „jegenwoordighen bailliu” van 1576. Ook later is de stadsbaljuw van Zieriksee steeds tevens als hoogbaljuw Beoosten Schelde blijven optreden, en slechts een klein deel van zijn

1) lees: „strecken”.

2) Zie t. a. p. f°. 57.

macht heeft de rentmeester later weder terug gekregen.

Behalve dat in 1625 en 1660 de rechtspraak in misdaden, gepleegd in verband met gestrande goederen en enkele andere dergelijke zaken — eigenlijk behoorende tot de „cas réaux”, en dus in dit verband niet thuis behoorende ¹⁾ — uitdrukkelijk aan den rentmeester is toegekend, hebben wij nog uit 1705 ²⁾ een duidelijke aanwijzing, hoezeer men toch nog gevoelde, dat eigenlijk de rechtspraak over de crimineele zaken op het platteland rechtens niet aan den stadsbaljuw van Zieriksee toekwam. In dat jaar gingen de Staten van Zeeland er toe over, de hooge heerlijkheid Dreischor met de daarbij behoorende ambachtsheerlijkheden Zonnemaire en Noordgouwe te verkoopen. De hooge rechtspraak behielden de Staten echter voor zich zelf. Ook in die heerlijkheden werd het stadsgerecht van Zieriksee als hooge grafelijke vierschaar over Beoosten Schelde met de uitoefening daarvan belast. Echter niet de stadsbaljuw van Zieriksee, maar de rentmeester van Zeeland Beoosten Schelde zou daarbij als hoogbaljuw optreden.

En in Zeeland Bewesten Schelde en in Zeeland Beoosten Schelde zijn dus, de geheele Republiek door, de stadsvierscharen van Middelburg en Zieriksee als hooge grafelijke vierscharen blijven voortbestaan, en daarbij in Zeeland Bewesten Schelde geheel, in Zeeland Beoosten Schelde gedeeltelijk de betrokken rentmeester als hoogbaljuw. Hoezeer men in die steden steeds op

1) Zie hiervóór, blz. 39. Ook deze zaken behoorden dus eigenlijk vroeger tot de competitie van het Hof van Holland.

2) Zie over deze zaak Teg. Staat II, blz. 430.

de rechtspraak over het platteland gesteld is gebleven, daarvan is nog uit de allerlaatste jaren van de Republiek een duidelijk voorbeeld te vinden.

In 1787 werd het wenschelijk geoordeeld over het aan den mond der Schelde gelegen fort Bath, even als dat indertijd ook bij de forten Lillo en Liefkenshoek geschied was, het bestuur geheel aan Gecommitteerde Raden van Zeeland te brengen. Ten opzichte van de crimineele rechtspraak opponeerde echter Middelburg ten hevigste. De Staten van hun kant (Statennotulen 17 Mei 1790) betoogden wel, dat „ook omtrent de crimineele jurisdictie binnen hetzelfde (hoezeer niet dan een lastpost zijnde) geene uitzondering behoorde plaats te hebben, maar, evenals in de gemelde forten, behandeld, daar het niet alleen met den aart van een besloten fort strijdig zoude zijn, dat een ander rechter binnen hetzelfde jurisdictie oeffende, maar ook de groote geëloigneerdheid der residentie van 's graven mannen Bewesten Schelde, aan welke de jurisdictie daar ter plaatse over het platteland bij delegatie is opgedragen, de crimineele justitie binnen het fort niet dan gebrekkig, langwijlig en voor den lande ten uitersten kostbaar zoude maaken.” Het kon echter niet baten. Den 26^{en} Juli 1790 moest door de Staten van Zeeland het volgende besluit worden genomen:

„Vermits de heeren van Middelburg hebben gedifficulteerd om als 's graven mannen van Zeeland Bewesten Schelde af te zien van de crimineele jurisdictie in het Fort te Bath, wordt de uitoefening (daarvan) aan die heeren overgelaaten.”

Ook na den val van de Republiek is over het algemeen

in Zeeland, nog gedurende den geheelen Franschen tijd, de rechterlijke organisatie in hoofdzaak onveranderd gebleven. Het belangrijkste feit is, dat er na de grondwet van 1801 sedert 1803 nog een afzonderlijk Departementaal Gerechtshof van Zeeland is gekomen, maar dit was geheel de rechtverkrijgende voor Zeeland van het Hof van Holland, dat steeds nog, zooals wij meer dan eens zagen, voor Holland en Zeeland samen was blijven fungeeren. Zaken van de hooge vierschaar in Zeeland zijn nooit aan dit gerechtshof opgedragen, al bevatten de notulen van dit hof uit de jaren 1803 en 1804 ook langdurige onderhandelingen hierover. Er is echter nooit iets van gekomen, en toen ons land in Juli 1810 bij Frankrijk werd ingelijfd, was de rechtspraak in crimineele zaken over het platteland nog geheel als vroeger aan de stadsvierschaar van Middelburg en die van Zieriksee als hooge grafelijke vierschaar toekomende.

BESLUIT.

Vatten wij ten slotte het in de vorige bladzijden geschetste nog eens in korte trekken samen, dan zien wij in hoofdzaak het volgende: oorspronkelijk was alle rechtspraak in handen van den graaf, hetzij dan van dezen zelf, hetzij van de grafelijke vierschaar. Voordat deze laatste een georganiseerd lichaam was geworden, waren echter reeds de afzonderlijke ambachtsheerlijkheden in het bezit gekomen van een deel der grafelijke rechtspraak, m. n. die in boetstraffelijke en civiele zaken. Aan de grafelijke vierschaar was alleen nog gebleven rechtspraak in leenzaken, rechtspraak in hooger beroep in civiele zaken en rechtspraak in crimineele zaken, altijd, voor zoover deze laatste niet op de afzonderlijke hooge heerlijkheden en steden was overgegaan.

Met het einde der 15^e eeuw moest de hooge grafelijke vierschaar de rechtspraak in hooger beroep geheel aan het Hof van Holland afstaan, en zij hield in de 16^e eeuw dus alleen nog de rechtspraak in leenzaken en die in crimineele zaken over. En van deze beide zou alleen de laatste ook nog na onzen afval van Spanje aan de hooge vierschaar blijven voorbehouden:

immers de rechtspraak in leenzaken kwam aan het college van Gecommitteerde Raden.

Men ziet het dus, het langst bleef ons college als rechtbank in crimineele zaken bestaan, en het is daarom, dat wij vooral bij het beschouwen der hooge vierschaar in deze functie tevens een duidelijk beeld kunnen krijgen van de ontwikkeling der geheele rechterlijke organisatie in Zeeland, ja, nog meer, de positie, welke Zeeland, in vergelijking met de naburige provinciën, ten opzichte van de rechterlijke organisatie heeft ingenomen, kan daaruit duidelijker aan den dag komen.

Laten wij toch voor het oogenblik de vrijwillige rechtspraak, die reeds in zeer vroegen tijd op de afzonderlijke ambachtsheerlijkheden is overgegaan, en de allerhoogste rechtspraak, die steeds aan den vorst zelf bleef voorbehouden en dus altijd door diens allerhoogste college, voor Zeeland het Hof van Holland, werd uitgeoefend ¹⁾, buiten beschouwing, dan treft het ons, dat in alle deelen van ons land gelijkelijk de rechtspraak in boetstraffelijke en civiele zaken, sedert, laten wij zeggen c. 1300, in handen was van de gerechten in iedere ambachtsheerlijkheid afzonderlijk, maar dat er juist ten aanzien van de crimineele rechtspraak verschillen zijn waar te nemen.

Ik wil daarbij dan vooral het oog richten op de met Zeeland het meest verwante provinciën Vlaanderen en Holland. Immers in Gelderland, Utrecht en Over-

1) Zie nader hiervóór, blz. 39.

ijssel was de toestand eenigszins anders. Wij zagen het reeds hiervóór, blz. 19 vlg., dat daar, althans in de middeleeuwen, eigenlijk nooit sprake is van rechtspraak, in ambachtsheerlijkheden door schoutengerechten uitgeoefend, maar dat het graven- of het gouwgerecht steeds in het bezit van alle rechtspraak is gebleven.

Voor Holland kunnen wij in dezen niet anders dan de ontwikkeling in ieder der baljuwschappen afzonderlijk nagaan, of liever die in de noordelijke en oostelijke baljuwschappen West-Friesland, Waterland, Amstelland en Gooiland ter eener en de zuidelijke en westelijke baljuwschappen Zuid-Holland, Schieland, Delfland, Woerden, Rijnland en Kennemerland ter anderzide.

In de eerstgenoemde zien wij het grootste verschil met Zeeland. Daar heeft, kennelijk onder invloed van Friesland ¹⁾, de ontwikkeling steeds van onderen op plaats gehad, d. w. z. oorspronkelijk had elk schoutengerecht op zich zelf alles te zeggen en eerst later is daar door de steden een zekere centralisatie gekomen. Van een grafelijke rechtspraak en dus ook van een hooge vierschaar was daar dus eigenlijk gezegd nooit sprake, en op den duur vormde zich om elke stad een zekere kring, over welken het gerecht in de stad de hooge rechtspraak in crimineele zaken uitoefende.

Wij zien een dergelijk verschijnsel ook in Vlaanderen, maar de ontwikkeling was daar geheel verschillend.

1) Zie dit nader aangegeven hiervóór blz. 20.

Geheel als in Zeeland was daar oorspronkelijk alle rechtspraak in handen van den graaf en de grafelijke vierschaar. Vormde zich hieruit in Zeeland een vierschaar Bewesten en een Beoosten Schelde, in Vlaanderen is deze splitsing nog verder doorgevoerd. Voor verschillende deelen van het land kwamen afzonderlijke hooge rechtscolleges, als b.v. dat van het Vrije van Sluis, van Hulster Ambacht, van Axeler Ambacht, en ook namen enkele steden: Biervliet, Ter Neuzen en Sas van Gent bij de rechtspraak over hun eigen gebied die over het platteland op zich, op dezelfde wijze als wij dit in Zeeland bij Vlissingen en Vere zagen gebeuren en ook hier aldus, dat de vierschaar niet, als in Middelburg en Zieriksee als hooge grafelijke vierschaar („'s graven mannen") optrad, maar eenvoudig als stadsvierschaar, evenals zaken uit de stad zelf, deze zaken van het platteland behandelde.

Het zuiverste is het karakter van grafelijke vierschaar, ook in later tijd, nog in de zuidelijke en westelijke baljuwschappen van Holland bewaard gebleven. Overal is daar in de steden naast de vierschaar een college van „baljuw en leenmannen" voor het platteland blijven bestaan, welke colleges ook nog altijd colleges van hooger beroep zijn gebleven, ook dit in tegenstelling met Zeeland, waar, zooals wij zagen, op den duur het beroep uitsluitend aan het Hof van Holland is gekomen.

Intusschen in laatste instantie was er ook van de genoemde colleges van „baljuw en leenmannen" steeds beroep op het Hof van Holland mogelijk. Voor Vlaan-

deren geldt hetzelfde van den Raad van Vlaanderen, die hier geheel dezelfde positie innam als het Hof van Holland voor Holland en Zeeland en welks zetel, nadat een deel van Vlaanderen tot Staats-Vlaanderen, d. i. een der Generaliteitslanden, was geworden, niet langer te Gent maar — merkwaardig genoeg — te Middelburg was gevestigd.

Nog in meerdere mate was dit voor Vlaanderen dan voor Holland en Zeeland van belang, omdat, in tegenstelling met de laatste provinciën, daar, behalve hooger beroep in civiele, ook hooger beroep in crimineele zaken mogelijk was ¹⁾).

Het is hier niet de plaats op al deze zaken nog nader in te gaan. Uit het gezegde is dit echter duidelijk, dat in geen der genoemde provinciën, in Zeeland zoo min als in Vlaanderen en de verschillende deelen van Holland, m. n. in crimineele zaken, in allen deele een krachtige, van één centraal lichaam uitgaande rechtspraak kan worden waargenomen.

In civiele zaken had men, zooals wij zagen, in laatste hooger beroep altijd nog voor Holland en Zeeland het Hof van Holland, voor Staats-Vlaanderen den Raad van Vlaanderen, maar in crimineele zaken

1) Zie Teg. Staat der Generaliteitslanden, blz. 425. De oorzaak van dit verschijnsel is deze, dat er in Vlaanderen, in tegenstelling met Holland en Zeeland, in crimineele zaken soms nog volgens de ordinari procedure werd recht gesproken. Alleen in dit geval was dan ook hooger beroep mogelijk; wanneer er extra-ordinarie werd recht gesproken, kon er hier ook nooit hooger beroep plaats hebben. Men zie over deze kwestie nader B. VOORDA, De crimineele ordonnantiën van Philips II, blz. 459 vlg., en over hooger beroep in het algemeen FOCKEMA ANDREAE a.w. IV, blz. 444 vlg.

was het in iedere stad en hooge heerlijkheid de daar zetelende vierschaar, die het laatste woord had te spreken, ja somtijds had zulk een stad of hooge heerlijkheid zelfs ook over een groot gedeelte van het daar omheen gelegen platteland te zeggen.

Oppervlakkig beschouwd zien wij ook in Zeeland dit verschijnsel bij de steden Middelburg en Zieriksee; immers bij FRUIN, Staatsinstellingen ed. COLENBRANDER blz. 121 staat te lezen, dat na de opheffing der hooge vierschaar de crimineele jurisdictie van deze resp. over het platteland van Zeeland Bewesten en Beosten Schelde op de rechtbanken van Middelburg en Zieriksee is overgegaan. Beter drukt zich FOCKEMA ANDREAE, Bijdr. IV, blz. 402 uit, wanneer hij zegt, dat in 1489 ¹⁾ het gerecht van Middelburg onder den hoogbaljuw het recht kreeg om te kennen van alle doodslagen en vredebraken over het kwartier Bewesten Schelde, en dat sedert 1511 ²⁾ voor Zeeland Beosten Schelde geheel dezelfde toestand werd geschapen met het gerecht van Zieriksee als middelpunt.

Inderdaad is — en ik hoop in deze verhandeling dit punt duidelijker en juister dan dit bij FRUIN en FOCKEMA ANDREAE het geval is, te hebben in het licht gesteld, — na de opheffing der hooge vierschaar in het begin der 16^e eeuw de macht van deze in crimineele zaken wel is waar overgegaan deels op de stads-vierschaar van Middelburg, deels op die van Zieriksee;

1) Dit jaartal is niet juist; het bedoelde privilegie is van 1490, en bovendien is de toestand eerst in 1517 definitief veranderd, zie hier-vóór, blz. 69 en 73.

2) Men leze hier 1512.

maar in deze zaken zijn die vierscharen geheel als plaatsvervangers van de grafelijke hooge vierschaar gaan optreden: de schepenen werden in die zaken altijd „s graven mannen” genoemd, en, wat het voornaamste is, niet de baljuw van de stad, maar de grafelijke rentmeester, de hoogbaljuw, trad daarbij steeds als rechtseischer op. Wel degelijk heeft dus in Zeeland, meer dan in Holland en Vlaanderen, in ieder geval in meerdere mate dan het ons bij oppervlakkige beschouwing toescheen, sedert het begin der 16^e eeuw, en daarna ook de geheele Republiek door, steeds een centrale grafelijke rechtspraak over het platteland bestaan.

Altijd echter alleen over het platteland; de steden en hooge heerlijkheden bleven altijd in het bezit van eigen rechtspraak in crimineele zaken, en dit kunnen wij in ieder geval constateeren, dat er bij de bestuursinrichting van Zeeland ten aanzien van dat onderdeel, dat meer bepaaldelijk de rechterlijke organisatie omvat, het minst van centralisatie kan worden gesproken.

De verklaring ligt voor de hand ¹⁾. Op het gebied der staatkundige organisatie was er in iedere provincie, in de eene meer, de ander minder, reeds vóór onzen opstand tegen Spanje een vrij groote mate van centralisatie bereikt, en de toestanden zijn in de Republiek vrijwel onveranderd blijven voortbestaan.

1) Vgl. over het hier volgende vooral het meesterlijke artikel van ROBERT FRUIN over De drie tijdvakken der Nederlandsche Geschiedenis (Verspr. Geschr. I, blz. 22 vlg.), en in het bijzonder ten aanzien van de rechtspraak: J. A. FRUIN, Het recht en de rechtsbedeeling in de Republiek der Vereenigde Nederlanden (Versl. en Meded. Ver. Oud-Vaderl. Recht I, blz. 384 vlg.).

Op het gebied der rechterlijke organisatie daarentegen was dit proces in de dagen van Karel V en Philips II nog slechts in wording ¹⁾ en door onzen onvermijdelijken worstelstrijd tegen Spanje kon het onmogelijk verder worden doorgevoerd.

Vandaar dat in den tijd van onze Republiek, in elke provincie afzonderlijk, de staatsinrichting veel meer een eenheid vertoonde dan de rechtspraak: immers over de rechtsmacht tusschen steden en hooge heerlijkheden onderling en tusschen deze en het Hof van Holland werden steeds eindelooze geschillen gevoerd. Ook de geschiedenis van Zeeland kan daarvan schier op iedere bladzijde getuigen.

Het behoeft, dunkt mij, geen verder betoog — en ik wil hier eindigen met de beantwoording der vraag, in den aanvang van mijn verhandeling gesteld — evenmin als aan onze staatsinrichting heeft aan onze rechterlijke organisatie, zooals die zich in den loop van de 15^e en 16^e eeuw had ontwikkeld, de tachtigjarige oorlog iets wezenlijks veranderd. Had zich echter reeds vóórdien in elke provincie een goed georganiseerd centraal staatsbestuur gevormd, op het

1) Hoewel ik in den aanvang mijner verhandeling, blz. 3 vlg. zeide, dat ik het uitsluitend zou hebben over de vraag, door wie achtereenvolgens recht is gesproken, zoo wil ik er hier ten aanzien van de wijze van rechtspraak toch nog even aan herinneren, dat er in de 16^e eeuw in ons land door Karel V nog geen algemeene burgerlijke wetgeving was ingevoerd, dat onder de Republiek in crimineele zaken wel is waar steeds de crimineele ordonnantiën van 1570 hebben gegolden, maar dat toch de Carolina nooit in ons land kracht van wet gehad heeft, zie FRUIN, Staatstinst. ed. COLENERANDER, blz. 140 vlg., en over het laatste punt, het boven aangehaalde artikel van J. A. FRUIN, blz. 412.

gebied der rechterlijke organisatie was in iedere provincie een dergelijke eenheid nog slechts in wording. De tachtigjarige oorlog heeft den verderen groei van die eenheid gestuit; zonder onzen worstelstrijd tegen Spanje zouden wij dan ook ongetwijfeld veel eerder in het bezit zijn gekomen van die eenheid van rechtspraak en eenheid van wetgeving, die ons, zooals het nu geloopt is, eerst het genie van een Napoleon heeft geschonken.

1870
The first of these is the
fact that the
country was
not yet
settled
and the
people
were
scattered
over
the
land.

The second is the
fact that the
country was
not yet
settled
and the
people
were
scattered
over
the
land.

The third is the
fact that the
country was
not yet
settled
and the
people
were
scattered
over
the
land.

The fourth is the
fact that the
country was
not yet
settled
and the
people
were
scattered
over
the
land.

BIJLAGEN.

1871

I.

(Zie hiervóór, blz. 33, noot 1).

1519 Februari 21.

Burggraaf en leenmannen (d. i. de hooge vierschaar) doen witspraak in het geschil over tienden tusschen Anthuenis van Bourgoingnen in der name van joncvrouwe Clare van Wackene, en Hemdrick Pick Ottezoon van Beest.

Op tgescil ende different, geresen voer burchgrave, scout ende leenmannen der graeflicheit van Zeellant tusschen edele ende waerde Anthuenis van Bourgoingnen, heisschere in der name van joncvrouwe Clare van Wackene, zijnder geselmede, ter eendere, ende Hemdrick Pick Ottezoon van Beest, verweerer, ter ander zyden, spruytende ter zaicken van dat de voornoemde verweerer nyet en heeft willen aenveerden zeker somme van penningen, by den voornoemden heysscher genamptiert in handen van Wisse Jacobszoon van der Lisse als leenman der voirscreven graeflicheyt ter causen van drie ende een half ghemeten een quartier thienden, liggende in Zuyt-Bevelant in de prochie van Cloetingen, die wylen mer Andries Andries, in zijn leven ridder, heere van Wackene ende rentmeester van Bewesterscelt in Zeellant opten XIII^{en} in Januario XV^c vijfthienne, stijl van Hollant, vercocht den voornoemden verweerder, de welke thienden de voirscreven Anthuenis in den name van joncvrouwe Clare van Wackene, zijnder geselmede. dochter van den voirscreven wylen mer Andries Andries, geaenboert ende genaest heeft naer de kuere ende costumen van Zeellant, naerdien dat de voirscreven partiën int lange ten diverssche verleyde rechte dagen gehoort hebben geweest in heyssche, andworde, replique ende duplique, ende oick ghesien by den voornoemden mannen den mannebrief, die de voirscreven heysschere heeft van der voirscreven aenbordinghe der voirscreven thienden, in daten den XVII^{en} in Decembre XV^c zesthienne, dat tzelve geschiet es geweest ende by hem daer van genamptiert de voornoemde penningen binnen den jare onder den voirscreven Wisse, die hy, volgende de voornoemde keure, behoirde te

namptieren voir de voirscreven thienden, naerdat de voirscreven verweerer de zelve thienden gecocht hadde als voeren, ende oick eene missive, by de welcke de drye leenmannen, die gezegelt hebben den voornoemden mannebrief, gescreven hebben aen den voornoemden verwerer voer texpireren van tvoirscreven jaer, hoe dat de zelve heysscher geaenboirt ende genaest hadde de voirscreven thienden in den naem als boven, ende de penningen daer van genamptiert in den handen als voren;

Soc eist, dat de voirscreven mannen, geconsidereert hebbende alle tgene, dat ter materiën dienende was, hebben in presencien van den burchgrave ende ter maninghen van den schout gewesen ende wysen voer recht, dat dezelve heysschere, in den name als boven, blyven sal op zijn aenbordinghe van de voirscreven III½ gemet I quartier roede thienden, ende dat hy heffen zal de vruchten der voornoemde thienden van den voornoemden ongst XV^c achtiene, ende voirt, dat de zelve heysscher ende verwerer om zekere redenen, den voirscreven mannen daer toe porrende, hebben zullen an huer zelve de costen, by elck van hen gedaen ter saicken als boven, behouden dat zy tsamen betalen zullen de vacaciën van den burchgrave, scout, mannen ende greffier, die zy ten diversschen reysen in de zelve saicke gevaceert hebben.

Aldus gedaen te Middelburch by ons Wisse Jacobszoon van der Lisse, Pieter Bloczoon, Guillame Bardaille, Cornelis Hemdricxzoon van Gripskercke ende Woutre van Domburch als leenmannen voornoemt. Toirconden onsen zegele hier aen gehangen, ende dit opten XXIen in Februario vijfthienhondert ende achtienne, stijl van Hollandt.

Afschrift uit het zich in het Archief van de Hollandsche Rekenkamer in het Rijksarchief-depôt in Zeeland bevindende Register van akten van beleening, uitgegeven door den rentmeester van Zeeland Bewesten Schelde ADOLF HERDINCK, 1517—1535, Inv. nr. 1747, 3de kohier, fol. 31 vlg.

II.

(Zie hiervóór, blz. 37, noot 2).

De keur voor Zeeland Bewesten Schelde van 13 November 1290, afgedrukt bij v. D. BERGH II, n°. 748 komt alleen voor in een met einde-15de of begin-16de eeuwsche hand geschreven register van „privilegiën, statuten, keuren en ordonnantiën der stede van Zieriksee”, aan-

wezig in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage. Het is zeer opmerkelijk, dat art. 1 nagenoeg geheel eensluidend is met art. 1—9 van de keur voor Zeeland Bewesten Schelde van 1328 (v. MIERIS II, blz. 418 vlg.) en art. 10—17 met art. 10—34, vermeerderd met de eerste alinea van het slot van die keur. De volgorde is eenigszins anders, en bovendien zijn in de keur van 1290 enkele artikels van de keur van 1328 tot één artikel samengevoegd, op deze wijze:

Keur 1290 art. 2 = Keur 1328 art. 10

id.	"	3 =	id.	"	11
id.	"	4 =	id.	"	14
id.	"	5 =	id.	"	15—16
id.	"	6 =	id.	"	17
id.	"	7 =	id.	"	18
id.	"	8 =	id.	"	19
id.	"	9 =	id.	"	12—13
id.	"	10 =	id.	"	20—21
id.	"	11 =	id.	"	22—23
id.	"	12 =	id.	"	24—26
id.	"	13 =	id.	"	27—30
id.	"	14 =	id.	"	31
id.	"	15 =	id.	"	32
id.	"	16 =	id.	"	33
id.	"	17 =	id.	"	34 + al. 1 van het slot.

De artt. 18 en 19 van de keur van 1290 worden in die van 1328 niet gevonden, maar deze komen weder in hoofdzaak overeen met artt. 135 en 136 van de keur voor geheel Zeeland van 1290 (v. D. BERGH II, n°. 747), op deze wijze:

Keur 1290 voor geheel Zeeland.

(v. D. BERGH II, n°. 747).

Van dat die chore niet en onderscheit.

CXXXV. Alle dinc, dat dese chore niet en besceet, dat zullen die ghezwoorne sceden bi haren eede, ende daer si twifelike of spreket, wat die menynghe daer of es, dat meerre gevolch van den ghezwoerne sal voren gaen in

Keur 1290 voor Zeeland Bewesten Schelde.

(v. D. BERGH II, n°. 748).

XVIII. Alle dat die koire niet en bescheyt, dat zullen die ghezwoirne bescheyden met haren eede ende dairt twyfelick of spreec, wat die meyninge dairof is, dat meerre gevolch van den ghezwoirnen zal voeren gaen in wairhede,

waerheden, in vonnessen ende in allen dinghen, die hem toebehoeren.

in vonnissen ende in allen dingen die hem toe behoeren.

Van Zeeusschen Mercken.

CXXXVI. Daer dese chore int beghin spreect van haren mercken, dat verclaersen wi, dat ment aldus sal verstaen tusschen Casant ende Gravinghe, Hontmuden ende die zee, ende alle die gront, ende alle die landen, die hier binnen gheleghen sijn, wtghenomen die voersz. poortren, ende daer si spreect bin deser chore, dat es bin desen voersz. mercken.

Om dat wi voernoemde Florys, grave van Hollant ende Zeclant, willen, dat dese chore ende dese wet ghebonden blive ende gestade in allen poynten, die hier voerscreven siin, soe hebben wi ons hier in ghebonden ende binden alle die ghene, die na ons sullen wesen heeren van Zeclant, ziin si van ons ghecomen, te zweeren, te bezghelen ende te verscrivene, dats noot ware, dese chore in allen poynten, als si nu ghescreven es, eer wi of yemende van onsen nacommers, of yemende van haren weghe in Zeclant moghen rechten, wilden wi of yement, die na ons comen sal omme tlant te besittene in heerlicheden, dese letteren breken, of deeren in eenighen poynten dese chore ende dese wet.

Dair de keure spreect int begin van hairen marcken, dat verclairen wy dat ment aldus verstaen zal, tuschen Kaedsant, Grevenisse, Hontemude ende die zee, ende alle die gront ende alle die lande die hier binnen gelegen sijn, vuytgenoemen die voirgen. poirteren, ende dair zy spreect binnen der koire, dat is binnen der voirs. koire.

XIX. Omdat wy voirn. Floris grave van Hollant willen dat dese koire ende dese wet gestaede blyve ende gehouden in allen pointen, die hiervoren gescreven sijn, zoe hebben wy ons hierinne gebonden ende binden voir alle diegeene die na ons commen zullen ende weesen heeren van Hollant, zjn zy van ons gecommen of niet van onsen lyve commende, te zweeren, te verstaevene dairt noot is dese koire in allen pointen als zy nu gescreven is, eer wy of yemant van onsen nacommers of yemant van hairen wegen in Zeeland moegen rechten, wilden wy of yemant die nae ons commen zal ende tlant besitten ende heerlicheden breken, letten of deeren in eenigen pointen dese koire ende dese wet, so verthien wy ons ende voir onse nacommers die de heerlicheyt besitten zullen van Zeclant hier jegens alle helpe,

Ende omme dat wi dit ghetrouwelike willen houden, sonder arghelist in allen poynten, so hebben wi dese chore bi onsen vriën wille ghezworen op die heylighe Ewangeliem ende bezeghelt mit onsen zeghelen, ende willen, dat onze nacomers dit doen ende houden dat hier voerscreven es.

Ghegheven in Walgheren ter Campvere, int jaer ons Heeren M. CC., ende XC. des Manedaghes na sinte Maertijns dach in den winter.

Men bemerkt het, geheel met elkander overeen komen deze artikelen niet: in de keur voor Zeeland Bewesten Schelde komt zelfs een geheele zin voor, die in de keur voor geheel Zeeland ontbreekt, maar andere aanwijzingen duiden er, dunkt mij, toch bepaald op, dat men de artt. 18 en 19 van de keur voor Zeeland Bewesten Schelde eenvoudig van de keur voor geheel Zeeland uit dat zelfde jaar 1290 — men houde ook wel in het oog, dat voor ons van deze alleen maar een gebrekkige copie uit veel later tijd is bewaard gebleven — heeft afgeschreven, en vooral wel deze aanwijzing, dat in de keur, die uitsluitend voor Zeeland Bewesten Schelde gelden zou, dezelfde grenzen worden genoemd («tusschen Casant ende Graveninghe ¹⁾, Hontmude ende die zee...») als in de keur voor geheel Zeeland. Alles bij elkaar, geloof ik, dat wij veilig mogen aannemen, dat Floris V in 1290 op denzelfden dag, waarop de

sterckenisse ende allen raeden van allen onsen eedelen luyden, van allen onsen poirteren ende van der gemeenten die woenen in Zeelant of hiernaë woenen zullen. Ende vertien ons voir allen dengeenen die besitten zullen dese heerlicheyt nae onse recht ende alle dinck die beletten moegen dese koire ende dese wet Omme dat ick getrouwelick wil houden zonder argelist in allen pointen dese wet ende dese koire by onsen vryen wille, gezwoeren up die heylige ewangeliem ende besegelt mit onsen zegele, ende willen, dat ons nacomers dit doen ende houden dat hiervoeren gescreven is.

Gegeven in Walcheren te Kampvere in den jaere ons Heeren duysent II^c ende XC, des Manendaechs nae sinte Martensdach in den winter.

1) D. i. de zuidelijke (Cadzand, een nu nog bestaande plaats in Zeeuwsch Vlaanderen) en noordelijke (Grevelingen, het water tusschen Schouwen en Goeree) grens van geheel Zeeland.

keur voor geheel Zeeland werd vastgesteld, niet ook nog een afzonderlijke keur voor Zeeland Bewesten Schelde heeft uitgevaardigd, en dat deze dwaling ontstaan is, doordat men twee eeuwen later, op het einde der 15de of in het begin der 16de eeuw, in het bovengenoemde privilegieboek van Zieriksee eerst alle 34 artikelen, en de eerste alinea van het slot van de keur voor Zeeland Bewesten Schelde van 1328 in 17 artikelen heeft afgeschreven — alleen van deze 17 artikelen staat, merkwaardiger wijze, ook in het handschrift boven de tekst een inhoudstafel opgeteekend — waarop men toen direct de beide laatste artikelen, of liever de beide laatste artikelen en het slot van de keur voor geheel Zeeland van 1290 als art. 18 en 19 heeft doen volgen.

Nr. 748 dient dus in het Oorkondenboek van v. d. BERGH, Tweede Deel, te worden geschrapt.

III.

(Zie hiervóór, blz. 46, noot 1).

1463 December 5.

Het Hof van Holland doet in hooger beroep witspraak in een geschil tusschen Jan Huyge Boomszoon en het gerecht van Zieriksee, optredende voor Betsman Huye Boomszoon over een lijfrente van twee pond 's jaars, en verwijst de zaak eerst naar de hooge vierschaar, door den graaf voor Zeeland Beoosten Schelde te Zieriksee te houden.

Roerende meyster Jan Huyge Boomszoon contra den scepenen ende gerechte der stede van Ziericxe.

Appel.

Gezien by den hove van Hollant tproces declinatorie hangende tusschen meester Jan Huyge Boomszoon, eysscher ende clager, an die een zyde, ende den scepenen ende gerechte der stede van Ziericxe als partye forme ende Betsman Huyge Boomszoon partye inthime, verweerders, an dander;

Seggende die voirscreven clager, hoe dat die voirscreven Betsman Huyge Boomszoon, partye inthime, in der maendt van Novembri int jair duysent CCCCLIX lestleden angesproken heeft den voirscreven eysscher voir den voirscreven gerechte van Ziericxe omme ende ter cause van zeker lijfrenten van II £ gr. sjairs, die die voirscreven partye inthime den voirscreven eysscher jairlicx eysschende ende manende was ende die welke lijfrenten die voirscreven Betsman, partye inthime, zeyde, dat hij die geloofd hadde Aechte

Willem Janszoon dochter, dair die voirscreven eyscher up seyde ende andwoirde, dat hy den voirscreven Betsman metten nieten en bekende seuldich te wesen; ende nadat die voirscreven scepenenen ende gerechte partyen an beyden zyden al int lang gehoirt hadden, so hebben zy tot prouffijt ende voordede van die voirscreven partye inthime hoer vonnisse dairvan gepronunchiert ende uuytgesproken; ende wairover dat die voirscreven cysscher zeker vix van relievemente in cas van appellacye van mynen genadich heer, den hartoghe van Bourgongnen, grave van Hollant ende van Zeellant vercregen heeft (als hy him bevoelde belast ende greveert te wesen by den voirscreven vonnisse) inhoudende tvoirscreven relievement committemus up mijn heren den Stedehouder ende Raide van Hollant, ende concludeerde dair omme die voirnoemde eysscher, dat mit onrecht ende quade cause by den voirscreven van den gerechte hy gecondempneert is geweest, ende dat tvonnisse van dien sculdich is ende behoirt gereformeert ende te nyeute gedaen* te wesen als onrechtelicken ende abuyselicken gegeven, ende voirt den voirscreven verweerders ende partye inthime, even veer dattet een ygelic van hunlyden angaen mach, gecondempnert te hebben in alsulke costen, als hy tot deser instantie gedaen heeft;

Wairtegens dat die voirscreven verweerders by een excepcie declinatorie zeyden ende proponeerden, hoe dat die voirscreven stede van Ziericxe is een oude en notable stede, bynnen den lande van Zeellant gelegen, die welke mit veel schone hantvesten, privilegiën ende rechten van den edelen voirvaderen mijns genadichs heren, shartogen van Bourgongnen, grave van Hollant ende van Zeellant, alle saliger gedachten, beghift ende begaeft is, ende die by den selven mynen genadich heer geconfirmert sijn, navolgende welke hantvesten, privilegiën ende rechten, ende sonderlinge van enige van dien, soe sijn aldair van wegen mijns voirscreven genadichs heren die burgermeesteren ende scepenen van der voirscreven stede van Ziericxe gheëdt ende gecommitteert omme enen ygelicken recht ende justicie te doen ende te administreren na uuytwysinge den kueren, verboden, hantvesten, privilegiën, rechten, costuemen ende haircomen der voirscreven stede van Ziericxe, uuyt crachte van welken hantvesten die voirscreven burgermeesteren ende scepenen hebben die hantieringe der justicie bynnen der selver stede geplogen ende geëxerceert van also ouden haircomen ende langen tyden, dat gheen memory van menschen en is ter contrari, ende ymmer sonderlinge van dese ende gelycke saken zo hebben die voirscreven burgermeesteren ende scepenen altijd gekent ende na den rechten der selver stede hoer vonnissen dair-

op uuytgesproken ende gegeven, sonder dat nye belet noch geimpediert en sijn geweest mit enige appellacie, reformacie off provocacie, mitgaders oic, dat ye tot hairtoe die voirscreven burgermeesteren ende scepenen buyten der voirscreven stede dairomme te rechte betogen sijn geweest; nietmin, indien die voirscreven meester Jan, eysscher, roerende deser sake, dair questie om is, ende boven dat duechdelicke vonnisse, by hunluyden uuytgesproken, van den voirscreven burgermeesteren ende scepenen hem van tselve vonnisse belagen wille, dat hy dat sculdich is te doen voir mynen voirscreven genadich heer, off mynen genadich heer van Charroloys, zynen eenigen ende oudsten zoon, voir die vierschare van Beoisterschelt in den lande van Zeellant ende nergens anders, ende dat alle die ghene, die tusschen Bornesse ende Heydenzee, in welker bepalinge dat die voirscreven van Ziericxe mit anderen steden mede begrepen ende gelegen sijn, nergens anders te ¹⁾ rechte sculdich en sijn te staen dan voir die vierscharen van Bewesterschelt ende Beoisterschelt, twelke also by vonnissen van leenmannen der graeflicheyt van Zeellant verclairt, gewijst ende uuytgesproken was in der vierschare, die by mynen voirscreven genadich heer van Charroloys in der vierschare van Bewesterschelt tot Middelburch geseten ende gehouden was in den jare van LIIII lestleden;

Zeggende oic die voirscreven verweorders, dat in stivenisse, starckenisse ende confirmacie van desen onlanx belieft heeft denselven mynen genadich heer van Charroloys te gonnen ende te geven tot bode ende versoucke van den edelen ende goeden steden des lants van Zeellant, int consenteren van deser jegenwoirdiger bede, zeker privilegiën ende hantvesten, ende die welke dat by mynen genadich heer, den hertoge voirscreven, geconfirmeert ende gevesticht sijn die, onder anderen punten, by expresse inhouden ende verclaren, dat van nu voirtan alle die ghene, die geseten ende wonachtich sijn tusschen Bornesse ende Heydenzee niet en sullen mogen gedachvaert worden mit enigen mandementen noch anders, om gheenrehande sake dattet zy, dan alleen bynnen den palen van den voirscreven landen van Zeellant, elc int zyne ende dair hy mit rechte behoirt na den kueren ende rechten van den selven landen, ende dat navolgende desen die graven ende gravinnen van den voirscreven lande van Zeellant, voirvaders mijns voirscreven genadich heren, van ouden haircomen hebben up titel van gelycke privilegiën ende ymmer van so langen tyden, dat

1) Het hs. heeft: „ste”.

gheen memorye van mensschen en is ter contrary, die voirscreven vierschare up den poirteren bynnen der voirscreven stede van Ziericxe altyts mit den scepenen aldair geseten ende gehouden, in welker vierschare gehandelt, gesproken ende gedecideert worden alrehanden questiën ende saken, also wel roerende onbehoirlicke vonnisse als van alrohande excessen, by den suppoosten van den gerechte aldair gebuert ende gedaen; seyden voirt die voirscreven verweerdors, dat de selve mijn genadich heer int consenteren van deser jegenwoirdiger bedo den voirscreven edelen ende goeden steden van den lande van Zeellant noch een ander privilegie gegondt ende geconsenteert heeft, by de welke dat deselve mijn genadighe heer den edelen ende goeden steden voirscreven beloeft heeft te onderhouden ende te doen onderhouden alle hoer brieven, privilegiën ende rechten, gelijc hy dat tot zijre blyder incomste ende huldinge van desen lande beloofde, ende, omme merckelic te onderwysen, dat mijn voirscreven genadighe heer den hertoge ende mijn genadighe heer van Charroloys, zijn hoich geboren zoon, ymmer beliest, dat die justicie, berecht ende administracie van allen saken, hoedanich die sijn off wesen mogen, verschinende ende vallende in den voirscreven lande van Zeellant, aldair berecht sullen wesen ende nergens anders, ende, opdat die rechtvorderinge aldair niet belet en soude worden mit vix, die enige op hoir sinister te kennengeven subreptiverlick vercrygen souden mogen, gelijc die voirscreven eysscher gedaen heeft, als clair ende openbair is, soe heeft die voirscreven mijn genadighe heer den voirscreven edelen ende goeden steden van Zeellant int consenteren van deser jegenwoirdiger bedo noch geconsenteert een ander privilegie ende hantveste, by expresse inhoudende, dat van nu voirtan zijre genaden niet gehengen en sal, dat die rechten van zynen voirscreven landen van Zeellant belet off becommert sullen wesen mit vix noch anderssins in kennisse van zaken, voir hunluyden hangende ende wesende, die nae hoeren rechten, kueren ende privilegiën hunluyden sculdich sijn toe te behoren, imponerende dairop silencie an allen synen officieren ende rechteren, ende sonderlingen synen stedehouder ende raide van Hollant;

Ende concludeerden mitsdesen die voirscreven verweerdors ende desgelijcx die voirscreven partye inthime, dat mit onrechte ende quader cause die voirscreven eysscher over hunluyden gecroont, geclaecht ende die voirscreven vix van relievemente vereregen heeft, ende dat dat voirtstel van denselven eysscher sculdich is bekent te wesen een onbehoirlicke nyeuwicheyt, contrarie den rechten van den lande van Zeellant upgeset, ende dat dair omme dese sake, dair questie om is, by sententie van den

hove sculdich is geremitteert ende gerenvoyeert te wesen tot berechte ende judicature van der voirscreven vierschare van Beoisterschelt in Zeellant, ende mitsdien den voirscreven eysscher te condempneren in alsulke kosten, als partye forme ende oic partye inthime tot deser instantie gedaen hebben;

Tegens welke andwoirde die voirscreven eysscher replicierde ende seyde, dat dese sake, dair questie om is, geen nyeuwicheyt en is, want die voirscreven verweeiders diwil van hoeren onrechten vonnissen alhier te hove¹⁾ peremptoirlic geandwoirt ende te rechte gestaen hebben, ende dat men niet geplogen heeft in die vierschare van Bewesterschelt off Beoisterschelt reformacie te intenteren off te betrecken, noch nye gehoint noch gesien en is geweest, dat men in enige van den voirscreven vierscharen enige kennisse neemt van civile saken, penninlicke sculden ende van dagelicxen rechten, gelijc dese sake is, dairvan dat alhier questy is, mer van crachte, geweld, dootslagen ende andere diergelycke brueken ende criminele saken angaende der hoicheyt ende souveraineteyt van mynen voirscreven genadighen heer, ende dattet oic nye gesien en is geweest, dat men collegiën van wetten van dagelicxe rechten, ende sonderlinge van penninlicke²⁾ sculden ende civile saken, betrect off dairvan proces intentcert tot enich van den voirscreven vierscharen, mer sulc ende civile zaken ende vonnissen van wetten souden by appellaciën off reformaciën alhier te hove behoren ende berecht werden, ende, off die voirscreven verweeiders handvesten hadden, dat men hoer poirters nergens betrecken en soude mogen dan ten rechte van Zeellant, zo en soude dat nochtans denselven verweeiders alhier niet mogen baten, angesien dat zy van der sake, dair questie om is, die eerste instantie ende voirkennisse gehadt hebben, te weten tusschen den voirscreven clager ende eysscher an die een syde, ende Betsman, hoeren poirter, partye inthime, an dander ende dat oic dieselve privilegiën ende hantvesten hoir niet vorder extenderen en souden dan tusschen singulare ende private personen, dat die voirscreven verweeiders niet en sijn, mer sijn collegie van wetten ende representeren den gehelen buyck ende lichaem van der voirscreven stede;

Ende concludeerde dairomme die voirscreven eysscher, dat by sententie van den voirscreven hove die exceptie declinatorie van den voirscreven verweeiders sculdich was van onwairden gewijst ende te nyeute gedaen te sijn als qualicken geëxceptiert ende declineert te hebben,

1) Het hs. heeft: „alhier te hove alhier”.

2) Het hs. heeft „pennincke”.

ende dat dairomme die voirscreven verweerdere sculdich ende gehouden souden wesen te rechte te staen peremptoirlicken te andwoirden ende rechts te plegen upten eysch ende beclachte van denselven anlegger;

Up ende tegens welke replycke die voirscreven verweerdere zeyden, proponeerden ende dupliceerden, dat men niet sculdich en is te presumeren quaet te geschien by yemende, sonderlinge ymmer van quade vonnissen te geven van scepenen, die omme een ygelicken recht ende justicie te doen geëedt sijn, ende dat men na hoeren ouden privilegiën ende rechten, ende oic die nyeuwe hantvesten ende privilegiën, die zy onlanx vercregen hebben van mynen voirscreven genadich heer van Charroloys ende geconfirmceert by mynen voirscreven genadighen heer den hertoge, synen vader, by expresse ende generaelicken begrepen heeft sonder enich onderscheyt, exceptie ofte reservatie, dat men ghenen poirter buyten den lande van Zeellant vervolchen noch betrecken en zal mogen in gheinre manieren dattet sy, in twelke die hoicheyt ende souverainiteyt des selfs mijns genadichs heren niet vermindert noch gecleynt en is, want, wairt dat enige onrechte sententiën ofte vonnissen gegeven waren by scepenen tot Ziericxe, alst niet en sijn, die mach sijnre genaden verhalen ende reformeren in de voirscreven vierschare van Beoisterschelt, makende sulke nyeuwe scepenen, als hem belieft, ende die te nyeute doen na den rechte ende costume der selver stede; ende, behouden die wairdicheyt van den voirscreven eysscher, dat beneficij van appellacie en is ymmer den bezwairden ende gegreveden mitten vonnisse van den voirscreven verweerdere niet benomen, want, indien dieselve clager zeggen wille by tvoirscreven vonnisse gegreveert ende belast te sijn ende hy dat sustineren will, dat mach hy doen reformeren by den edelen persoon mijns genadichs heren, hem sittende in syne voirscreven vierschare van Beoisterschelt in Zeellant, ende dat van die privilegiën, handtvesten ende rechten van der voirscreven stede ende van die interpretacie van dien nyement en behoirde juge off rechter competent te wesen dan die ghene, die se gegeven heeft;

Ende concludeerden dair omme dieselve verweerdere ende partye inthime, gelijc zy boven in hoer andwoirde declinatorie gedaen hebben, makende eyssch van den costen mit veel meer anderen langen redenen ende voirtstellen, by beyde den voirscreven partyen in hoeren scrifturen voirtgesteld ende geproponceert;

Gesien voirt by den voirscreven hove alle alsulke munimenten, brieven ende documenten, als partyen an beyden zyden produceren ende overgeven hebben willen omme die verificacie ende approbacie van hoeren redenen ende vermeten, by hunluyden in hoeren voirscreven scrifturen voirtgesteld

ende geproponeert, mitten reprochen ende salvaciën, dairup dienende, ende voirt al, dat tot deser materie dienende is geweest; gehoirt, verstaen ende mit rype deliberacie van raide overgewegen, ende sonderlinge die cleynicheyt ende nature van der sake, dair questie omme is;

Tvoirscreven hoff in den name mijns genadich heren, shertogen van Bourgoengen, grave van Hollant ende van Zeellant wijst voir recht, dat die declinatorie, voirtgesteld by die van den gerechte van Ziericxe als partye forme ende Betsman Huyge Boomszoon, partye inthime, even verregelic van hun dat angaen mach, verweerders, wel gefondeert is, remitterende ende renvoyerende dairomme tberecht ende judicature van deser sake, dair questie om is, ter vierschare ende ter plaitse, aldair ende also dat behoirt, condempnerende voirt den voirscreven clager ende eysscher in den costen, by die van den gerechte van Ziericxe ende oic partye inthime gehadt ende geleden tot deser instantie, ter tauxacie van den voirscreven hove.

Gedaen en gegeven onder tsignet etc. opten V^{en} dach in Decembri anno XIII^oLXIII, dairby ende over waren Almade, Assendelff, Haelwijn, Eycke, Bouverye ende Wouter.

Afschrift uit het zich in het Archief van het Hof van Holland in het Algemeen Rijksarchief-depôt te 's-Gravenhage bevindende „Memoriael van Sententiën G”, fo. 39 vlg.

IV.

(Zie hiervóór, blz. 46).

1494 Februari 25.

Het Hof van Holland doet te niet het vonnis, door de hooge vierschaaar van Zeeland gewezen in een zaak van hooger beroep van het gerecht van Kouwerve op Zuid-Beveland tusschen Margriete Goevert Janszoon weduwe en Jan en Cornelis Slegge Spaenzoons kinderen, als zijnde de hooge vierschaaar incompetent in die zaak in appel uitspraak te doen.

Gehoirt by den hove van Hollant die gescillen, weesende in cas van reformatie tusschen Margriete Goeverts Janszoons weedue, eysscherse ende die procureur generael van Hollant, mit hoer gevoecht voir tinterest van mynen genadichsten heeren, an die een zyde, ende Jan ende Cornelis Slegge Spaenzoons kinderen, verweerers, an dandere, concludeerende die

voirnoemde eysscherse te niete gedaen te hebben dat vonnisse, by den burggrave ende mannen van Zeelant, in cas van appelle geweest ende gepronuntieert ofte te minsten geretroacteert ende gereformeert naar style van rechte, ende concludeerende de procureur generaal van Hollant, alzoe voirnoemde vonnisse geweest was by den burggrave ende mannen voirnoemt als by incompetente rechts in materie van appelle buyten auctoritayte van den prince, datte tselve vonnisse ende procedueren by den voirnoemden burggrave ende mannen met alle, dat dairnae gevolcht was, te niete gedaen soude weesen, ende dairtegens die verweerers, die contrarie sustineerden;

Soe heeft voirnoemde hof, den selven partyen int langge gehoort, gesyen dat voirnoemde vonnisse ondo overgeweegen hebbende alle, dat tot deesser mateeriën dyenende was, in den name ende van weegen ons aldergenadichsten heeren, den Roemsschen coninck ende hertoge Philips, sijne genaden zoon, onsen erfachtigen heere, eertshertogen van Oostenrijk, hertoge van Burgongon, graven van Hollant te nyete gedaen ende doet te nyete mitsdeesen die procedueren ende vonnisse voirnoemt, by den voirnoemden burggrave ende mannen gedaen, gehouden ende gepronuntieert tusschen den voirnoemden partyen mit alle, dat dairnae gevolcht is geweest, als by incompetente gedaen ende gepronuntieert in cas van appelle; ende verclairt, dat die vonnisse, geweest tusschen den principale partyen voornoemt by dien van Couwerve ¹⁾ ende geconfirmeert ende geaprobeert by den dijgrave ende gezwooren van Beosten Yersicken hoere effect sorteeren sullen ter tijt toe, dat dieselve gereformeert ende by reformatie geretracteert, te niete gedaen off anders geapointeert sal weesen, ende compenseert die costen, tusschen den voirnoemden partyen gedaen, omme ²⁾ redenen, den voirnoemden Hove dairtoe porrende.

Actum XXV in February anno XCIII secundum curie. Present stedehoudero, Ruysch, Abbenbrouck, Dorp, Almonde, Schoonhoven, Beerendrecht, Mye, Assendelff, Oem.

Afschrift uit het zich in het Archief van het Hof van Holland in het Algemeen Rijksarchief-depôt te 's-Gravenhage bevindende „Memoriaal Z”, f. 161 vlg.

1) Een heerlijkheid in het nu verdronken oostelijk gedeelte van Zuid-Beveland.

2) Het hs. heeft: „ommen.”

V.

(Zie hiervóór, blz. 49, noot 1 en blz. 94).

1°. Mannenbrief.

1483 Februari 13.

Mannen der grafelykheid van Zeeland oorkonden, dat Pieter Pieterszoon van Domburch aan de vrouw van Ravestein 72 gemeten 112¹/₂ roeden ambachts, liggende in Zoutelande en Werendijck, heeft overgedragen.

Wy Aelbrecht Janszoon van Wessenkerke, Danckaert Bettezoon van Scellacht, meester Adriaen Adriaenszoon van Hamerstede, mannen der graeflicheyt van Zeelant kennen, dat voir ons gecomen is Pieter Pieterszoon van Domburch, ende verlyede hem dies, dat hy vercocht ende overgedragen heeft ende mit desen brieve vercoopt ende overdraecht in rechten, vryen eygendomme hoge geboren ende vermogende vrouwe van Ravestein etc. twee ende tseventich gemeten hondert twaelf ende een half roede ambachts by den breede, liggende in de prochiën van Zoutelande ende Werendijck, mit ambachtsrecht ende al ambachtsgevolch ende toebehoren, ende de voirnoemde Pieter verliede hem dies, dat myne voirnoemde vrouwe van Ravestein him al voldae ende wel betaelt heeft den eersten penninck mitten laesten van dese ambachte met zyne gevolge voirscreven.

Des toirconde soe hebben wy mannen bovengenoemt onsen zegel hieran gehangen opten XIII^{en} dach in Februario int jaer vierthien hondert twee ende tachtich, naer sryven shooffs van Hollant.

Afschrift uit het zich in het Archief van de Hollandsche Rekenkamer in het Rijksarchief-depôt in Zeeland bevindende Register van akten van beleening, uitgegeven door den rentmeester van Zeeland Bewesten Schelde Anthonis Janszoon van Wissenkerke, 1477—1484 (Inv. nr. 1743), 4de kohier, f°. 33.

2°. Verlijbrief.

1483 Februari 14.

Anthuenis Janszoon van Wissenkerke, raad en rentmeester in Zeeland Bewesten Schelde, beleent de vrouw van Ravestein met 72 gemeten 112¹/₂ roeden ambachts, liggende in Zoutelande en Werendijck, nadat Pieter Pieterszoon van Domburch haar die had overgedragen.

Anthuenis Janszoon van Wissenkerke, raidt mijns genadichs heren shertogen van Oesterijck, van Bourgongen etc. ende rentmeester van Bewesterschelt in Zeelant doe cont allen luyden:

Alzoe my gebleken is van mijns genadichs heren mannenbrief der gracfficheyt van Zeelant voirnoemt, an dewelcken desen mynen brief gehecht is, dat hoechgeboeren ende vermogende vrouwe, mijn vrouwe van Ravestein etc. gecocht ende vercregen heeft tegens Pieter Pieterszoon van Domburch in rechten, vryen eygendomme twee ende tseventich gemeten, hondert twalf ende een halve roede ambachts by der breede, ambachtsrecht mit al ambachtsgevolch ende toebehoren, als die voirscreven Pieter jehgons mynen genadich heer gecocht heeft, liggende in de prochiën van Zoutelande ende Werendijck;

Soe ist, dat ic van wegen mijns voirscreven genadichs heren, behouden eenen yegelycken zijns rechts, verliet ende verleent hebbe, ende mit desen brieve verlye ende verleene myne voirnoemde vrouwe van Ravestein de voirscreven LXXII gemeten CXII¹/₂ roeden ambachts mit alle zyne sconisse, gevolge ende toebehoren, omme by huer ende huere nacommelingte te houden ende te gebruycken tot eenen rechten Zeeusschen leene, gelijk ende in alre manieren als de voirnoemde Pieter Pieterszoon van Domburch dat beseten ende gebruyct heeft.

Des toirconde mijns zegels hieran gehangen opten XIII^{en} dach in Februario int jaer XIII^{en} LXXXII naer scryven shoofs van Hollant.

Afschrift uit hetzelfde register als het voorgaande stuk, 4de kohier, fo. 33.

VI.

(Zie hiervóór, blz. 69 en 82).

1490 Januari 20.

Maximiliaan en Philips van Oostenrijk dragen aan de wet van Middelburg de kennisneming en berechting op van alle tot nu toe aan de hooge grafelijke vierschaar voorbehouden crimineele zaken over het platteland van geheel Zeeland Bewesten Schelde.

Maximiliaen bi der gracie Gods Roemsch coninck, altijd vermeerder srijcx, ende Philips bi derselver gracie ertshertogen van Oisterijck, hertogen van Bourgoengnen, van Lotharingen, van Brabant, van Lymborch,

van Lutsemborch ende van Gelre, graven van Vlaendren, van Tyrol, van Artoys, van Bourgoengnen, palatinen van Henegouwe, van Holland, van Zeeland, van Namen ende van Zuytphen, maercgraven des Helichs Rijcx, heeren van Vriesland, van Salins ende van Mechelen;

Allen den genen, die desen onsen brief zullen zien, saluyt.

Alsoe onse wel geminde die buergermeesteren, scepenen ende raedt van onser stede van Middelburch in Zeeland ons toegewordelick verthoent hebben, hoe zy ons hier voirtijts by supplicaciën te kennen gegeven hebben gehadt, dat ter causen van den dootslagen, vredebraken ende anderen delicten ende misusen, die dagelijcx gedaen ende gecommiteert waren int quartier van Bewesterschelt in onsen voirscreven lande van Zeeland by den ingeseten ende anderen, aldair verkeerende, vele ende diverse twisten, inconvenienten ende ongenouchten gebuerden ende navolchden, zonderlinge overmids dat men over alsulke quaetdoenders noch van den voirscreven delicten geen recht ofte justicie doen en mach dan alleenlick by onser hooger vierschare van Zeeland ende wy selve aldair wesende in persoon, by den welken ende dat onze voirscreven hooge vierschare zoe zelden gehouden wort die voirscreven quaetdoenders bliven ongepugniet van hueren voirscreven delicten ende misusen ende, dat meer is, zy continueren onder tdxel van dien zoe lanck zoe meer in hueren voirscreven misdaden ende misusen tot grooten achterdeele ende dimunicie van justicie, ons oetmoedelick biddende daerinne te willen voirsien in voirdernisse van justiciën, ende dat ons gelieven wilde hemlieden te gonne ende te consenteren kennesse te mogen nemen, recht, wet ende justicie doen over die voirscreven quaetdoenders van allen dootslagen ende vredebraken, die int voirscreven quartier van Bewesterschelt gevallen zouden, gelyck wy zelve zouden mogen doen mit onser voirscreven hooger vierschare van Zeeland...¹⁾

Doen te wetene, dat wy, die saken voirscreven overgemerct, den voironoemden buergermeesteren, scepenen ende raide van onser voirscreven stede van Middelburch, supplianten, genegen wesende tot huerer voirscreven bede ende versoucke, ende om sekeren redelycken ende merckelycken redenen, ons dairtoe porrende, hebben by deliberacie van die luden van onsen grooten rade gegonnen, geconsenteert ende gewillekuert, gonne, consenteren ende willekueren, hemlieden gevende macht ende auctoriteyt uuyt

1) Het weggelaten stuk betreft een geheel andere zaak: de verzekering van het vrije verkeer binnen Middelburg van alle vreemde kooplieden.

sonderlinge gracie by desen onsen brieve, dat zy van nu voirtan zullen mogen kennen van allen dootslagen ende vredebraken, die geschien ende gevallen sullen int voirscreven quartier van Bewesterschelt ende voirt recht, wet ende justicie doen over alle die gene, die de voirscreven dootslagen ende vredebraken gedaen ende gecommiteert zullen hebben of zouden mogen committeren in toecommenden tyden ende die in de gevangenesse van onser voirscreven stede van Mid[del]borch gebrocht ende geleverd sullen worden, hetzy by onsen rentmeester van Bewesterschelt ofte by onsen bailliu van Middelborch voirscreven, in der tijd wesende, al naer de rechten, kueren [en]de costumen van onsen voirscreven lande van Zeeland, gelijk ende in alder manieren als wy zouden mogen doen mit onsen vassalen ende leenmannen, zittende te rechte tonser voirscreven h[oo]ger viersehare van Zeeland....¹⁾

Ontbieden dairomme ende bevelen onse besonder lieve ende getrouwe die cancellier ende lieden van onsen grooten raide, die stedehouder ende lieden van onsen raide, by ons geordineert in onsen landen van Holland, Zeeland ende Vriesland, onsen rentmeesters van Bewest ende Beoisterschelt in ²⁾ Zeelandt, baillius van Middelborch, van den watre ende van den lande tArmude ende allen anderen onsen rechteren, justicierien, officieren ende ondersaten, dient angaen mach, dat zy die voirnoemde buergermeesteren, scopenen ende raed van onser voirscreven stede van Middelborch, supplianten, doen, laten ende gedoogen van deser onser gracie, octroye, willekueringe, confirmacie, ampliacie ende van al den inhouden van desen in der voirmen ende manieren, voren verhaelt, rustelic, vredelic ende vulcommelick genyeten ende gebruycken sonder hemlieden te doen noch te laten geschien eenich hinder, letsel ofte moeyniese ter contrariën, want ons alsoe gelieft.

In kennessen van desen zoe hebben wy onsen segel hieran doen hangen.

Gegeven in onser stadt van Mechelen den XXen dach van Januario

1) De weggelaten woorden betreffen de zaak van de vreemde kooplieden binnen Middelburg.

2) Het hs. heeft: „en”.

int jair ons Heren dusent CCCC negen ende tachtich, ende srijcx van ons coninck int vierde jaer.

Op de vouw: By den conynck ter relacie van den rade

get. NUMAN.

Afschrift naar het zich in het Archief der Gemeente Middelburg bevindend origineel. (Inv. DE STOPPELAAR, Nr. 610.)

VII.

(Zie hiervóór, blz. 71, noot 3).

1501 Maart 19.

Philips de Schoone doet een oproeping om de hooge vierschaar in Zeeland Bewesten en Beosten Schelde resp. te Middelburg en te Zieriksee te doen samenkomen.

By den aertshertooqe van Oostenryc, hertooqe van Bourgondiën, van Brabant, graeve van Vlaanderen, van Hollant, van Zeelant.

Allen onsen ambochtsheeren, heemraden ende ondersaten, die onsen rentmeester alsoowel Bewest als Beoosterschelt in onsen lande van Zeelant saluyt.

Omme correctiën en punitiën te geschieden van den doodslagen, moorde ende zoenbraecken, tvechten en andere diversche faiten, geschiedt zeedert thouden van de leste hooge vierschare en gbleeven ongecorrigeert tot den dage van hedent, oick omme to versoecken en te beletten, dat gelycke nyet meer en geschien tot ruste, conselatie en vrede van den selven onse ondersaten en inwoonenden van onsen lande van Zeelant voorscreven, ende ommen andere zaiken ende reedenen, ons dairtoe porrende, willende oock useeren ende gebruycken van de hoogheit, preïminentien ende heerlicheden, dairaf onse voirsaten, graven van Zeelant van saliger memoriën in gelycke stucken gebruyct (hebben), hebben wy gedelibereert en geslooten zijn te houden, oft by eenen (van) onsen stede-houders te doen houden onse hooge vierschare in tselve ons lant van Zeelant, eerst binnen onse steede van Middelburch van tquartier van Bewesterschelt, ende die te beghinnen des Dicendages nair den Sondach Misericordiae, welcken dienen wert den XXVII dach van de maent van April, nu naestcomende, ende dan nog binnen onser steede van Ziericzee voor

tquartier Beoosterscelt, tot sulcken dage beginnende, als wy dan by andre brieven sullen doen beteickenen;

Hebben voorts geslooten en geordonneert, ordonneeren by deezen, dat alle dieghene, hetzy Bewest- ofte Beoisterscelt voorscreven, die hem vermeten, hebbende eenige brieven van remissiën of pardoenen oft andere van compositiën vercregen zeedert den jare tsestich lestleden tot den voorscreven daghe van heedent, hetzy van onsen voorscreven voorouders, van onsen oft van heuren officieren oft van onsen, in wat manieren dat die zy, dat zy ende elc van hem zynen voorscreven brief bringe ende legge oft overgeve copie authentycq van dien voorscreven, tijds voor den voorscreven XXVII dach van April naestcomenden, in handen van onsen lieven en getrouwen secretaris en griffier van den selven onse hooge vierschaer, meeester Jacob Ingelraven, op penen van versteeken te zijn van de beneficiën ende effecten van dien;

Waeromme wy u allen, ende elcken zoendelinghen, ontbieden en scerpelic beveelen met...¹⁾ voirt bevelen oic onsen balliuws van Middelburg voorscreven, van Ziericzee, Goes, Remerswaale, Tholen, alle schouten in elcken parochien en tot elcke maelsteeden binnen onsen voorscreven lande van Zeelant, en elc van hem byzonder, dat zy deeser onser wille, elc in haren beliefte, ordonneeren, condigen en uitroepen ten plaatse ende oic ten tyden, als men costumelic en gewoonlic is publicatiën te doen, ten eynde dat elc hierof geadverteert zy, en hem dairin regelen mach.

Gegeven in onsen stede van Brugge opten XIX dach van Maart int jaer ons Heeren duzent vijftien hondert.

Aldus onderteykent: By mijn heere den Ertshertooqe: HANETON.

Afschrift naar een 18de eeuwse copie, zich bevindende in het thans in het Algemeen Rijksarchief depôt te 's-Gravenhage berustende Archief van den raadpensionaris van Holland Laurens Pieter van de Spiegel. (Inv. nr. 532).

1) In de 18^e-eeuwse copie is hier een ruimte opengelaten.

VIII.

De op blz. 72 bedoelde rekening (Archief der Rekenkamer, Inv. n°. 110) is getiteld:

„Eerste ende leste rekenynge Pieters uutten Wijngaerden, rentmeester Bewesterscelt in Zeelant, van den pennyngen, by him gehoven ende ontfangen van denghenen, die by mijns genadichs heren vierschare, gehouden binnen zijnre genaden stede van Middelburch in den maenden van Meye, Junius ¹⁾, Julius, September ende October anno XV^c ende een, gecondempneert zijn geweest ende sommige gecomposeert navolgende tregister, daerof gehouden by meester Jacob Ingelraven, greffier van derselver vierschare, van den beghyntsel totten eynde” ²⁾.

Het opschrift van binnen luidt als volgt:

„Eerste ende leste rekeninge Pieters uuyten Wijngaerde, raedt mijns genadichs heren des ertshertoghe van Oistenrijck, hertoghe van Bourgoengen, grave van Zeelant etc. ende zijn rentmeester Bewesterschelt in Zeelant van den ontfange van den condempnaciën, criminele, cyvile boeten, broecken ende composiciën, die in zijnre genaden vierschare, begonnen te houden binnen zyne stede van Middelburch den XVIen dach van Meye anno duyst vijfhondert ende een ende dezelve vierschare wordt continuelijcken gehouden ende onderhouden in zynen name by joucker Florys van Yselsteyn, als stedehoudere by mynen genadigen heer dairtoe gestelt ende gemachticht, eerst gedurende die voirscreven maendt van Meye ende van Junius, ende naderhandt de maent van Septembris tot ultima Octobris in tselve jaer XV^c ende een, dat alle zaken doe upgescort ende gecontinueert worden totten eersten rechte dage nair Paesschen anno XV^c ende twee navolgende tinhouden van der nieuwer keure, dairup gemaect by mynen genadigen here tot versoucke van dien van den lande van Zeelant ³⁾, binnen welken tyde ter selver vierschare voir stedehoudere ende mannen diverssche persoenen gecompareert, verwonnen, gecondempneert ende enighen gecomposeert zijn geweest om der redenen wille ende anders in der manieren, in dese tegenwoirdighe rekeninge verclaert, van alle tguendt dat de voirnoemde rentmeester ter cause van

1) Het hs. heeft: „Junis”.

2) Dit register is nog bewaard gebleven in het Archief der Rekenkamer (zie hiervóór, blz. 71).

3) Zie keur 1496 I, art. 1 vlg.

der voirnoemde vierschare ende van den voirnoemden bruecken, condempnaciën ende composiciën, daerinne geëxplotiert ende gedadingt, ontfangen, ende dairtegens wederomme uitgegeven heeft binnen den tijt voirscreven.”

De posten van ontvangst betreffen alle ten behoeve van de grafelijkheid ontfangen boeten, en wel in twee rubrieken: eerst die, gevallen in de maanden Mei en Juni, vervolgens de „cyvile boeten ende bruecken van den maenden van September ende October.” De term „cyvile boete” heeft men niet in letterlijken zin op te vatten: wij lezen toch in deze posten herhaaldelijk van: „cyvile boete ende beteringhe van eenen dootslagh.” Met dat al, ook boeten in lagere crimineele zaken worden hier verantwoord, en zoo wordt het duidelijk, dat in deze hooge vierschare van 1501 alle crimineele zaken verantwoord worden, zoowel „die men gewoonlic is te berechten oft te composeren, als mijn genadighe heer sit ter hoger vierscare” als „criminele saicken van dieften ende anders, dair van genen node en is de voirscreven vierschare te verwachten.” In de rentmeestersrekening over 1500—1501 is de laatste rubrick daarom met „niet” verantwoord.

Op de ontvangsten volgen de uitgaven, eerst een rubriek van vacatiegelden voor den stadhouder ¹⁾ en de leenmannen, ook voor den advocaat-fiscaal, schout en griffier der hooge vierschare. De laatste ambtenaren krijgen deze vacatiegelden nog buiten en behalve hetgeen zij jaarlijks aan wedden ontvingen (zie nader hiervóór, blz. 31).

Vervolgens komt een rubriek van „uuytgheven in penningen, betaelt den commissarissen, gheordonneirt van mijns genadichs heren weghe”, daaronder ook de rentmeester, „die inschelijcx gecommittceert was ende van den eersten totten lesten onledich, ende gevaccert heeft in de selve vierschare als omme alle preparacie te doen maken der voorgaende vierschare aengaende, alsoe dat blijkt by mijns genadichs heren bevele onder zijn hanteyken, in daten den XX^{en} in Maerte anno XV^c nae tscriven shoofs, hem aldaer bevelende met alder nernsticheyt, alle excusaciën cesserende, die bereet te doen maken ende in dat doende de mannen der graeflicheyt van Zeelant, die uuyt bescreyven van mynen genadighen heer voirscreven alle daghe vergadert hebben ten huysen van den zelve rentmeester, ende dagelijcx heeft moeten zenden boden, notarisen ende andere om te vergaderen de boucken, registeren ende papieren, daer de leste vierschare

1) Hiermede wordt waarschijnlijk de burggraaf bedoeld. Vgl. den term „burchgrave ende leenmannen”, waarmede altijd de hooge vierschare wordt aangeduid, zie hiervóór, blz. 30.

mede gehouden was, ende aldaer zijn recepisse of moeste geven hemlieden die weder te leveren; ende insgelijx heeft dese rentmeester dagelijx moeten sitten in de selve vierschare om alle gevangenen te laten halen in de vierschare ende wederomme uuytleyden in mijns genadichs heren vangenisse, alsoe dat zeer wel van noode was, ende mitsdesen dese rentmeester gevaceert heeft van den voorscreven XX^{en} daghe van Maerte voorscreven totten lesten daghe van Juni daeran ¹⁾, ende wederomme van den eersten daghe van September totten lesten dage van October oick daeran volgende, die tsamen maken den tijt van CLXIII daghen tot IIII sc. gr. sdaechs facit XXXII £ XII sc. gr."

De post is intusschen door de Rekenkamer doorgeslagen, en zoo is deze som niet aan den rentmeester uitbetaald, o. a. op dezen grond, dat hem, behalve zijn gewone jaarwedde, ook al reeds de 20ste penning van de in de vierschaar geïnde boeten toekwam. Men kan dit nader bevestigd zien op f°. 22 van deze rekening, waar nog enkele andere „utgheven van wedden" verantwoord worden.

Behalve deze en andere vacatiegelden en salarissen vindt men onder de uitgaven ten slotte nog de volgende rubrieken vermeld:

f°. 14. „Uuytgeven in reysen ende voiaigen van doerwaerders."

f°. 19 v°. „Uutgeven van justiciën van den lyve ende anders, gedaen binnen den tyde der voirscreven vierschare."

f°. 20 v°. „Uuytgeven van reparaciën ende oncosten, gedaen an mijns genadichs heren vangenisse in Middelburch van een nieuwe huys, twelek by den stadthouder ende commissaryssen van der hogher vierscare bestoedt was te temmeren ende maitsen."

f°. 22 v°. „Uutgeven van bodeloonen."

f°. 30. „Uutgeven van reysen."

IX.

(Zie hiervóór, blz. 72).

1517 October 8.

Karel V bepaalt, dat voortaan voor Zeeland Bewesten Schelde het stadsgerecht van Middelburg de functiën van hooge grafelijke vier-

1) In margine is door de Rekenkamer te 's-Gravenhage aangeteekend: „Notandum, dat den eersten sitdach der voirnoemden vierschare eerst was den XVI^{en} dach van Meye anno XV^c ende een".

schaar zal vervullen; maar dat in die zaken de rentmeester van Zeeland Bewesten Schelde als hoogbaljuw zal blijven optreden.

Kaerle by der gracie Gods coninck van Castille, van Leon, van Grenade etc. allen den gheenen, die dezen onsen brief zullen zien, saluyt.

Van wegghen ons beminden Adolf Hardinck, rentmeester van Bewesterschelt in Zeellant is ons verthoent gheweest, hoe dat uut een quade oude usancie, meer voedende ende tenderende tot quaetheyt dan vorderinghe van der justicie ende van den ghemeynen welvaert, eenighe hebben willen mainteneren ende segghen, dat men in onse graefelicheyt van Zeellant gheen justicie zoude moghen doen van dootslaghen dan als onse hooghe vierscharre van Zeellant ghehouden werd in presencie van den grave of van zijn mamboirr, dat nyet en ghebuert dan binnen twintich of dertich jaeren eens, twelck anziende de burchmeesters, scepenen ende raet onser stede van Middelburch in onsen voirscreven lande van Zeellant ende dat zulcke dootslaghen tot onser voirscreven vierscharre ghereserveert waeren, hadden voortijts vercreghen van wylen onsen zeer lieven heer ende vader die coninck van Castillen zaligher ghedachten zynen openen brieven van ottroye, by denwelcken hemlieden gheghonnen ende gheaccordeert was, dat zy buyten den tyde van onser voirscreven hoogher vierscharre zonden moghen hebben ende nemen alle kennisse, berecht ende executie van allen dootslaghen, die ghecommitteert werdden in de voirscreven stede van Middelburch, tArnemuyde ende jurisdictie der zelve¹⁾; nu ist zoe, dat onder tdexel van de voirscreven usancie veele ende diverse dootslaghen te meer geperpetreert werdden, want die delinquanten ende dootslaghers mainteneren nyet alleenlick nyet justiciabel te zyne ter cause van huere dootslaghen, maar oick te moghen hanteren ende converseren duer tlant, mits stellende caucie te rechte te commen ter voirscreven vierscharre, zoedat, eer die ghehouden werdt, de meestendeel van den voirnoemden delinquanten zijn overleden met vechten, fortune oft anderssins ende die te lyve blyven absenteren hen, soedat lettcl justicie ende punicie over de voirscreven misdadighe ghedaen ende gheadministreert word, mitswelcken is te duchten, dat zoe lanx zoe meer de voirscreven dootslaghen ghecommitteert zullen wordden ende dat de voirnoemde mesdadighe persevereren zullen in hoere stoutheyt, quaetheyt ende blyven zonder punicie zonderlinghe in den bedrive van den officie des voirscreven thoonders, dat hem verre strect ende begrijpt

1) Gedoeld wordt op het hier als Bijlage X afgedrukte privilegie van 1501.

int platte lant, tot grooten achterdeele van den ghemeenen welvaert van den goeden mannen, die gaerne in payse ende vrede leven zouden, tenzy dat by ons hierop nyet voerzien en wordde, ons ootmodelick bid-dende, dat tot voideringhe van justicie ende ten eynde dat zoe veel doot-slaghen voortan nyet en ghebueren ons believe hem¹⁾ te gonnen, accorderen ende macht gheven, dat hy ende zijn nacommers in officie zulcke dootslagghers met justicie moghen vervolghen tot huerer condemp-nacie of absolucie ende excucie van tghewijsde inclus, ende dat den voirscreven van den gherechte van Middelburch bevolen wordde, dat zy tot clachte ende vervolghc van den voirscreven thoondere ende ter manynghe van hueren wettelicken maen-dere²⁾ daarover justicie doen nac gheleghentheit van der sake, nyetjegenstaende de voirscreven oude usancie ende kuere van Zeellant, ende hem hierop doen expedieren onse opene brieven van octroye ende commissie in behoirlicker voorme;

Soe eyst, dat wy, de saken voirscreven overghemeret ende hierop ghehadt tadvys van onsen lieven ende getrauwen de stedehouder, president ende luyden van den Rade ende Rekenynghen in Hollant, wij hebben, den voirnoemden supplianten gheneghen wesende, tot zijnder voirscreven bede ende begheerte gheghonnen, geoctroyeert ende geaccordeert ende uut onse zonderlinghe gracie, auctoriteyt ende volle macht gonnen, ottroyeren ende accorderen voor hem¹⁾ ende zijn nacommers in officie, hemluyden committerende ende expres bevel ghevende mits desen onsen brieve, dat nyet-jeghenstaende de voirscreven oude usancie ende kuere ons voirscreven lants van Zeellant ende zonder preiudicie derzelve in anderen zaken zy van nu voortan zullen moghen by justicie vervolghen in tbedrijf van huer officie allen dengheenen, die eenighe dootslaghen gheperpetreert zullen hebben ende jeghens dezelve dootslagghers procederen tot huere condempnacie of absolucie ende excucie van tghewijsde inclus, willende ende ordonnerende den scepenen ende gherechte onser voirscreven stede van Middelburch, nu ende in der tijt wesende,

1) D. i. de rentmeester.

2) D. i. de baljuw van Middelburg.

dat zy op de clachte ende vervolch ons voirscreven rentmeesters van Bewesterschelt, jeghewoordich ende toecommende, ende ter manynghe van hueren wettelicken maendere¹⁾ wysen, recht ende justicie doen over den voirscreven dootslaghers naer gheleghentheynt der saken ende huere vonnissen doen executeren zonder verdrach of dissimulacie, op peynne van daerof arbitralick ghestraft ende ghecorrigeert te zyne als van onghehoorsaemheynt ende overtreders van der justicie;

Ontbieden daaromme ende bevelen den voirscreven van onsen Rade ende Rekeninghe in Hollant, bailliu van Middelburch ende allen anderen onsen rechteren, justicieren ende officieren, dien dat angaen sal moghen, hueren stedehouden ende een yeghelick van hen bezonder, soe hem toebehoren sal, dat zy den voirnoemden suppliant ende zijn voirscreven nacommers in officie van dese onse gracie, octroy, oorlof, ordonnancie ende commissie doen, laten ende ghedooghen rustelick, vredelick ende volcommelick ghenieten ende ghebruicken sonder hemlieden te doen noch te laten geschien eenich hinder, letsel of moyennisse ter contrariën, want ons alsoe belieft.

Des toorconden zoe hebben wy onsen zeghel hieran doen hanghen.

Ghegheven in onse stede van Bruessel den VIIen dach van Octobri in tjaer ons Heren duust vijf hondert ende zeventhien, ende van onsen rycken tweeste.

Ghetoyckent op den ploy: By den conynck in zynen Rade: Ver de Rue.

Afschrift uit het zich in het Archief der gemeente Middelburg bevindend «Privilegieboek III», fo. 24 vlg. (Inv. DE STOPPELAAR n°. 1090).

X.

(Zie hiervóór, blz. 82).

1501 October 23.

Philips de Schoone kent aan het gerecht van Middelburg rechtspraak toe in alle crimineele zaken over de stad zelf, ook in die zaken, die vroeger aan de hooge vierschaar voorbehouden waren, behalve gedurende den tijd, dat deze vierschaar werd gehouden²⁾.

1) D. i. de baljuw van Middelburg.

2) Na 1501 is dit echter niet meer gebeurd.

Philips by der graciën Gods eertshertoge van Oistenrijck, hertoge van Bourgoingnen, van Lotharingen, van Brabant, van Stiere, van Karinten, van Crain, van Lemborch, van Lutcemborch ende van Gheldre, grave van Vlaenderen, van Habsborch, van Tirol, van Artois, van Bourgoingnen, Palsgrave ende van Henegouwe, lantgrave van Elsaten, marcgrave van Burgouwe ende des Heylichs Rijcx, van Holland, van Zeellant, van Phirt, van Kiburch, van Namen ende van Zuytphen grave, heere van Vrieslant, opter Windismarck, van Portenauw, van Salims ende van Mechelen, allen den gonen, die desen onsen brief zullen zien, saluit.

Wy hebben ontfacen die oitmoedige supplicacie van onsen welgeminden, die burchmeester, scepenen ende raidt van onser stede van Middelborch in onsen lande van Zeellant, inhoudende, hoe dat in onser voirscreven stadt van Middelborch, die de principale stede van onsen voirscreven lande van Zeellant is, ende onder die jurisdictie van derselver, alzo aldair vele manieren van volcke converserende zijn, dagelycx gebueren ende gecommitteert wordden vele ende diversche maleficiën, misdaden ende mesusen, als van dootslaghen, cracht van goeden, vredebrake ende andere onredelycke mesusen, maer omme dieswille dat de selve supplianten hier voortijts nyet gewoonlyck en zijn gewest te nemen oft te hebben enige kennesse oft judicature van den zelve dootslagen, vredebrake ende cracht van goeden, excederende XXII £ ende dat die gereserveert zijn geweest tot onser hoger vierscare van Zeellant, die nyet dyckwyle gehouden en wordt, overmits andere onse groote nootzaicken ende affairen die voirscreven misdaden, delicten ende mesusen blyven dickwyle ongepugniert, welck gebreck van pugnacie ende correxcie dickwyle cause ende occasie is, dat de voirscreven misdaden, criemen ende maleficiën lanx zoe meer ende grootelycke gecommitteert wordden ende dat die mesdadige persevereren in hoire quaetheyt tot grooten achterdeele van den gemeenen welvaert van den goeden mannen, die geerne in payse ende vrede leven zouden, ons dairom zeere oitmoedelyc biddende de voirscreven supplianten om te obvieren de voirscreven mesusen, delicten, criemen ende mesbrucken, dat onser geliefte zy hen te consenteren, willecoren ende accorderen voir hen ende hoir naecommelingen in wette, dat zy van nu voirtan souden mogen hebben ende nemen berecht, kennesse, judicature ende excecucie van allen gelycken dootslagen, vredebraken ende cracht van goeden, excederende de zelve XXII £, die voirtan gecommitteert [t z]ullen [z]ijn in onser voirscreven stede van Middelborch, tot Ernemude ende voirt

overal onder die jurisdictie van der zelve....¹⁾

Soe eyst, dat wy, tguent, des voirscreven is, overgemerct, den voirscreven supplianten genegen wesende tot hoire voirscreven bede ende supplicacie hebben geconsenteert, geoctroieert ende accordeert, ende uynt onse speciale gracie, auctoriteit ende volle macht consenteren octroyeren ende accorderen mits dezen onsen voirscreven brieve, dat, buyten den tyde van onser voirscreven hooger vierschare, aldair zy ende hoire naecommelingen in wette van nu voirtan zullen moghen hebben end[c] nemen alle kennesse, berecht, judicature ende execucie van allen dootslagen, vredebrake ende cracht van goeden, alsoewel van diegone, die excederen XXII £ als van diegone, die nyet en excederen XXII £, die van nu voirtan gecommitteert zullen wordden in onse voirscreven stede van Middelborch, tot Ernemude ende voirt overal onder die jurisdictie van der selver....¹⁾

Ontbieden dairom ende bevelen onsen zeere lieven ende getrouwen die cancellier ende luyden van onsen grooten Raide, stedehouder ende luyden onser camere van den Raide in Hollant, stadhoudere ende mannen van leene, houdende onse voirscreven vierschare in Zeellant, rentmeesters van Beoist ende Bewesterschelt ende alle anderen onsen rechteren, justicieren ende officieren, hoiren stedehouderen ende eenen yegelycken van hen, dien dit angaen oft roeren mach, dat zy den voirscreven supplianten van desen onsen jegewoirdigen octroie, oirlof ende consent ende van al den geheelen inhouden van dezen gelic ende in der manieren voirscreven doen, laten ende gedoogen rustelic, vredelic ende volcommelic genyeten, useren ende gebruyken, sonder hen ter contrarien te doene, laten oft gedoogen gedaen te zyne eenich hinder, letsel oft moeyenisse in eeniger manieren, want ons alsoe gelieft gedaen te zyne.

Des toirconden zoe hebben wy onzen zegel hieran doen hangen.

Gegeven in onse stad van Bruessel den XXIII^{en} dach van October int jaer ons Heeren duysent vijf hondert ende een.

Op de vouw staat: By mynen heere den ertsbertoge ter relacie van den Raide
get. BARRADOT.

Afschrift naar het zich in het Archief der gemeente Middelburg bevindend origineel. (Inv. DE STOPPELAAR n°. 868).

1) De uitgelaten woorden betreffen een andere zaak.

XI.

(Zie hiervóór, blz. 82).

1502 Augustus 6.

Doodvonnis, door de vierschaar van Zieriksee uitgesproken tegen Cornelis Jacobszoon, schoenmaker van Antwerpen.

Daer es bekent, dat Cornelis Jacobs, scoemaker van Antwerpen, of alsoe zijn cerstelycke name es, gevraecht ende ondersocht op tgeene, dat hem de heer anleyde van diefte ende andere quade faiten, over hem selven bekent ende geleeden heeft buuten yseren ende bande toet diverschen stonden, ertst opten IIII^{en} dach van Augusto in dit jogewoerdige jaer anno XV^c ende IIe, tsavonts ten XI^{en} uren of daeromtrent, ende tsander daechs voor de noene omtrent negen uren, ende noch weederomme opten selven dach geitereert ende verhaelt tsavonts omtrent IX uren:

In den ertsten, dat hy toet Meechelen omtrent den vleeshuuse gestoolen hadde een stuc waenslaken, lanc XXVIII ellen of daeromtrent, welke hy vercocht heeft voor II £ gr;

Dat hy ter Gouwe in de laetste paerdemarct uut eens mans burse gestoolen heeft IIe gouwen Francoirtsche guldenen;

Dat hy te Dordrecht in de laetste opscote van den scutters uut eens scutters burse gestoolen heeft IIe gouwen leuwen;

Ende dat hy oic binnen deeser steede van Zeerixee in de laetste marct gesneeden heeft IIe vrouwenbursen, deene met eenen Rinschen gulden; ende dander met IIe Rinsche guldenen, daerinne wesende, of daeromtrent.

Ende al dit bovendien, dat hy hiervoirtijts toet Brugghe, omdat hy eens mans gelt uut zijn borse binnen tsprincen hove gestoolen hadde, op de caexse aldair gestaen heeft, en gegeselt es geweest, ende oic om gelycke dieverie, als van diverse cramerie ende twee scalen, gegeselt heeft geweest binnen Antwerpen.

Sentencie, dat hy segens de heer dairave verbuert heeft zijn lijf ende goet, behoude zijn getrouwede wijff, indien hy eenige heeft, huer heur behoirlyck deel, ende dat de heer gehouden es den voirscreven Cornelis Jacobszoon te doen aenvaerden ende bringhen buuten onder de galghe ende hem daer te baste, te ysere ende te houte doen hanghen ende verwurghen, toetdat hy van de levende live gecoemen es toeter doot.

Afschrift uit het zich in het Archief van de Vierschaar van Zieriksee in het Rijksarchief-depôt in Zeeland bevindende Register van vonnissen in crimineele zaken 1498—1520.

XII.

(Zie hiervóór, blz. 98, noot 2).

Verlijfbrief.

1601 October 30.

Gecommitteerde Raden van Zeeland beleenen Aernoult van Ceters met 2¹/₂ gemeten 37 roeden ambachts, liggende in Grijskerke, nadat Jan van Bekerke hem die had overgedragen.

Die Gecommitteerde Raden van de Staten slandts ende graeffelicheyt van Zeelandt doen kondt ende kennelick eenen yeder, dient behoort, dat ons ducdelick gebleken is by eenen openen, bezegelden transportbrief, gepasseert voordryleenmannen der graeffelicheyt voorseyt, in date den XXIII^{en} Octobris 1601, duer denwelcken onsen jegenwoordigen getransfixeert ende bezegelt is, dat meester Jan van Bekerke overgedragen, overgegeven, gecedeert ende getransporteert heeft, drouch over, cedeerde ende transporteerde mits desen in rechten, vryen eygendomme aen ende ten behouve van Aernoult van Ceters een stuck leenlant, groot twee gemeten ende een halff, zevenendertich roeden, gelegen in de prochie van Grijskerke, tquartier van Walcheren, binnen de gemercken, in den transportbrieff verhaelt, versouckende de voorscreven partye leenlants gestelt thebben ten registre ende op den name van den voornoempden van Ceters;

Soo ist, dat wy Gecommitteerde Raden voorscreven (behoudens eenen yegelicken zijn recht) den voornoempden Aernoult van Ceters verlijdt ende verleent hebben, verlyden ende verleenen midts desen onsen brieve de voorscreven II¹/₂ gemeten XXXVII roeden leenlandts, gelegen als boven, midt dat hy gehouden werdt te betalen tot proffycete van de graeffelicheyt in handen van den rentmeestere-generael van Zeelandt Bewester-schelt Pieter van der Hooge, die daeraff in rekeninge verantwoorden sal, thehoorlick recht van versouck ende overzetterie, daerthoe staende, te weten een pont zwarten tournois te XL gr. vlaems tpont van de gemete, beloopende in Vlaemschen gelde ter somme van acht schellingen negen gr. vlaems, omme voorts tvoorscreven leenlant te houden, bezitten ende gebruycken voor hem, zynen erffigenamen ende nacomme-lingen, manhoiren in rechte linie, van de voorscreven graeffelicheit tot eenen rechten Zeeuwschen leene, te verheergewaeden, alst versterft, met

een jaer renten oft twintich stuyvers van II gr. vlaems tstück van den gemete, behoudelick, dat desen jegenwoordigen brieve sal geleverd worden in de Rekenkamer van Zeelandt omme aldaer angeteeckent ende geregistreert te werden als naer behoiren, zonder fraude.

In kennisse der waerheyt zoo hebben wy Gecommitteerde Raden tsegel ten zaecken van de Staten slandts ende der graeffelicheyd voorseyt hieronder aen doen hangen op den naestlesten dach der maent van Octobris anno 1601.

Onder opt spatium van den voorscreven verlijbrieff stont:

Bij kennisse van mij, ende was onderteekent: P. VAN DER HOOGHE.

Op de plycke stont aldus: Ter ordonnantie van den voorscreven Rade ende ter relatie van den rentmeester Bewesterschelt, geteeckent: B. DE JONGHE.

Was voorts besegelt met eenen wuythangenden segel in rooden wasse.

Afschrift uit het zich in het Archief van de Rekenkamer van Zeeland bevindende „Gele register B”, f°. 76.

XIII.

(Zie hiervóór, blz. 99).

1613 October 7.

Advies, door de Rekenkamer van Zeeland uitgebracht aan de Staten van Zeeland in zake de positie van de leenmannen in dat gewest.

Omme U. M. E. volgens derselver last, ons by notule van den XIII^{ten} Martii 1613 lestleden in handen gesteld, te adviseren opt stuck van de leenmannen van Zeelandt, sullen U. M. E. believeen te verstaen, dat by de oude rekeningen ende munimenten, specialick oock by de keure van Zeelant wort bevonden, dat voortyden totten anvanck van de lestgeleden oorloge toe zeker ordinaris gegaigeerde leenmannen zijn gecommitteert geweest, die met burchgrave ende andere graeffelicke officieren de hooge vierschaere hiolden ende aldaer kennisse ende judicature hadden nyet alleen van alle questiën, vallende ter cause van eenige leengoeden tusschen particuliere, maar oock over alle tsgraven zaecken, zoo van tberijdt, beden ende schot als andersins, achtervolgende de voorscreven keure van Zeelant, sijnde daerover gecommitteert ende gegaigeert geweest achtervolgende de rekeningen van de graeffelicke domeynen eenen b u r c h g r a v e, hebbende tot ordinaris gaige LXIIII £ te XL grooten

sjaers ende voorts over Bewesterschelt eenen schout tot XVIII £ boven IIII £ XVI sc. tot een tabbaertlaken, eenen advocat-fiscael tot LVII £ XII sc. boven gelycke tabbaertlaken ende eenen notaris oft clercq van de voorscreven vierschaere tot wedden X £ boven tabbaertlaken, midsgaders vijff ordinaris leenmannen, hebben alleenelick elcx tot een tabbaertlaken IIII £ XVI sc., alles te XL grooten als vooren tsjaers, ende over Beoosterschelt eenen schout, hebbende tot wedden ofte retenuc XVIII £ sjaers, eenen notaris tot VI £ ende voorts vier ordinaris leenmannen, yeder IIII £ XVI sc. sjaers, al te XL grooten alsvooren.

Doch volgens de keure vermochten dandere edele van den lande, die ter voorscreven vierschaere commen wilden, aldaer mede terschynen ende sessie te hebben om mette voorscreven ordinaris gecommiteerde opinie ende vonnisse te helpen gevenc, maer de voorscreven ordinaris gecommiteerde waeren gehouden telcker vierschare ende, des beschreven zijnde, te compareren, gelijk oock by eenige transporten van leengoeden bevonden wert, dat nyet alleen de voorscreven ordinaris gecommiteerde leenmannen, maer oock andere besitters van leengoeden als leenmannen van Zeelant daarover gestaen ende gesegelt hebben, ende dit alles totten anvanc van de leste oorloge toe, gelijk vooren geseyt is.

Maer tszedert de voorscreven oorloge zijnde veel der voorgaende oude formen, zoo van judicatueren als anders, gecesseert ofte verandert, soo is midtsdien, oock nae de cessatie van tshot ende berijdt, de voorscreven vierschaere opgehouden ende in plaetse van dien provisionelick by U. M. E. goet gevonden H. E. Gecommiteerde Raden tautoriseren om kennisse ende judicature te nemen van de differenten, ter cause van de voorscreven leengoeden vallonde, ende voorts sekere persoonen in yeder quartier respective tot gerieve van partyen te committeren om als leenmannen te staene over de transporten ende diergelycke passeringen diengangaende te zegelen, tot drye conjunctim, midts genyetende tzelrecht van partye, sonder eenige gaige, al twelcke tot noch toe is geacht vervolcht ende volgens de verclaringen van de respective rentmeesters die wy hierop hebben gehoort, ten comptoire derselver, alwaer de steenrollen ende andere cohieren van de goede ende quaede Zeeuwsche leenen oock berusten, geobserveert.

Derhalven, indien U. M. E. vooralsnoch nyet raedtsaem en souden vinden tcollegie van burchgrave ende leenmannen tot directie van de zaecken, tselve collegie als van outs competerende, van nyeuws te erigeren, soo dunct ons (onder correctie), dat tot gerieve van partyen de voorscreven provisionele ordre dient onderhouden, ende ten dien fyne in ordi-

naris eedt gecontinueert ende successive telckens gesurrogeert scker getal van leenmannen, zulex als U. M. E. sullen believen tordonneren, bastant¹⁾ tot gerieve van partyen, als vooren: tenminste voor ende ter plaetsen van tcomptoir van Bewesterschelt totte nombre van vijfve, voor Beoisterschelt viere, ende voor Tholen drye, die telckens, des versocht zijnde, gehouden zullen zijn over de passeringen als vooren te staene ende te segelen, ende dat oversulex de jegenwoordige vacante plaetssen, ende zoo voortan van tyde te tyde met zulcke andere gequalificeerde persoonen, hebbende ten minste over de hondert gemeten ambochts oft thien gemeten thienden oft thien gemeten graeffelick leenlants, als U. M. E. daartoe zullen believen ten fync ende op eedt als vooren te committeeren, blyvende nyetemin de voorighe gecomiteerde, als voordesen, gecontinueert; ende al waert, dat zy oft eenige van hen zulex, als voorscreven is, nyet en souden zijn gequalificeert, daeraff gedispenseert, ende geconsidereert, dat alle besitters van Hollandtsche leenen aldaer als leenmannen over alle passeringen van transporten van leengoeden mogen staen, soo dunct ons, dat alle de besitters indifferentelick van goede Zeeussche leenen, zoo wanneer deselve haere leenen alhier verheven ende den behoorlicken eedt (als sijnde tprecipuum in materie van leenen) gedaen sullen hebben, eensamentlick alle edelluyden van Zeelant zullen mogen over transporten staen ende segelen als vooren, desgelijcx mede alle besitters van quade Zeeussche leenen, hebbende ter nombre van ambachten, thienden oft leenlanden, vooren vermelt, midts mede alvooren gedaen hebbende den voorschreven gerequireerden eedt, ende dat oock alle de passeringen ende segeltochten respectie geschieden ten comptoiren van de respectie rentmeesters, mitsgaders in forme ende getale, als voor desen is geobserveert; Ende hopende mitdsdesen U. M. E. voorscreven last voldaan te hebben sullen, latende alles tUwer M. E. wyser voorsionicheyt ende dispositie, hiermede

Edele etc. den VII^{en} Octobris 1613.

Rekenkamer.

Afschrift naar een gelijktijdige copie, zich bevindende in het Eerste Copulaatboek van de Rekenkamer van Zeeland, f°. 472 vlg.

1) in voldoende getale, vgl. ook Bijdr. en Meded. Hist. Genootsch. XXIX (1908), blz. 289 en Du Cange i. v. bastare.

ERRATA

- Blz. 9, r. 9 v. b. staat: rechtcolleges
lees : rechtscolleges
- „ 25, r. 2 v. b. staat: te leen
lees : *in* leen
- „ 27, r. 11 v. b. staat: 1496
lees : 1495
- „ 39, r. 9 v. o. staat: enormitatos
lees : enormitates
- „ 51, r. 6 v. o. staat: 1625
lees : 1635
- „ 128, r. 8 v. b. staat: belagen
lees : beclagen
- „ 140, r. 1 v. o. staat: 1496
lees : 1495
- „ 149, r. 17 v. b. staat: halff,
lees : halff
-

... (Oorkondenboek van Holland en Zeeland II (1711), blz. 70 vlg.)
neemt aldaar blz. 83 ten onrechte aan, dat de „schout”
van de hooge vierschaar alleen in leenzaken optrad.

IV.

De oorkonde, afgedrukt bij v. d. BERGH, Oorkondenboek van Holland en Zeeland II, n°. 748 (1290) behoort aldaar te vervallen.

naris eedt gecontinueert ende successive telckens gesurrogeert seker getal van leenmannen, zulex als U. M. E. sullen believen tordonneren, bastant ¹⁾ tot gerieve van partyen, als vooren: tenminste voor ende ter

Afschrift naar een gelijktijdige copie, zich bevindende in het Eerste Copulaatboek van de Rekenkamer van Zeeland, f°. 472 vlg.

¹⁾ in voldoende getale, vgl. ook Bijdr. en Meded. Hist. Genootsch. XXIX (1908), blz. 289 en Du Cange i. v. bastare.

STELLINGEN.

I.

Het streven naar centralisatie onder de Bourgondisch-Oostenrijksche vorsten heeft meer sporen nagelaten in de staatsinrichting dan in de rechterlijke organisatie.

II.

FRUIN, Staatsinstellingen, ed. COLENBRANDER, blz. 121 zegt ten onrechte: Onder Filips den Schoone werd de (hooge) vierschaar (van Zeeland) opgeheven.

III.

v. D. SPIEGEL, Verhandeling over de opkomst, het gezag en den ondergang der hooge vierschaar in Zeeland (Verh. Zeeuwsch Genootschap II (1771), blz. 76 vlg.) neemt aldaar blz. 83 ten onrechte aan, dat de „schout” van de hooge vierschaar alleen in leenzaken optrad.

IV.

De oorkonde, afgedrukt bij v. D. BERGH, Oorkondenboek van Holland en Zeeland II, n°. 748 (1290) behoort aldaar te vervallen.

V.

BOXHORN, Chronijk van Zeelant II, blz. 555, en in navolging hiervan Teg. Staat II, blz. 200 noemt ten onrechte de ambachtsheerlijkheid Westkapelle-buiten onder die ambachtsheerlijkheden, die sedert 1574 ten aanzien van de rechtspraak in boetstraffelijke en civiele zaken onder de landsvierschaar te Vlissingen ressorteerden.

VI.

Bij de behandeling der vaderlandsche geschiedenis onderscheide men de geschiedenis van Nederland als staat wel van die van Nederland als beschavingseenheid.

VII.

Een geschiedenis van Nederland als staat kan eigenlijk eerst een aanvang nemen met onzen afval van Spanje.

VIII.

Nederland als beschavingseenheid heeft zich in de 13^e eeuw voor het eerst duidelijk in Vlaanderen gemanifesteerd. Een geschiedenis van Nederland als beschavingseenheid beginne men dus met een geschiedenis van de opkomst van Vlaanderen, en men behandelde de geschiedenis van de andere deelen van Groot-Nederland al naarmate die zich bij de Vlaamsche beschaving hebben aangesloten.

IX.

Vlaanderen heeft zoowel vóór, in als na de eeuw der Artevelde's op Zeeland steeds grooten invloed uitgeoefend; onder meer kan dit blijken, wanneer men de staatsrechtelijke ontwikkeling der Zeeuwsche en Hollandsche steden met elkander vergelijkt.

X.

Men kan thans met vrij groote zekerheid vaststellen, dat de uitvinding der boekdrukkunst ongeveer tegelijkertijd hier te lande en in Duitschland heeft plaats gehad, met dien verstande, dat Laurens Janszoon Coster te Haarlem het eerst het drukken met gegoten letters heeft toegepast en Gutenberg te Mainz geheel onafhankelijk van dezen uit de aldus gedrukte Haarllemsche Donaten het proces van het lettergieten heeft weten terug te vinden. Dit laatste is al op zich zelf als een besliste uitvinding te beschouwen.

XI.

De methode, door HELMOLT c.s. in hunne Weltgeschichte gevolgd, verdient geene aanbeveling.

XII.

De bij J. KULPER, De Republiek der Vereenigde Nederlanden in kaart en woord, Leiden 1898, voorkomende kaart van „Zeeland en Staats-Vlaanderen in de helft der 18^e eeuw”, en de begeleidende tekst aldaar blz. 41 vlg. geeft een in vele opzichten onduidelijke en onjuiste voorstelling van de staatkundige indeeling dier landen onder de Republiek.

XIII.

Het eerste lid van het in oude stukken vaak voorkomende woord „verlijtbrief” hangt samen met het werkwoord „verliën”. De spellingen „verlijtbrief, verlijdtbrief” zijn dus onjuist.

XIV.

Er bestaat in het Nederlandsch een woord „bastant”, met de beteekenis: genoegzaam.

XV.

Ten onrechte beweert BEEKMAN in Tijdschr. Aardr. Genootschap 1906, blz. 6, dat men in het Middelnederlandsch naast lede, leede enz. een vorm lode kan aannemen.

XVI.

In JONCKBLOET'S Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde is een te groote plaats ingeruimd aan de behandeling van het tooneel in de 17^e en in de 19^e eeuw.

XVII.

Ten onrechte voegt KALFF in zijne Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde III Cornelis Everaert bij die schrijvers, die onder den invloed der Hervorming gestaan hebben.

XVIII.

Dat VONDEL bij de samenstelling van zijn Lucifer de figuur van Wallenstein voor den geest gezweefd

heeft, blijkt niet zoozeer uit den inhoud van dit stuk zelf als wel uit de vóór dat stuk gevoegde opdracht aan Keizer Ferdinand III.

XIX.

De in officieele stukken geregeld voorkomende spelling Zierikzee is uit etymologisch oogpunt niet te verdedigen.

XX.

Het teeken *ou* in de Zeeuwsche plaatsnamen Souburg en Zoutelande, hoewel dialectisch in beide woorden als *oe* uitgesproken, duidt twee etymologisch verschillende klanken aan.

XXI.

Het is niet mogelijk uitsluitend langs taalkundigen weg de juiste herkomst van het Ohd. Hildebrandslied op te sporen.

XXII.

De tijdens de expeditie naar Turkestan in 1904 ontdekte handschriften hebben schrifturen aan den dag gebracht, opgesteld in een taal van beslist Indo-Germaansch karakter, die meer overeenkomst met de West-Europeesche talen vertoont dan eenige andere taal in Azië.

XXIII.

De van in of vóór 1857 dagteekenende ontwerp-archiefwet van BAKHUIZEN VAN DEN BRINK (zie Ned. Archievenblad 1908—1909, blz. 83 vlg.) is voor onzen tijd in vele opzichten verouderd.

XXIV.

In een openbare bibliotheek behooren alleen die handschriften te worden opgenomen, die, geschreven vóór den tijd van de uitvinding der boekdrukkunst, als zoodanig met gedrukte werken gelijkstaan.

XXV.

Het is een eisch des tijds, dat ook de kerkelijke archieven op wetenschappelijke wijze worden geregeld.

